Бояд ба масъалаҳои аз такмили ихтисос ва бозомӯзӣ гузаронидани омӯзгорон, рушди таҳсилоти иловагӣ, тақвияти мақоми омӯзгор дар ҷомеа, ҷалби бештари хонандагону омӯзгорон ба истифодаи технологияҳои иттилоотӣ, рақамикунонии соҳаи маориф, омода кардани омӯзгорон ва таҷдиди назар кардани стандартҳои касбӣ барои омӯзгорон, нозирон ва такмили муносибати босалоҳият ба таълим эътибори аввалиндараҷа зоҳир гардад.

Эмомалӣ РАҲМОН

МАҶАЛЛАИ ИЛМӢ, МАЪРИФАТӢ ВА ТАЪЛИМИЮ МЕТОДИИ ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

ҲАЙАТИ МУШОВАРА:

Раҳим САИДЗОДА-вазири маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон
Абдулло РАҲМОНЗОДА-ёрдамчии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба масъалаҳои рушди иҷтимоӣ ва робита бо ҷомеа
Ҳомид ҲОШИМЗОДА-муовини якуми вазири маориф ва илм
Равшан КАРИМЗОДА-муовини вазири маориф ва илм
Лутфия АБДУЛХОЛИҚЗОДА-муовини вазири маориф ва илм
Муҳаммадтоир САИДЗОДА-директори Агентии назорат дар соҳаи маориф ва илми назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
Фарҳод РАҲИМӢ-раиси Кумита оид ба таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон
Қобилҷон ХУШВАХТЗОДА-президенти АМИТ
Аҳлиддин ИБОДУЛЛОЗОДА-ректори Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ
Зулхия НОЗАКЗОДА-раиси Иттифоқи касабаи кормандони маориф ва илм
Баҳром ИСМОИЛЗОДА-сардори Сарраёсати маорифи шаҳри Душанбе
Зиёдулло АБДУЛЗОДА-сардори раёсати маорифи вилояти Хатлон
Аминҷон МИРЗОҚАНДОВ-сардори раёсати маорифи ВМКБ
Шавкат КАРИМЗОДА-директори Маркази ҷумҳуриявии таълимию методии назди ВМИ ҶТ

САРМУҲАРРИР

НУРАЛИЗОДА НОИЛШОХ ИМОМАЛӢ

ҶОНИШИНИ САРМУҲАРРИР

Дилором ЗАБИРОВА

ҲАЙАТИ ТАҲРИРИЯ:

Муҳаммад ЛУТФУЛЛОЗОДА - узви пайвастаи АТТ, доктори илмҳои педагогӣ

Шамсуллоҳ ИСЛОМОВ - номзади илмҳои педагогӣ

Саида НАБИЗОДА - муҳаррири бахши мактабшиносӣ

Шодӣ РАҶАБЗОД - муҳаррири бахши филологӣ

Мамадҷон МАҲКАМОВ - номзади илмҳои педагогӣ, муҳаррири бахши фанҳои табиӣ-риёзӣ

МУҲАРРИРИ ТЕХНИКӢ:

Шаҳнозаи МИРЗО

Маорифи Тоҷикистон

Нишонӣ: 734024, ш.Душанбе, Айнӣ-126

Телефон: +992-37-225-82-23

E-mail: majallai-maorif@maorif.tj

Индекс: 77500. Маҷаллаи аз 24.02.2025 таҳти №399/ МҶ-97 дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон аз нав номнавис шудааст.

Маҷалла аз соли 1991 нашр мешавад.

Дар ҶДММ «Мега-принт» ба табъ расид. Андозаи 60x84 1/8. Адади нашр 6635 нусха.

СУРАТҲИСОБИ МАҶАЛЛА ДХ БДА «АМОНАТБОНК»

С/Ҳ: 20202972900816101000
Ҳ/К: 20402972316264
БИК: 350101626
РМА: 010009508

№8

№8 (244), 2025

М У Н Д А Р И Ч А

РАҲНАМО

Э. ҶОНМИРЗОЕВ. Хидматҳои Пешвои миллат дар таҳкими Ваҳдати миллӣ ва соҳибистиқлолӣ........3

ИСЛОҲОТ

Н. ҒАФУРИЁН. Баҳогузории муосир: чаро 10-хола?........6

ШЕРОЗАИ ТАЪРИХ

Н. МИРЗОЗОДА. Рисолати донишкада ва нақши он дар такмили маҳорати касбии омӯзгорон........11

БА ИСТИҚБОЛИ 1160-СОЛАГИИ АБУБАКРИ РОЗӢ

Н. НУРЗОДА. Файласуфи нотакрори миллию ҷаҳонӣ........17

МИНБАРИ МУТАХАССИС

Ҷ. ҲАКИМОВА. Хусусиятҳои педагогӣ-психологии пайдошавии нуқсони нутқӣ дар кӯдакон ва роҳҳои бартарафсозии он........26

ИННОВАТСИЯ ВА ТЕХНОЛОГИЯ

Т. РИЗО. Чаро кӯдакон бояд ҳуши маснуиро ёд бигиранд?........30

МУҲИТИ ЗИСТ

Р. МАҲМУРОДЗОДА. Об тароватбахши зиндагии мост........33

МАШВАРАТҲОИ АВГУСТӢ

ТЕХНОЛОГИЯ ВА ТАЪЛИМ

Ҷ. ИСМАТОВ, Ш. ХӮҶАМОВ. Озмоишгоҳи виртуалӣ ва таснифи дидактикии он........36

МАШВАРАТИ АВГУСТӢ

М. ҲАБИБЗОДА. Омилҳои рушди касбияти омӯзгор........39

БИСТСОЛАИ ОМӮЗИШ

М. САФАРОВ. Рақамикунонии муассисаҳои таълимӣ дар заминаи омӯзиши фанҳои табиӣ-риёзӣ........42

ФИЗИКА

М. ШАРИФЗОДА. Ҳалли масъалаҳои сифатӣ........46

МАТЕМАТИКА

Ҷ. НИЁЗОВ. Татбиқи усули тафриқавӣ дар таълими мавзуи «Ҳалли масъалаҳо бо ёрии муодилаҳои дараҷаи дуюм»........49

ТАҲСИЛОТИ ИЛОВАГӢ

С. САТТОРОВ. Малака ва маҳорати касбии роҳбари маҳфил........52

ВАРЗИШ

Д. ЗАБИРОВА. Рушди чавгонбозӣ дар кишвар........54

КИТОБИЁТ

С. НАБИЗОДА. Андар шинохти бештари эҷоди шифоҳии халқ........56

САНАД

Тартиби хориҷ ва барқароркунии донишҷӯён, гузариш аз як муассисаи таълимии таҳсилоти миёнаи касбӣ ба муассисаи таълимии таҳсилоти миёнаи касбии дигар, аз як ихтисос ба ихтисоси дигар, аз як шакли таълим ба шакли дигари таълим........59

САЙҚАЛИ ЗЕҲН

Ҳ. ҲОМИДОВ. Чайн-кроссворди «Анҷуман»........64

ХИДМАТҲОИ ПЕШВОИ МИЛЛАТ ДАР ТАҲКИМИ ВАҲДАТӢ МИЛЛӢ ВА СОҲИБИСТИҚЛОЛӢ

Эраҷ ҶОНМИРЗОЕВ –
номзади илмҳои педагогӣ

Таърих шахсиятҳои бузургро дар замонҳои мушкилу мураккаб ба майдони сиёсат меорад. Барои мардуми сарбаланди тоҷик чунин шахсияти сарнавиштсоз ва наҷотбахш, бе муболиға, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон мебошанд, ки дар лаҳзаҳои пурфоҷиаю хатарноки таърихӣ раҳбарии кишварро ба уҳда гирифта, миллати парешонро дар партави ваҳдат ба сӯйи субот ва ояндаи дурахшон раҳнамоӣ карданд.

Таҳкими сулҳу ваҳдати миллӣ

Соли 1992, вақте кишвар ба вартаи ҷанги шаҳрвандии таҳмилӣ кашида шуд, ҳазорон нафар ҷони худро аз даст доданд, садҳо ҳазори дигар гуреза шуданд ва тамоми сохтори давлатӣ фалаҷ гардид. Маҳз дар ҳамин рӯзҳои тақдирсоз **Эмомалӣ Раҳмон** – ҷавони содиқ ба Ватан ва миллат, зимоми роҳбарии давлатро дар Иҷлосияи таърихии XVI Шурои Олӣ дар шаҳри Хуҷанд ба дӯш гирифт ва дар нахустин суханронии худ қасам ёд кард: ***«Ман ба шумо сулҳ меорам!»***

Ин сухан на танҳо шиори сиёсӣ, балки рисолати ҳаётии муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон гардид.

Мусолиҳаи миллӣ ва имзои Созишномаи сулҳ

Сипас тахти роҳбарии Эмомалӣ Раҳмон музокирот бо мухолифин шуруъ шуд. Дар давоми беш аз ду сол 8 даври гуфтушуниди расмӣ баргузор гардид. Ниҳоят, 27 июни соли 1997 дар шаҳри Москва **Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ** ба имзо расид.

Ин созишнома на танҳо ба ҷанги хунин хотима бахшид, балки ба мардуми тоҷик имкони эҳёи давлатдорӣ, якпорчагии миллӣ ва рушди иҷтимоиву иқтисодиро фароҳам овард.

Бунёди давлатдории навин ва таҳкими Ваҳдат

Пешвои миллат дар баробари сулҳ ва субот, ба таҳкими **ифтихори миллӣ**, эҳёи фарҳанг, забон, арзишҳои суннатӣ ва таърихи миллӣ низ кӯшишҳои беандоза карданд. Бо ташаббуси он кас:

- ҷашнҳои таърихии миллат – Наврӯз, Истиқлолияти давлатӣ, Ваҳдати миллӣ, Рӯзи забон мақоми давлатӣ гирифтанд;

• дар тамоми кишвар мактабҳо, муассисаҳои илмӣ, донишгоҳҳо ва марказҳои фарҳангӣ бунёд шуданд;

• осорхонаҳо ва ёдгориҳои таърихӣ аз нав эҳё гардиданд;

• бузургони фарҳанг ва илми миллат (Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Ибни Сино, Бобоҷон Ғафуров ва дигарон) бо ифтихор ба наслҳо муаррифӣ шуданд.

Соҳибистиқлолӣ ва Ваҳдат – ду пояи миллат

Президенти мамлакат борҳо таъкид намудаанд: **«Истиқлолият ва ваҳдати миллӣ ду неъмати бузург ва муқаддасанд, ки миллатро сарҷамъ, давлатро поянда ва кишварро шукуфон месозанд».**

Дар ҳақиқат, Тоҷикистонро бе сулҳ, бе ваҳдат ва бе раҳнамоии оқилонаи Эмомалӣ Раҳмон тасаввур кардан имкон надорад. Ҳамаи дастовардҳои давраи соҳибистиқлолӣ аз ободии шаҳру деҳот то сохтмони НБО «Роғун» самараи суботи устувореанд, ки аз Ваҳдати миллӣ манша мегиранд.

Ҷомеаи муттаҳид – кафили суботи давлати миллӣ

Имрӯз Тоҷикистон чун як кишвари муттаҳид ва сулҳпарвар дар минтақа шинохта мешавад. Дар он намояндагони тамоми миллату халқиятҳо ба таври осоишта зиндагӣ ва кор мекунанд. Сохтори сиёсии устувор, пешрафти босуботи иқтисодӣ, рушди маорифу илм ва фарҳанг самараи ваҳдати миллиянд.

Нақши насли ҷавон дар ҳифзи ваҳдат

Имрӯз насли ҷавони ин сарзамин бояд аз таърихи пурифтихори миллат сабақ гиранд. Онҳо бояд донанд, ки ваҳдат осон ба даст наомадааст ва онро бояд мисли гавҳараки чашм эҳтиёт кард. Танҳо бо дониш, ахлоқи нек, ватандӯстӣ ва меҳнату созандагӣ метавонем ваҳдатро ҳифз ва пойдор нигоҳ дорем.

Лаҳзаҳои сарнавиштсоз

Таърих гувоҳ аст, ки миллатҳо дар лаҳзаҳои душвор ба раҳбарони покният ва қавиирода эҳтиёҷ доранд. Тоҷикистон дар оғози солҳои 90-уми асри гузашта чунин рӯзҳои сарнавиштсозро паси сар мекард. Ҷанги шаҳрвандӣ, ки соли 1992 сар зад, кишварро ба гирдоби фоҷиаҳо ва мардумро ба парешонӣ мувоҷеҳ сохт. Дар ҳамин вазъияти мураккаб шахсе ба арсаи сиёсат қадам гузошт, ки сарнавишти миллатро тағйир дод.

Мусолиҳаи миллӣ – қадами нахустин ба сӯйи ваҳдат

Бо роҳбарии Эмомалӣ Раҳмон кори душвори музокирот бо мухолифин оғоз ёфт. Гуфтугӯҳои тӯлонӣ ва печида, ки беш аз ду сол идома доштанд, нишон доданд, ки Эмомалӣ Раҳмон иродаи сиёсӣ, таҳаммул ва хиради баланди давлатдориро доро мебошанд. Ниҳоят, 27 июни соли 1997 дар шаҳри Москва **Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ** ба имзо расид.

Ин ҳуҷҷат на танҳо ба ҷанг хотима бахшид, балки барои ташкили ҷомеаи сулҳпарвар, таҳаммулгаро ва муттаҳид заминаи қавӣ гузошт. Сулҳи тоҷикон таҷрибаи нодири ҷаҳонӣ гардида, аз ҷониби Созмони Милали Муттаҳид ва дигар ниҳодҳои байналмилалӣ эътироф шуд.

Сулҳ – замина барои давлатсозии навин

Баъди ба даст омадани сулҳ марҳилаи нави таърихӣ оғоз гардид, марҳилаи давлатсозӣ ва созандагӣ. Зери роҳбарии Эмомалӣ Раҳмон:

• Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул ва мустаҳкам карда шуд;

• Институти Президентӣ ташаккул ёфт;

• Артиши миллӣ ва нируҳои амниятӣ таъсис ёфтанд;

• Муассисаҳои таълимӣ, фарҳангӣ ва тиббӣ дар саросари кишвар аз нав эҳё гардиданд.

Эмомалӣ Раҳмон на танҳо суботи сиёсиро таъмин кард, балки дар як муддати кӯтоҳ кишвари ҷангзадаро ба сӯйи созандагиву ободӣ раҳнамоӣ намуд.

Пешвои ваҳдат ва фарҳанги миллӣ

Ваҳдати миллӣ танҳо осоиштагӣ нест, он баробари сиёсати дурандешона, ҳамчунин, эҳёи фарҳанг ва худшиносии миллӣ мебошад. Пешвои миллат ҳамеша таъкид менамоянд, миллате, ки аз таърихаш амиқ огоҳ нест, оянда надорад. Бо ташаббусҳои бевоситаи Сарвари давлат:

• фарҳанги миллӣ эҳё гардид;

• забони тоҷикӣ мавқеи давлатии худро пурра дарёфт кард;

• бузургдошти Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Ибни Сино, Мавлоно ва дигар шахсиятҳои фарҳангӣ дар сатҳи ҷаҳонӣ баргузор шуд;

• Наврӯз ва Рӯзи Ваҳдати миллӣ ба ҷашнҳои расмии давлатӣ табдил ёфтанд.

Ҳамзамон, кишвар ба узвияти созмонҳои муҳимми минтақавӣ ва байналмилалӣ пазируфта шуд, ки ин нишондиҳандаи рушди дипломатияи сиёсии раҳбарият Тоҷикистон мебошад.

Ваҳдати миллӣ – мероси ҷовидонаи Пешвои миллат

Имрӯз Тоҷикистонро чун кишвари сулҳпарвар ва ваҳдатгаро, муттаҳид ва пешрафта мешиносанд. Миллате, ки таҷрибаи талхи ҷангро пушти сар гузошт ва бо роҳнамоии Пешвои худ роҳи сулҳ, дӯстӣ ва ободиро пеш гирифт. Дар ҷаҳоне, ки ҳар рӯз шоҳиди низоъҳо ва ноороми ҳастем, Тоҷикистон намунаи беҳтарин кишвари сулҳпарвар мебошад.

Ваҳдати миллӣ самараи роҳбарии оқилона, ватандӯстона ва башардӯстонаи Эмомалӣ Раҳмон мебошад.

Ваҳдати миллӣ яке аз муқаддастарин ва волотарин арзишҳоест, ки миллатҳо ва давлатҳоро ба сӯйи саодат ва субот раҳнамоӣ мекунад. Барои Тоҷикистон, ки дар замони на чандон дур аз санҷишҳои вазнини таърих гузаштааст, ваҳдати миллӣ на танҳо рамзи пирӯзӣ бар нобасомониҳо, балки пояи асосии давлатдорӣ ва рушду пешрафти ҷомеа маҳсуб меёбад.

Мафҳум ва аҳаммияти ваҳдати миллӣ

Ваҳдати миллӣ танҳо хатми ҷанг нест. Он маънои ҳамдигарбахшӣ, ҳамдилӣ, эътирофи ҳуқуқи якдигар, таҳаммулпазирӣ ва эҳтиром ба арзишҳои умумимиллӣ буда, асоси ҳама гуна пешрафти сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангист. Танҳо дар фазои ваҳдат мо тавонистем, ки:

• сохтмонҳои бузурги миллӣ (аз ҷумла, НБО Роғун)-ро роҳандозӣ кунем;
• инфрасохтори кишварро аз нав созем;
• сатҳи зиндагии мардумро марҳила ба марҳила беҳтар намоем;
• ҷомеаи озоду дунявӣ ва демократиро рушд диҳем.

Ваҳдати миллӣ барои Тоҷикистон неъмати бузург ва омилест, ки боиси субот, оромӣ ва рушди ҳамаҷонибаи кишвар гардид. Дар замоне, ки дар гӯшаҳои гуногуни ҷаҳон ноороми, ҷанг ва ихтилофу низоъ ҳукмфармост, тоҷикон бо як забон, дили соф ва ормони ягона – сулҳу ободӣ зиндагӣ мекунанд. Пас бояд ҳар як шаҳрванди Тоҷикистон ифтихор намояд, ки узви ҷомеаи муттаҳид аст ва ба ин хотир барои пойдории ваҳдат саҳмгузор бошад.

НОЗИШ

Хорро гулзор кардӣ, зинда бош,
Муштро хирвор кардӣ, зинда бош.
Хобро бедор кардӣ, зинда бош,
Бо ту менозад Ватан, ту бо Ватан.

Тоҷикистон сарбаланд асту ту низ,
Кишвари оламписанд асту ту низ,
Зери гардун бегазанд асту ту низ,
Бо ту менозад Ватан, ту бо Ватан!

Гулназар Келдӣ

БАҲОГУЗОРИИ МУОСИР: ЧАРО 10-ХОЛА?
(Назар аз чанд зовия)

Нурулло ҒАФУРИЁН – муовини якуми директори Маркази ҷумҳуриявии дарёфт ва рушди истеъдодҳо

Чаро масъалаи арзёбӣ муҳим аст?

Дар ҷаҳони муосир, ки суръати пешрафти илму технология бо шиддат ва паёмадҳои фарогир афзоиш меёбад, аз истифодаи усулҳои анъанавии таълим натиҷаҳои чандон муассирро наметавон интизор дошт. Замоне фаро расидааст, ки таълим ҳамчун раванди фарогир, мураккаб ва таҳрикбахш бояд ташаккул ёфта, дар он муҳити васеъ ва муътадил барои рушди зеҳнӣ, ташаккули ангезаи дохилӣ ва таъмини адолати таълимӣ фароҳам оварда шавад. Дар ин раванд низоми баҳогузорӣ яке аз унсурҳои муҳим маҳсуб меёбад. Агар низоми баҳогузорӣ шаффоф ва дақиқ набошад, наметавон сатҳи воқеии дониш ва малакаҳои хонандаро арзёбӣ намуд ва дар натиҷа раванди таълим ба ҳадафҳои аслии худ ноил намегардад.

Ба таъкиди доктори илмҳои педагогика М. Мирзоев, «арзёбӣ раванди доимии ташаккул ва рушди қобилиятҳои хонанда мебошад. Баҳогузорӣ бояд ҳамчун оинаи воқеии сатҳи дониш ва хислати омӯзишии шахсият бошад, на танҳо ҷамъбасти ҳарфҳо ва рақамҳо дар ҷадвал».

Аз ин нуқтаи назар, таҷдиди низоми баҳогузорӣ дар муассисаҳои таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон на танҳо ҷавоб ба талаботи замони муосир, балки иқдоми муҳим дар роҳи баланд бардоштани сифати таҳсилот маҳсуб мебёбад. Аммо дар раванди ин ислоҳот чаро маҳз ба низоми 10-хола авлавият дода мешавад? Ба ин масъала аз чанд зовия назар меафканем.

Назари равоншиносон ва педагогҳо дар бораи арзёбӣ

Дар илми равоншиносӣ ва педагогикаи муосир арзёбиро ҳамчун равиши ташаккулдиҳандаи шахсият ва василаи ҳавасмандсозӣ баррасӣ мекунанд. Ба андешаи Лев Виготский, «арзёбӣ бояд ба рушди қобилияти фикр кардан, худшиносӣ ва ташаккули иродаи хонанда равона бошад, на танҳо ба ҷамъбасти маълумот». Яъне, баҳогузорӣ наметавонад фақат ченаки оморӣ бошад, балки

бояд воситаи ташаккулдиҳанда ва ҳавасмандсозандаи раванди омӯзиш ва рушди шахсият бошад. Педагог ва равоншиноси маъруфи амрикоӣ Карл Роджерс таъкид мекунад, ки «арзёбӣ бояд муҳити эҳтиром, эътимод ва боувариро эҷод кунад, то ки дар он шахсият тавонад сатҳи воқеии қобилиятҳои худро ба таври ошкоро нишон диҳад ва барои беҳтар шудани он талош кунад». Ба андешаи ӯ, баҳогузории нодуруст ва носолеҳ метавонад боиси коҳиши ангеза, хастагии равонӣ ва норозигии дохилӣ гардад. Бенҷамин Блум – асосгузори назарияи таксономияи омӯзишӣ қайд мекунад: «Баҳои дақиқ ва муфассал воситаи беҳтарин барои нишон додани сатҳи гуногуни фаҳмиш ва малака мебошад. Арзёбии шаффофу мунсифона на танҳо ба омӯзиш равиши нав мебахшад, балки барои ташаккули худбаҳодиҳӣ ва масъулияти шахсӣ замина мегузорад».

Аз ин лиҳоз, баҳогузорӣ бояд ҳамчун раванди динамикӣ ва мураккаб баррасӣ шавад, ки ҳамзамон, сатҳи донишро муайян кунад ва ҳам қобилияти пешрафти шахсро барангезад.

Маҳдудиятҳои системаи 5-хола: он дигар қаноатбахш нест?

Системаи 5-хола, ки солҳои тӯлонӣ дар муассисаҳои таълимии кишвар истифода мешуд, имрӯз дигар ба талаботи замони муосир ҷавобгӯ нест ва наметавонад сатҳи воқеии дониш ва малакаи хонандагонро ба таври дақиқ инъикос намояд, зеро ин низом бо чанд мушкили амиқ рӯ ба рӯ мебошад.

Аввалан, баҳои пасттарини системаи 5-хола - «1» ва «2» қариб, ки истифода намешавад, зеро омӯзгорон барои ҳифзи руҳияи хонандагон ва пешгирӣ аз осебҳои равонӣ аз гузоштани ин баҳоҳо худдорӣ мекунанд. Ин амали равонӣ метавонад барои кӯдакон фоиданок бошад, вале дар амал вазъи воқеиро пинҳон мекунад. Ба таъкиди Лев Виготский, чунин баҳогузорӣ метавонад ба «аз даст додани имконоти дарки нуқсонҳо ва хоҳиши талош барои такмил» оварда расонад. **Дуюм**, фосилаи васеи байни баҳои «3», «4» ва «5» ба омӯзгорон имкони фарқ кардани сатҳҳои гуногуни фаҳмиш ва малакаи хонандагонро намедиҳад. Аз нуқтаи назари педагогӣ, ин маънои нокифоягии дарки воқеии сатҳи рушд ва қобилияти омӯзиш мебошад. Масалан, ҳам ба хонандае, ки 70% маводи таълимиро азхуд кардааст ва ҳам ба хонандае, ки беш аз 90%-маводи таълимиро медонад, баҳои «4» гузошта мешавад. Ба қавли Бенҷамин Блум, «баҳои дақиқ ва муфассал имконоти нишон додани тафовутҳои муҳим ва босамарро фароҳам меоранд, ки дар низоми 5-хола мавҷуд нест». **Сеюм,** низоми 5-хола натавонистааст, ангезаи дохилии хонандаро ҳамчун неруи асосии пешрафти ӯ барқарор созад. Баҳои умумӣ ва нисбатан норавшан, ки дар он имкон нест, таҳаввул ва пешрафти ҳадафмандро бо дақиқӣ нишон дода наметавонад, метавонад боиси паст шудани шавқу ҳаваси омӯзиш гардад. Дар ин бора равоншинос Карл Роджерс таъкид мекунад: «арзёбӣ бояд муҳити бовариро эҷод кунад, то хонанда ба таври воқеӣ худро нишон диҳад ва барои такмил талош кунад. Низоми баҳогузории нодуруст метавонад ангезаро заиф кунад».

Дар маҷмуъ, системаи баҳогузории 5-хола бо маҳдудиятҳои зикршуда наметавонад ба рушду ташаккули воқеии қобилиятҳои хонандагон мусоидат намояд.

Низоми 10-хола: бо татбиқи он чӣ натиҷаро бояд мунтазир шуд?

Гузариш ба низоми 10-хола дар баҳогузорӣ як иқдоми муҳимми педагогӣ буда, дар он сифати арзёбӣ ва таъсири он ба рушди шахсият ба таври ҷиддӣ такмил меёбад. Ин низом бо фароҳам овардани имкони арзёбии дақиқ ва муфассал на танҳо сатҳи дониш ва малакаи хонандаро бо назардошти ҳар ҷузъиёт муайян мекунад, балки ба ташаккули ангеза ва масъулияти шахсӣ низ таъсири амиқ мерасонад. Аз нуқтаи назари педагогӣ, низоми 10-хола ба омӯзгорон имкон медиҳад, ки фарқи воқеии сатҳи дониш ва малакаи хонандаро нишон диҳанд ва ҳар қадамро ҳамчун нишонаи рушд ва такмил арзёбӣ кунанд. Ба фарқ аз системаи баҳогузории 5-хола, ки дар он доираи арзёбӣ маҳдуд аст ва сатҳҳои гуногунро дақиқ ифода намекунад, низоми 10-хола дараҷаи ҷузъиёти арзёбиро хеле васеъ мекунад. Ба гуфтаи Бенҷамин Блум, «баҳои дақиқ ва фарогир воситаи беҳтарин барои нишон додани сатҳи гуногуни фаҳмиш ва малака мебошад. Ин барои ташаккули худбаҳодиҳӣ ва масъулияти шахсӣ заминаи қавӣ мегузорад».

Аз нуқтаи назари равоншиносӣ, баҳогузории дақиқ муҳити эҳтиром ва эътимодро барои хонанда фароҳам меорад, ки ӯ метавонад сатҳи воқеии донишҳои худ ва имконоти беҳтар шуданашро дарк намояд. Ба таъкиди Карл Роджерс, «арзёбӣ бояд муҳити боварӣ эҷод кунад, ки шахсият тавонад худро ба таври воқеӣ нишон диҳад ва барои такмил талош кунад».

Низоми 10-хола, инчунин, барои ташаккули муносибати дифференсиалӣ ва фарогир дар раванди таълим замина мегузорад, ки ба рушди истеъдодҳои инфиродӣ ва баланд бардоштани сифатҳои фардӣ мусоидат мекунад. Бо истифодаи ин низом омӯзгорон метавонанд ҳар як хонандаро тибқи сатҳи воқеии дониш ва малакааш дар гурӯҳҳои гуногун ҷойгир намуда, барномаҳои таълимии инфиродиро таҳия кунанд.

Аз назария то амалия: низоми 10-хола озмоишро чӣ гуна паси сар кард?

Соли 2024 дар беш аз 140 муассисаи таълимии Ҷумҳурии Тоҷикистон гузариши озмоишӣ ба низоми 10-хола роҳандозӣ шуд. Натиҷаҳои ин таҷрибаҳои озмоишӣ умедбахш буданд ва нишон доданд, ки баҳогузории дақиқ ва шаффоф таъсири мусбат ба раванди таълим ва муносибатҳои педагогӣ дорад. Омӯзгорон дар ин давра эҳсоси шаффофияти бештар ва дақиқии

баланди баҳогузориро дошта, имкон доштанд, сатҳи воқеии дониш ва малакаҳои хонандагонро бо адолат ва возеҳият муайян намоянд. Дар ҳамин ҳолат, хонандагон бо ҳисси масъулияти бештар ва ангезаи амиқтар ба таҳсил пардохтанд, зеро медонистанд, ки кӯшишҳои онҳо ба таври одилона ва мунсифона арзёбӣ мешаванд.

Ҳамин тавр, муносибатҳои байни омӯзгор ва хонанда низ таҳти таъсири мусбат қарор гирифтанд, зеро низоми нави баҳогузорӣ фишори равониро коҳиш дода, ба эътимод ва ҳамкории самаранок мусоидат намуд. Ин таҷриба собит сохт, ки низоми 10-хола муҳити нави таълимӣ ва равонии рушдёбандаеро фароҳам оварда метавонад.

Чаро олимпиадаҳо бе низоми бисёрхола тасаввурнопазиранд?

Олимпиадаҳои фаннӣ ҳамеша майдони рақобати зеҳнҳо ва маҳоратҳои воқеӣ буда, беҳтарин хонандагон ба он ҷалб карда мешаванд. Дар ин майдон ҳадаф на танҳо пайдо кардани ғолиб, балки муайян кардани тафовути сатҳи донишу истеъдоди иштирокчиён мебошад. Маҳз ба ҳамин хотир, дар олимпиадаҳо аз ибтидо низоми баҳогузории бисёрхола ҷорӣ шудааст. Тасаввур кунед(м): ду иштирокчӣ саволу супоришҳои олимпиро дар сатҳи комилан гуногун ҳал кардаанд, яке 50 дарсад ва дигаре 74 дарсади саволҳоро дуруст ҳал кардааст. Агар аз рӯйи низоми баҳогузории 5-хола дониши онҳо арзёбӣ карда шавад, ба ҳарду ҳам баҳои чор гузошта мешавад. Танҳо дар сурати истифодаи меъёрҳои бисёрхола (10 ё 100-хола) тафовути калон дар сатҳи дониши онҳо аён мегардад. Маҳз низоми бисёрхола имкон медиҳад, ки ин тафовут ба таври шаффоф намоён гардад. Ин усул на танҳо дар сатҳи миллӣ, балки дар сабқатҳои байналмилалӣ, аз ҷумла, олимпиадаҳои бонуфуз истифода мешавад. Дар ин озмунҳо ҳар як савол бо холҳои мушаххас баҳогузорӣ мегардад ва натиҷаи ниҳоӣ ба таври рақамӣ ҷамъбаст мешавад. Ин равиш имконот медиҳад, ки ҳатто тафовути ночиз ба назар гирифта шавад. Агар чунин усул барои интихоби беҳтаринҳо дар сатҳи байналмилалӣ солҳо боз ҳамчун стандарт қабул шуда бошад, пас чаро таҳсилоти умумӣ бояд аз ин таҷрибаи муваффақ дур бимонад? Оё дар мактаб низ баҳогузории дақиқ ва бисёрхола зарур нест, то ҳар як хонанда донад, ки куҷо истодааст ва барои расидан ба қуллаи баландтари дониш чӣ бояд кунад?

Маҳз ҳамин ҷо саволи асосӣ матраҳ мешавад: агар олимпиадаҳо, ки беҳтаринҳоро ба ҳам меоранд, ба баҳогузории бисёрхола такя кунанд, чаро мактаб, ки заминаи ташаккули онҳост, бояд аз чунин имконот маҳрум монад?

Низоми 10-хола танҳо рақам нест, балки қадаме ба сӯи адолат, шаффофият ва рушди воқеии қобилиятҳои хонандагон аст, ки муҳити рақобатпазир ва ангезаи аслӣ барои омӯзишро фароҳам меорад.

Аз савол то таҳлил: ду нуқтаи баҳс

Бисёре аз хонандагон ду масъалаи асосиро таъкид карданд. **Аввал**, агар низоми бисёрхола воқеан мукаммал ва муассир бошад, чаро гузариш якбора ба низоми 100-хола сурат намегирад? **Дуюм**, чӣ гуна низоми 10-хола метавонад ба беҳтар шудани сифати таҳсилот мусоидат намояд?

Ин саволҳо на танҳо аҳаммияти назариявӣ, балки ҷанбаи амалӣ низ доранд, зеро ҳар гуна ислоҳот бояд на танҳо муосир, балки қобили татбиқ ва самаранок бошад. Бояд таъкид кард, ки ин таҳлил бо такя ба таҷрибаи байналмилалӣ ва асосҳои назариявӣ омода шуда, натиҷаҳои расмии озмоиши низоми 10-хола дар 140 муассисаи таҳсилоти умумии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди баррасӣ қарор нагирифтаанд. Аз ин рӯ, мавод бештар хусусияти таҳлили муқоисавӣ ва дарёфти паёмадҳои эҳтимолиро дорад.

Формулаи тавозун: чаро якбора ба низоми 100-хола нагузарем?

Вақте сухан дар бораи ислоҳоти низоми баҳогузорӣ меравад, саволи табиӣ ба миён меояд: агар баҳогузории бисёрхола афзалият дошта бошад, пас чаро якбора ба низоми **100-хола** нагузарем? Ба назар чунин менамояд, ки миқёси 100-баллӣ дақиқтар аст. Аммо таҳқиқотҳои байналмилалӣ ва таҷрибаи амалии кишварҳои гуногун нишон медиҳанд, ки масъала он қадар сода нест. Дар аксари кишварҳои пешрафта низоми 100-хола танҳо дар санҷишҳои ниҳоӣ ва имтиҳонҳои оммавӣ истифода мешавад, на дар баҳогузории ҳаррӯза. Масалан:

• **ИМА** аз миқёси 100-баллӣ истифода мебарад, аммо онро ба ҳарфҳо (A, B, C, D, F) табдил медиҳад. Чаро? Зеро фарқи байни 87 ва 89 амалиётӣ нест ва ба сифати воқеии дониш таъсири ҷиддӣ надорад.

- **Ҷопон** низоми фоизиро барои омор истифода мекунад, аммо дар синф бештар бо категорияҳои калон кор мекунанд.
- **Фаронса** низоми 20-холаро нигоҳ доштааст, ки нисбат ба 100-баллӣ амалӣ ва равшантар аст.
- **Олмон** низоми 6-дараҷаро бо зерсатҳҳо (1+, 2-, ва ғ.) истифода мебарад, то дақиқият ворид шавад, вале ба сатҳи хеле хурд наравад.

Муҳаққиқи маъруфи соҳаи баҳогузорӣ **Дилан Уилям** таъкид мекунад: «Вақте ки шумораи сатҳҳои баҳогузорӣ аз ҳад зиёд мешавад, устувории он кам мегардад ва хавфи субъективизм меафзояд». Аз ин ҷо маълум мешавад, ки **миқёси калон ҳамеша маънои шаффофияти бештарро надорад.**

Дар амал чӣ мушкил пеш меояд? Барои омӯзгор, ки дар як рӯз даҳҳо дафтарро месанҷад, гузоштани баҳои 71 ё 72 маънои таҳлили дақиқи тафовути ночизро дорад. Ин тафовут асосан субъективӣ аст ва ба эҳсоси омӯзгор вобаста мегардад. Ҳар қадар меъёр зиёд шавад, ҳамон қадар хавфи беадолатӣ ва хастагӣ меафзояд. Барои шарҳи ин масъала мисоли одӣ меорем: Дар низоми **10-хола** баҳои «6» нишон медиҳад, ки хонанда маводро фаҳмидааст, вале барои сатҳи аъло бояд бештар кор кунад. «7» бошад, маънои дониши хуб ва қобилияти истифодаи амалиро дорад. «8» сатҳи баланд аст, ки малакаҳои таҳлилӣ ва мисолҳои дақиқро дар бар мегирад. Аммо дар низоми **100-хола** чи бартарии воқеӣ байни «71» ва «72» вуҷуд дорад? Барои муайян кардани он омӯзгор бояд аз **100 меъёри муайяншуда** кор гирад. Ин амалан ғайриимкон аст. Таҳқиқоти Институти байналмилалии таҳсилоти муқоисавӣ нишон медиҳад: «Миқёси аз ҳад калон на танҳо кори омӯзгорро душвор мекунад, балки боиси ноустувории натиҷаҳо мегардад. Ҳар қадар сатҳ зиёд шавад, ҳамон қадар баҳогузорӣ ба эҳсоси шахсӣ вобаста мешавад».

Чаро 10-хола нуқтаи оптималӣ аст?

Низоми 10-хола **тавозуни беҳтарин байни дақиқӣ ва амалиётпазирӣ** мебошад. Он барои омӯзгор осон, барои хонанда равшан ва барои таҳлил шаффоф аст. Дар ин низом ҳар рақам маънои мушаххас дорад ва барои хонанда ҳадафи аён месозад:

- 6 → дониши асосӣ, вале камбудиҳо вуҷуд доранд;
- 7 → сатҳи хуб, қобилияти истифодаи амалӣ;
- 8 → сатҳи баланд бо малакаи таҳлилӣ;
- 9-10 → сатҳи аъло ва эҷодӣ.

Дар низоми 100-хола ин равшанӣ гум мешавад, зеро бартариҳои ночиз (масалан, байни 81,82,83...) маънои воқеӣ надоранд, вале вақти зиёдро мегиранд. Ба таъкиди муаллифи назарияи таксономияи омӯзиш **Бенҷамин Блум,** «Миқёси баҳогузорӣ бояд на танҳо дақиқ, балки фаҳмо ва устувор бошад. Дақиқияте, ки бо амалиётпазирӣ дастнорас аст, арзиш надорад».

Тибқи таҳқиқоти OECD низ, ки соли 2022 оид ба самаранокии низомҳои баҳогузорӣ гузаронда шудааст, «низоми оптималӣ бояд тавозуни байни дақиқият ва амалӣ буданро таъмин намояд». Дар ҳамин тадқиқот омадааст, ки мулти-марҳилагӣ (масалан, 10 ё 12 нуқта) беҳтарин имконотро барои адолат ва шаффофият фароҳам меорад, зеро на аз ҳад сода ва на аз ҳад мураккаб аст. Аз ин рӯ, интихоби низоми 10-хола на танҳо тасодуфӣ нест, балки асоси илмӣ ва таҷрибавӣ дорад. Он дақиқиро бо содагӣ муттаҳид мекунад, муҳити ангезавӣ ва одилона фароҳам меорад ва имкони таҳияи барномаҳои инфиродиро таъмин менамояд.

Низоми 10-хола роҳи беҳтар кардани сифати таҳсилот аст?

Гузариш ба низоми 10-хола ҳамчун усули баҳогузории дақиқ ва ҷузъӣ яке аз омилҳои муҳимтарини баланд бардоштани сифати таҳсил дар муассисаҳои таълимӣ ба ҳисоб меравад. Низоми 10-хола на танҳо сатҳи воқеии дониш ва малакаҳои хонандагонро равшантару шаффофтар нишон медиҳад, балки ба самаранокии раванди таълим ва рушду ташаккули шахсият низ таъсири мусбат мерасонад. **1.** Бо истифодаи низоми 10-хола омӯзгорон имконот пайдо мекунанд, ки баҳогузориро бо ҷузъиёти бештар ва дақиқ анҷом диҳанд. Ба ҷои интихоби чанд дараҷаи умумӣ, низоми 10-хола ба онҳо имкон медиҳад, ки сатҳи воқеии дониши хонандаро бо тафсилоти ҷузъӣ арзёбӣ кунанд. Ин дақиқият барои хонандагон равшан месозад, ки дар куҷо устувор ҳастанд ва барои такмил додани дониш ва малакаҳои худ бояд кадом қадамҳоро анҷом диҳанд. Масалан, баҳои «6» нишон медиҳад, ки хонанда асосҳои маводро медонад, вале барои ба даст овардани сатҳи аъло бояд бештар омӯзад, дар ҳоле ки баҳои «8» нишонаи сатҳи хуби

фаҳмиш ва малака мебошад. **2.** Чунин дақиқии баҳогузорӣ дар ташаккули худбаҳодиҳӣ ва масъулияти шахсӣ нақши калидӣ дорад. Хонандагон бо дидани тафовути равшан дар натиҷаҳои худ бештар ангеза мегиранд ва талош мекунанд, ки сатҳи донишашонро беҳтар кунанд. Ин омил ба пешрафти устувори онҳо дар таҳсил ва рушди шахсият мусоидат менамояд. **3.** Низоми 10-хола боиси беҳбуди муносибати таълимӣ байни омӯзгорон ва хонандагон мегардад. Омӯзгорон баҳогузории дақиқ ва шаффофро ҳамчун воситаи рушди фардӣ қабул мекунанд ва кӯшиш менамоянд, ки баҳояшон ба воқеияти сатҳи дониш ва малакаҳои хонанда мувофиқат намояд. Инчунин, аз ҳисоби дақиқияти бештар дар баҳогузорӣ, хонандагон эҳсоси адолат ва эътимод доранд, ки ин барои эҷоди муҳити хуби омӯзишӣ аҳаммияти калон дорад.

Таҳқиқотҳои байналмилалӣ, аз ҷумла, гузоришҳои Созмони Ҳамкории Иқтисодӣ ва Рушд (OECD) ва ЮНЕСКО нишон медиҳанд, ки гузариш ба низоми баҳогузории бисёрхола, аз ҷумла, 10-хола боиси беҳбудии сифати таҳсил ва пешрафти устувори хонандагон мегардад. Таҳқиқоти васеи TALIS-2018 (Teaching and Learning International Survey) аз ҷониби OECD нишон медиҳад, ки системаҳои баҳогузории муфассал ва шаффоф сатҳи иштироки хонандагонро боло бурда, натиҷаҳои омӯзишро беҳтар мекунанд. Гузориши Global Education Monitoring (GEM) аз ЮНЕСКО низ таъкид мекунад, ки баҳогузории равшан ва фарогир барои муҳити омӯзишӣ баробар ва муассир замина мегузорад. Дар кишварҳои мутараққӣ мисли Финландия, Сингапур ва Ҷопон истифодаи низоми дақиқ ва бисёрхоларо ба сифати таҳсил ва рушди қобилиятҳои инфиродӣ алоқаманд медонанд. Масалан, дар Финландия, ки яке аз системаҳои маъмултарини таҳсилоти босифат дорад, баҳогузории дақиқ ва фарогир ҳамчун омиле барои таҳкими масъулияти омӯзишӣ ва ҳавасмандсозии хонандагон шинохта шудааст (Sahlberg, 2011).
Ин таҷрибаҳо нишон медиҳанд, ки низоми 10-хола на танҳо ба дақиқияти бештар дар арзёбӣ мусоидат мекунад, балки муҳити муътадил ва ташвиқкунанда барои омӯзишро фароҳам оварда, сифати таҳсилро беҳтар мекунад. Аз ин рӯ, татбиқи низоми 10-хола ҳамчун як омили муассир дар беҳтар кардани сифати таҳсилот ва рушду инкишофи шахсӣ дар муассисаҳои таълимӣ баррасӣ ва қабул мешавад.

ВАТАН ДАР ҶОН

Ватан – ҷоне, ки дар ҷони ману туст,
Ватан – ноне, ки дар хони ману туст.

Ватан ойинаи оби зулол аст,
Ватан покии виҷдони ману туст.

Ватан як пораи нури илоҳист,
Шабафрӯзи шабистони ману туст.

Ватан ишқ аст, ишқи ёри ҷонист,
Ватан ҷонона ҷонони ману туст.

Ватан гуфтан кам аст, эй ҷон, Ватан бош!
Ватан дар шонаву шони ману туст...

Камол Насрулло

РИСОЛАТИ ДОНИШКАДА ВА НАҚШИ ОН ДАР ТАКМИЛИ МАҲОРАТИ КАСБИИ ОМӮЗГОРОН

Наврӯз МИРЗОЗОДА – ректори Донишкадаи ҷумҳуриявии такмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф

Такмили ихтисос яке аз соҳаҳои муҳим дар низоми маорифи кишвар ба ҳисоб рафта, пайваста зери таваҷҷуҳи Пешвои миллат, Президенти кишвар, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қарор дорад. Рисолати Донишкадаи ҷумҳуриявии такмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф, ки аз оғози таъсисёбӣ бо номҳои гуногун муаррифӣ мешавад, дар баланд бардоштани маҳорати касбии омӯзгорон хеле муҳим арзёбӣ мегардад.

Аз сарчашмаҳои таърихӣ маълум мегардад, ки маорифи кишвар тӯли 100 соли фаъолият марҳалаҳои гуногуни рушд ва такомули таълиму тарбияро бо дарназардошти талаботи ҷаҳон тай намуда, дар саводнок ва соҳиби маълумот гардондану ба камол расондани миллионҳо шаҳрванди кишвар нақши бориз гузоштааст. Ҳамагон хуб огаҳанд, ки тараққиёти ҳар кишвар аз ғамхорӣ ба мактабу маориф сарчашма мегирад, ки дар саргаҳи он шахсияти бузург омӯзгор ва заҳмати сангини ӯ қарор дорад. Аз саҳифаҳои таърихи даврони Шуравӣ бармеояд, ки соли 1924, яъне, соли таъсиси Ҷумҳурии Мухтори Шуравии Сотсиалистии Тоҷикистон дар соҳаи маориф 31 омӯзгор фаъолият мекард ва соли 1925 ин теъдод ба 195 нафар ва айни ҳол ба 130 000 нафар расидааст. Дар он солҳо ягон муассисаи омода намудани мутахассисони соҳа, бахусус, омӯзгорон дар кишвар вуҷуд надошт ва шумораи омӯзгорон ҳам хеле кам буд, аксари онҳо ғайриихтисос ва бе доштани маълумоти педагогӣ ва психологӣ фаъолият мекарданд. Ба сабаби ғайриихтисос фаъолият кардани омӯзгорон дар солҳои 30-юми асри гузашта (солҳои 1933-1935) дар ҷумҳурӣ 40% хонандагон дар синфҳояшон такроран мононда шуданд, ки ин ҳолат барои давлати навтаъсис мушкилоти ҷиддиро ба вуҷуд овард.

Ҷиҳати ҳалли масъалаи мазкур ва омода намудани омӯзгорони соҳибтахассус дар чандин ҷаласа ва анҷуманҳо қарорҳои дахлдор қабул гардида бошанд ҳам, натиҷаи самарабахш дода натавонистанд. Танҳо соли 1935 дар дувумин Анҷумани Ҳизби Коммунисти Тоҷикистон «Дар бораи системаи такмилдиҳии ихтисоси муаллимон дар ҶШС Тоҷикистон» қарори дахлдор қабул гардид ва дар асоси ҳамин қарор дар назди Комиссариати маорифи халқ **Институти такмили ихтисоси кадрҳои соҳаи маорифи халқ** ташкил ёфт, ки он дорои 10 шуъба буд (Сталинобод-2 бахш, Орҷонкидзеобод, Кӯлоб, Ғарм, Ӯротеппа, Ленинобод, Конибодом, Панҷакент ва Хоруғ). Баъди ба фаъолият оғоз намудани институти мазкур бисёр масъалаҳо ҳалли худро

ёфта бошанд ҳам, аммо ин ҳол дер давом накард. Оғози Ҷанги дуюми ҷаҳонӣ ба пешрафти ҳамаи соҳаҳои хоҷагии халқ таъсири манфии худро расонд. Махсусан, сафарбар гардидани зиёда аз 5 ҳазор омӯзгор ба сафҳои Артиши Шуравӣ ба баста шудани 172 синф дар Сталинобод ва 61 мактаб дар вилояти Ғарм оварда расонд. Бо вуҷуди ҳамаи ин, омӯзгорон дар солҳои ҷанг вазифаи

муқаддаси шаҳрвандӣ, ҳимояи Ватанро афзалтар аз ҳама чиз дониста, ба муқобили душман мубориза бурданд ва аксари онҳо бо ордену медал ва 4 нафарашон ба унвони Қаҳрамони Иттифоқи Советӣ сарфароз гардонда шуданд.

Дар солҳои баъди ҷангӣ фаъолияти Институти такмили ихтисос тадриҷан беҳтар ва назаррастар гардид. Яке аз омилҳои онро метавон ба омӯзгороне, ки ҳангоми амалиёти ҷангӣ захм бардоштанд ва бо тавсияи табибон зиндагии минбаъдаи худро дар кишварҳои нисбатан гарм, ба мисли Тоҷикистон идома бахшиданд, рабт дод. Ба ҳамагон маълум аст, ки пас аз анҷоми Ҷанги дуюми ҷаҳонӣ дар ҳамаи соҳаҳо корҳои барқароркуниву созандагӣ, аз ҷумла, дар фаъолияти минбаъдаи Институти такмили ихтисос ба роҳ монда шуд. Дар ин давраи фаъолият институт низ чандин маротиба сохтор ва шакли фаъолияти худро тағйир додааст. Таври мисол, 16 июни соли 1941 Институти давлатии илмию тадқиқотии мактабҳо ва такмили ихтисоси муаллимон ба Бюрои илмӣ-методӣ табдил дода шуд. 15 майи соли 1944 дар замимаи Бюрои лектории Комиссариати халқии маориф ва кабинети таълими ғоибонаи омӯзишгоҳи педагогӣ Институти илмию тадқиқотии педагогӣ ташкил шуда, 16 майи соли 1958 он ба Институти такмили ихтисоси муаллимон ҳамроҳ гардонида шуд ва номи Институти илмию тадқиқотии илмҳои педагогиро гирифт. 14 майи соли 1962 Институти такмили ихтисоси муаллимон аз Институти илмию тадқиқотии илмҳои педагогӣ ҷудо карда шуда, номи Донишкадаи марказии такмили ихтисоси муаллимонро гирифт. Дар асоси қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4 майи соли 1996, №194 бо фармони Вазорати маорифи ҷумҳурӣ аз 27 майи соли 1996, №14 Маркази ҷумҳуриявии таълимӣ-методӣ бо Донишкадаи марказии такмили ихтисоси муаллимон табдил дода шуд ва ба он номи Донишкадаи марказии бозомӯзӣ, такмили ихтисос ва хадамоти методӣ дода шуд. 4 июли соли 2006 бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, №309 Маркази ҷумҳуриявии таълимию методӣ аз Донишкадаи ҷумҳуриявии такмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф ҷудо карда шуд. 29 апрели соли 2009 бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, №264 Донишкадаи такмили ихтисос ва бозомӯзии Академияи таҳсилоти Тоҷикистон номгузорӣ карда шуд. Аз 3 декабри соли 2012 бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, №714 муассиса ба Донишкадаи ҷумҳуриявии такмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф тағйири ном кард. Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 майи соли 2014, №345 «Дар бораи муттаҳид намудани муассисаҳои давлатии такмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф» донишкадаҳои минтақавӣ (ВМКБ – шаҳри Хоруғ, вилояти Хатлон – шаҳрҳои Бохтар ва Кӯлоб, вилояти Суғд – шаҳри Хуҷанд) ва Маркази такмили ихтисоси раёсати маорифи шаҳри Душанбе дар заминаи Муассисаи давлатии «Донишкадаи ҷумҳуриявии такмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф» муттаҳид карда шуданд. Таҷдиди назар гардидани сохторҳои донишкада бо мақсади инъикосу ифода гардидани арзишҳо ва ормонҳои миллӣ, дар руҳияи эҳсоси олии худшиносию ватанпарварӣ тарбия намудани насли наврас роҳандозӣ гардид.

Воқеан, донишкада дар рушду такомул ва таҳаввулоти маорифи миллӣ дар солҳои соҳибистиқлолӣ нақшу саҳми бузург мегузорад. Дар иртибот ба дигаргун гардидани муҳтавою ғояи барномаҳои таълимӣ ва китобҳои дарсӣ, курсҳои такмили ихтисос ва бозомӯзӣ ба дараҷаи сифатан нав бардошта шуда, Консепсияи миллии таълиму тарбия дар ҳамбастагӣ бо дастовардҳои солҳои соҳибистиқлолӣ ва арзишу андӯхтаҳои таърихии пуршарафи халқи тоҷик дарунмояи курсҳои мазкурро ташкил додааст. Дар ҳамаи давраҳои фаъолият вазифаи асосии донишкада такмили маҳорати касбии омӯзгорон ва кормандони соҳаи маориф буда, ин вазифаи наҷиб ва пуршарафро тӯли 90 соли мавҷудияташ бомуваффақият иҷро карда истодааст.

Аз оғози солҳои 30-юм то 60-ум, дар баробари тарбияи кадрҳои омӯзгорӣ дар донишкада мунтазам ба такмили ихтисоси омӯзгорон таваҷҷуҳи ҷиддӣ зоҳир мегардид. Курсҳои такмили ихтисос асосан, мавсими тобистон баргузор мегардиданд. Ғайр аз ин, дар маҳалҳо гурӯҳҳои 1000-нафараи муаллимон гирд оварда мешуданд, ки ба онҳо лекторони аз пойтахт сафарбаршуда усулҳои беҳтар намудани кори таълиму тарбия, баланд бардоштани сатҳи дониш ва азхудкунии хонандагонро меомӯзониданд, ба таҳсили ғоибонаи онҳо маслиҳатҳои муфид медоданд. Сафарҳои хидматии лекторони сайёр, асосан, тавассути аспу маркаб сурат мегирифт.

Ба курсҳои такмили ихтисос фаро гирифтани омӯзгорон сол ба сол рӯ ба афзоиш аст ва инро мо метавонем аз рӯйи нишондодҳои зерин мушоҳида намоем:

- соли 1950 зиёда аз 2000 нафар;

- соли 1953 зиёда аз 4500 нафар;

- соли 1962 зиёда аз 4600 нафар;

- соли 1970 зиёда аз 16793 нафар;

- соли 1991 зиёда аз 12462 нафар (агар курсу машваратҳои такмили ихтисоси омӯзгорон дар ноҳияҳои нисбатан ороми Ҷумҳурӣ бояду шояд баргузор мешуданд, вале дар баъзе ноҳияҳои вилояти Хатлон ва водии Рашт бо сабаби нооромиҳои даврai ҷанги шаҳрвандӣ ин курсҳо тамоман қатъ гардиданд);

- соли 2014 зиёда аз 22700 нафар;

- соли 2024 зиёда аз 32375 нафар омӯзгору корманди соҳаи маориф маҳорати касбии худро такмил додаанд.

Илова бар ин, барои баланд бардоштани маҳорати касбии омӯзгорон корҳои зиёди методӣ ба анҷом расонида мешуд. Бо ин мақсад дар назди мактабҳо ва шуъбаҳои маориф кабинетҳои методии байнимактабӣ ташкил гардида, дар онҳо семинарҳои назариявӣ ва сексияҳо барои муаллимон гузаронида мешуданд.

Истиқлоли давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба рушди низоми такмили ихтисос такони ҷиддӣ бахшид. Аз соли 1991 то соли 2024 дар донишкада зиёда аз 604229 нафар шунаванда аз рӯйи 69 ихтисос такмили тахассус намудаанд. Нақша ва барномаҳои таълимӣ аз рӯйи ихтисосҳо вобаста ба талаботи бозори меҳнат ва ниёзи омӯзгорон таҳия ва бо қарорҳои дахлдор тасдиқ гардидаанд. Нақша ва барномаҳои нави таълимии курсҳои такмили ихтисос ҷавобгӯи сиёсати давлатӣ дар соҳаи маориф, муносибатҳои нави иқтисодию иҷтимоӣ, инкишофи босуръати техникаю технология, фазои мутассил ва фарохи иттилоотӣ ба системаи таҳсилоту стандартҳои байналмилалии таҳсилот наздик шудани Ҷумҳурии Тоҷикистон, самтҳои асосии ислоҳоти соҳаи маориф, ҳуҷҷатҳои меъёрию ҳуқуқӣ, падидаҳои нави идораю маблағгузории соҳаи маориф, дастовардҳои фанҳои таъриху ҷомеашиносӣ, гуманитарӣ, табиию риёзӣ, педагогикаю психология, асосҳои техникаи компютерӣ, зеҳни сунъӣ ва ғайра маълумоти комил дода мешаванд. Маҳз солҳои охир муассисаҳои такмили ихтисос рушд намуда, ба натиҷаҳои назаррас ноил гардиданд. Дар ин муддат сохтори донишкада таҷдиди назар (20 декабри соли 2022) ва аз ҷониби Вазорати маориф ва илм тасдиқ гардид. Дар сохтори ҳозираи донишкада **3 раёсат**: кадрҳо ва котибот, корҳои таълимӣ-методӣ, илм ва инноватсия, **4 шуъба:** робитаи байналмилалӣ, татбиқи лоиҳа ва грантҳо, муҳосибот ва иқтисод, бозомӯзӣ ва таҳсилоти фосилавӣ, хоҷагӣ-маъмурӣ ва маркази таълимӣ ва омӯзиши инноватсионӣ, озмоишгоҳи илмӣ-таҳқиқотии **«Такмили маҳорати педагогӣ»**, китобхона, **4 бахш**: мониторонги сифати таълим, омӯзиши забонҳо, хобгоҳ, таъминоти техникӣ ва **6 кафедра**: иқтисод ва идора дар соҳаи маориф, педагогика, психология ва методикаи таълим, методикаи таълими фанҳои ҷамъиятӣ-гуманитарӣ, методикаи таълими фанҳои табиӣ-риёзӣ, методикаи таълим дар муассисаҳои томактабӣ ва миёнаи умумӣ ва таҳсилоти касбӣ ва информатика фаъолият менамоянд.

Тартиби такмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф бо фармоиши вазири маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5 апрели соли 2023, №377 тасдиқ ва аз ҷониби Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 11 майи соли 2023 ба қайди давлатӣ гирифта шудааст. Барномаи давлатии рушди системаи такмили ихтисос ва бозомӯзии касбии кормандони соҳаи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018-2022 бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28.07.2017, №357 тасдиқ карда шуд. Фаъолияти эҷодии кормандони донишкада паҳлуҳои гуногуни ҷараёни таълиму тарбияро дар мактабҳо тавассути омӯзгорони хатмкардаи курсҳои такмили ихтисос ё омӯзгорони ба курсҳои минбаъда номнависшуда, роҳбарони мактабҳо, кормандони шуъбаҳои маорифи шаҳру ноҳияҳо фаро мегирад. Мусаллам аст, ки имрӯз бе илму инноватсия, технологияҳои иттилоотиву коммуникатисонӣ ва ташаккули ҷаҳонбинии техникӣ ба пешрафтҳои чашмгир ноил шудан ғайриимкон аст.

Аз ин рӯ, вобаста ба зарурати ворид намудани ислоҳот дар низоми такмили ихтисос соли 2024 Стратегияи рушди Донишкадаи ҷумҳуриявии такмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф бо дарназардошти бартараф намудани мушкилоти низоми такмили ихтисос ва рушди минбаъдаи он барои давраи то соли 2030, Нақшаи миёнамуҳлат дар ду марҳила барои солҳои 2025-2027 ва 2028-2030 тасдиқ гардид. Стратегия ҳадафҳои мушаххас – **таъмини дастрасӣ ба рушди мутассили касбии кормандони соҳаи маорифро** дар бар мегирад.

Бо мақсади таъмини дастрасӣ ба рушди мутассили касбии кормандони соҳаи маориф (20-уми июни соли 2024, №2063) ба моддаи 51 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» тағйирот ворид гардида, гузаштан аз курсҳои баландбардории маҳорати касбӣ **дар се сол як маротиба** роҳандозӣ карда шуд. Дар ин замина Нақша ва барномаҳои таълимии курсҳои такмили ихтисос таҷдиди назар гардиданд. Ҳамзамон, тибқи Стратегияи рушди донишкада шаклҳои зерин: **классикӣ (анъанавӣ), омехта, дуалӣ, фосилавӣ ва худомӯзӣ** таҳия гардиданд. Ба роҳ мондани такмили ихтисос дар шакли **дуалӣ** таҷрибаи муассисаҳои такмили ихтисоси ҷумҳуриҳои Қазоқистон ва Ӯзбекистон мавриди омӯзиш қарор гирифта, лоиҳаи барномаи намунавӣ мавриди коркард қарор дорад. Соли 2024-2026 барномаи таълимии намунавии курси такмили ихтисос дар мисоли барномаи таълимии фанҳои забон ва адабиёти тоҷик таҳия гардид.

Таҳияи барномаҳои таълимӣ дар **шакли фосилавӣ** дар доираи ҳамкорӣ бо Агентии инноватсия ва технологияҳои рақамии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, **таҳияи платформаи рақамии такмили ихтисос** бо истифода аз зеҳни сунъӣ ҷиҳати такмили маҳорати педагогии давомдор ба сифати маводи омӯзишӣ дар шакли фосилавӣ мавриди коркард қарор дорад.

Танҳо соли 2025 барномаи таълимии курсҳои такмили ихтисос:

- барои лаборантҳои ҳамаи муассисаҳои таълимӣ;
- барои зинаи таҳсилоти иловагӣ;
- барои омӯзгороне, ки бо хонандагони боистеъдод кор мекунанд;
- барномаи таълимӣ вобаста ба солимии равонӣ барои кӯдакон ва оилаҳои таҳти таъсири муноқиша қарордошта;
- барномаҳои таълимии курсҳои такмили ихтисос барои омӯзгорони кӯдакони ақлан заиф (олигофренопедагогика), кӯдакони нобино ва сустбин (тифлопедагогика), кӯдакони норасоиҳои нутқидошта (логопедия), кӯдакони норасоиҳои шунавоидошта (сурдопедагогика), омӯзгорони синфҳои ибтидоии муассисаҳои таҳсилоти умумӣ (бо дарназардошти низоми таҳсилоти фарогир) ва дигар барномаҳо таҳия ва тасдиқ гардиданд.

Таъмини сифат ва самаранокии курсҳои такмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф аз масъалаҳои муҳим ба шумор мераванд. Бо мақсади татбиқи ҳадафи мазкур айни ҳол дар ҳамкорӣ бо шарикони рушд 22 нақша ва барномаи таълимии курси такмили ихтисос бо талаботи меъёрҳои байналмилалии таҳсилот таҳия гардида, шуруъ аз моҳи сентябр пешбурди фаъолияти таълимӣ тибқи онҳо ба таври озмоишӣ (пилотӣ) ба роҳ монда мешаванд. Барномаҳои таълимӣ аз 5 қисм иборат буда, бо назардошти таҷрибаҳои ҷумҳуриҳои Қазоқистон, Ӯзбекистон, Беларус, Британияи Кабир ва Федератсияи Россия таҳия гардидаанд. Дарсҳо бо роҳу усулҳои замонавӣ ба роҳ монда мешаванд.

Барномаҳои мазкур вобаста ба ниёзи омӯзгорон ва ҷорӣ намудани ислоҳот дар соҳа нигаронида шудаанд. Барномаҳои таълимӣ дар шаклҳои нав мувофиқ ба талаботи замон буда, бо мақсади дастрасӣ ба стандартҳои ҷаҳонӣ рӯйи даст гирифта шудаанд. Барномаҳои шакли нав аз қисматҳои шиносоӣ бо муқаддимаи барномаи таълим; банақшагирии мазмун ва сохтори нақшаи таълим; самаранокии таълим; низоми арзёбии меъёрӣ; усулҳои фаъоли таълим; инкишоф додани маҳорати таҳқиқотӣ; банақшагирии муносибати босалоҳият ба таълим бо модели сезинагии таълим ва фанҳои ғайритахассусӣ, инчунин, роҳнамо барои омӯзгор, роҳнамо барои тренер, рӯйнамо ва се мавод барои шунавандагони курс иборат аст. Тафовути барномаи таълимии нав аз барномаҳои қаблӣ дар он аст, ки аз 42 соат иборат буда, ҳар як мавзуи он маводи тақсимотӣ, корҳои мустақилонаи шунаванда ва меъёрҳои арзёбии худро дорад. Дар барномаи қаблӣ мавзуъҳо ба тахассус нигаронида шуда буданд, аммо дар барномаи нави таълим мавзуъҳо ҳам ба тахассус ва ҳам ба методикаи ҷаҳонӣ нигаронида шудаанд.

Бозомӯзии кормандони соҳаи маориф ҳамчун таҳсилоти иловагии баъдидипломӣ ҷиҳати бо тахассуси нави педагогӣ мутобиқгардонӣ, ихтисосманд, ҳавасманд ва беҳтар намудани сифати таҳсилот ба роҳ монда шуда, аз чунин курсҳо омӯзгорони ғайриихтисос гузаронида мешаванд. Бо мақсади дар донишкада ба роҳ мондани курсҳои бозомӯзӣ лоиҳаҳои қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намунаи илова ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф»» ва «Дар бораи ворид намудани илова ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҳсилоти иловагӣ»» оид ба бозомӯзии кормандони соҳаи маориф таҳия гардида, аз

ҷониби вазоратҳои адлия, молия, рушди иқтисод ва савдо, Агентии назорат дар соҳаи маориф ва илми назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Агентии назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба лоиҳаи мазкур хулосаи мусбат дода шуда, санаи **11.06.2025** дар ҷаласаи Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ гардид. Ҳамзамон, лоиҳаи қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи дипломи намунаи давлатӣ барои хатмкунандагони курсҳои бозомӯзии Донишкадаи ҷумҳуриявии такмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф» таҳия гардида, айни ҳол дар баррасии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор дорад. Бо ворид гардидани тағйирот ба қонунҳои мазкур дар донишкада курсҳои бозомӯзӣ ба роҳ монда мешаванд. Вобаста ба ин, ҷиҳати ба роҳ мондани бозомӯзии омӯзгорон ва кормандони соҳаи маориф гурӯҳи корӣ таъсис дода шуда, айни ҳол зиёда аз 10 нақшаву барномаи таълимӣ ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии танзимкунандаи самти бозомӯзӣ мавриди корбарӣ ва таҳия қарор доранд.

Бо мақсади рақамикунонии низоми такмили ихтисос низ корҳои зиёде анҷом дода шуданд, аз ҷумла, дар донишкада платформаи «Системаи иттилоотии рушди касбии омӯзгор» (СИРКО) коркард гардида, ба таври расмӣ мавриди истифода қарор дода шуд. Татбиқи платформаи мазкур дар низоми такмили ихтисос муҳим мебошад. Дар платформа ҳамаи маводи таълимӣ, нақшаву барномаҳо, маҳфилҳои фаннӣ ва дарсҳои омӯзгорони навовару эҷодкор гузошта шудаанд. Илова бар ин, барои омӯзгорони фанни технологияи иттилоотӣ нақша ва барномаи таълимии курсҳои такмили ихтисос бо дарназардошти зеҳни сунъӣ таҳия ва тасдиқ гардид.

Бахшида ба 33-юмин солгарди Истиқлоли давлатӣ шумораи нахустини маҷаллаҳои соҳавии «Омӯзгор ва замон» ва «Омӯзгори муосир» ба нашр расонда шуда, шакли электронии онҳо дар сомонаи донишкада www. takmili-ihtisos.tj ва филиали донишкада дар шаҳри Душанбе www.omuzgor.tj гузошта шуданд. Ҳамзамон, ҷиҳати мустаҳкам кардани заминаи моддӣ-техникии донишкада ва филиалҳои он моҳи январи соли 2025 зиёда аз 200 планшет барои ҳамаи кормандону омӯзгорон дастрас карда шуданд. Ҳамаи синфхонаҳо муҷаҳҳаз бо компютер, тахтаи электронӣ ва ноутбук буда, шабакаи хатти локалӣ дар донишкада ва филиалҳо фаъол мебошанд. Фаъолияти сомонаи расмии донишкада ва саҳифаҳои фейсбукии он ва филиалҳо дар сатҳи баланд роҳандозӣ шудааст. Айни ҳол, танҳо донишкада дорои 58 компютер, 31 моноблок, 48 ноутбук, 9 тахтаи электронӣ, 40 принтер, 27 телевизор ва бо 20 видеопроектор буда, заминаи моддӣ техникии он ба талабот ҷавобгӯ мебошад. Сохтмони бинои филиали донишкада дар шаҳри Кӯлоб бо маром идома дошта, дар назар аст, ки бахшида ба ҷашни 35-солагии Истиқлоли давлатӣ ба истифода дода шавад.

Бо мақсади татбиқи ҳадафҳои тақвияти низоми идоракунӣ ва маблағгузории такмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф танҳо соли 2024 зиёда аз 30 номгӯйи ҳуҷҷатҳои локалӣ таҳия, тасдиқ ва мавриди корбарӣ қарор гирифтанд, ки аксарияти онҳо ҷиҳати низоми идоракунии такмили ихтисос равона гардиданд. Ҳамзамон, тӯли ду соли охир бо муассисаҳои такмили ихтисоси ҷумҳуриҳои Ӯзбекистон, Қазоқистон, Федератсияи Россия ва Норивичи Шоҳигарии Британияи Кабир меморандуми ҳамкориҳо баста шуд.

Роҳбарияти донишкада тӯли фаъолият барои бо кадрҳои баландихтисоси илмӣ ва педагогӣ таъмин намудани кафедраҳо ҷидду ҷаҳд намуда, ба комёбиҳо ноил гардидааст. Айни ҳол, дар донишкада ва филиалҳо 71 нафар корманди унвондори илмӣ фаъолият менамоянд, ки аз ин 14 нафар доктори илм, профессор ва 57 нафар номзади илм, дотсент мебошанд. Ҳамзамон, 30 нафар корманд дар донишкада ва филиалҳо ба корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ машғул мебошанд.

Яке аз самтҳои фаъолияти донишкада ҳамкорӣ бо муассисаҳои таълимию илмӣ-таҳқиқотии дохил ва хориҷи кишвар ва шарикони рушд мебошад. Айни замон донишкада бо Хазинаи кӯдакони Созмони Милали Муттаҳид (UNICEF), Лоиҳаи «Биё, бо ҳам омӯзем»-и (USAID), «Инкишофи барвақтии кӯдакон барои густариши сармояи инсонӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», Кумаки техникӣ ба соҳаҳои маориф ва меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон» (Иттиҳоди Аврупо), «Таҳкими муносибати босалоҳият ва истифодаи технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар раванди таълими фанҳои дақиқ ва риёзӣ ва таҳсилоти касбӣ-техникӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (ЮНЕСКО), «Муҳити таълим-асоси таҳсилоти босифат», (Бонки ҷаҳонӣ), «Дастгирӣ дар татбиқи «Стратегияи миллии рушди маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030»» (Бонки

Исломии Рушд), «Таҳкими таҳсилоти миёна дар самти табиӣ, технология, муҳандисӣ ва математика ISTEM» (Бонки Осиёии Рушд), «Таҳсилоти фарогири томактабӣ» (ЮСАИД, ЮНИСЕФ) ва 26 муассисаи таълимию илмии кишварҳои хориҷ (19 муассисаи таълимии Федератсияи Россия, 5 муассисаи таълимии Ҷумҳурии Беларус, 2 муассисаи таълимии Ҷумҳурии Қазоқистон, 1 муассисаи таълимии Британияи Кабир ва 1 муассисаи такмили ихтисоси Ҷумҳурии Ӯзбекистон) ҳамкориҳои тарафайни судмандро ба роҳ мондааст.

Тавре дар боло ишора гардид, аз таъсиси ин муассисаи аҳлзо, ки ба соли 1935 рост меояд, имсол навад сол сипарӣ гардид. Бахшида ба таъсис, фаъолият, таҷриба ва имконоти минбаъдаи рушд 13 июни соли 2025 дар бинои Китобхонаи миллии Тоҷикистон форуми байналмилалӣ дар мавзуи **«Нақши такмили ихтисоси омӯзгорон дар ҷомеаи муосир: тамоюл, таҷриба ва имконот»** баргузор гардид, ки дар он вазири маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон Саидзода Раҳим Ҳамро, котиби генералии Шурои глобалии маориф Муҳаммад Тариқ Хон, муовини роҳбари Дафтари намояндагии Хазинаи кӯдакони СММ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Эри Двиведи, ректори Донишгоҳи давлатии омӯзгории Олтойи Федератсияи Россия Ирина Лазаренко, муовини идоракунии «Мактабҳои зеҳнии Назарбоев»-и Ҷумҳурии Қазоқистон Жанбота Кабдукаримова, сардори бахши матбуот ва арзёбии Донишгоҳи Кембриджи Британиёи Кабир Стив Кинг, директори Донишкадаи таҳсили забонҳои Норвич Том Кедли, намояндагони Агентии инноватсия ва технологияҳои рақамии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Маркази миллии тестии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Агентии назорат дар соҳаи маориф ва илми назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, зерсохторҳои Вазорати маориф ва илм, муассисаҳои таҳсилоти олии касбии дохил ва хориҷи кишвар ва дигар кормандони соҳаи маориф ва дар маҷмуъ, 320 нафар ҳам ба тариқи ҳузурӣ ва ҳам маҷозӣ иштирок намуданд. Вазири маориф ва илм баргузории чунин ҳамоишҳоро ҳамчун воситаи муҳимми таҳкими ҳамкориҳо, мубодилаи таҷрибаи муфид ва такмилу рушди низоми миллии маориф арзёбӣ кард. Дар форум зиёда аз 30 нафар мутахассиси дохил ва хориҷи кишвар андешаронӣ намуда, ҷиҳати рушди низоми такмили ихтисос пешниҳоду тавсияҳои муфид ироа намуданд. Ҳадаф аз баргузории форум аз мубодилаи таҷрибаҳои ватанӣ ва байналмилалӣ дар самти рушди маҳорати касбии омӯзгорон, ташкили муҳит барои мубодилаи таҷрибаи кишварҳои гуногун дар бахши такмили ихтисос, баррасии нақши таҳсилоти рақамӣ дар такмили ихтисоси омӯзгорон ва амсоли ин иборат буд.

Донишкадаи ҷумҳуриявии такмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони соҳаи маориф татбиқкунандаи сиёсати давлатӣ дар такмили маҳорати касбии омӯзгорон маҳсуб ёфта, дар марҳилаҳои таърихии худ дар рушду такмили маҳорати касбӣ, баланд бардоштани сифати таълим, рушди касбияти кормандони соҳаи маориф, махсусан, омӯзгорон саҳми назаррас гузоштааст.

Ҳунарманд бо мардуми беҳунар
Ба фарҷом ҳам хок дорад ба сар!
Валекин аз омӯхтан чора нест,
Кӣ гӯяд, ки донову нодон якест!
Абулқосим Фирдавсӣ

ФАЙЛАСУФИ НОТАКРОРИ МИЛЛИЮ ҶАҲОНӢ
(Андар шинохти Закариёи Розӣ)

Нозим НУРЗОДА – мудири шуъбаи таҳқиқоти стратегии назди Раёсати АМИТ

Дар бораи Закариёи Розӣ ва орову андешаи ӯ ҳар қадар ки гӯему нависем, кам аст. Чаро ки ин симои истисноии фалсафа, илм, тиб ва фарҳанги миллию ҷаҳонӣ, ки дар муҳитҳои илмию академии Ғарб ҳам кайҳо бо унвони Разес ошно будааст, ҳамеша ва бахусус, дар шароити феълии бархӯрдҳои тамаддунӣ, ташаннуҷи беҳувиятию хирадситезӣ, болоравии низову кашмакашҳои ақидатӣ ва вусъати чашмгири саҳнасозиҳои геополитикӣ ба муаррифии шоиставу боиста ниёз дорад.

Мардум ва бавежа, насли наврасу ҷавон, аз як тараф ва қишри омӯзгорию зиёии ватанӣ, аз тарафи дигар, бояд ин чеҳраи бузурги илму фалсафаи миллию башариро дуруст донанд, аз осораш баҳраманд гарданд, бо мавқеъгириҳои илмию ихтисосиаш дар заминаи масоили гуногуни илмию фаннию техникию фарҳангию фалсафию иҷтимоию ақидатию маданӣ ошно шаванд, аз мушаххасоти фикрию эҷодию ихтисосии ӯ, назири тарзи баёни фардӣ; ҷасорати махсуси фикрӣ; ҷиҳатгирии илмӣ; сабки таҳлилу баррасӣ; решашиносии мушкилоти ақидатию иҷтимоӣ ва шеваи бархӯрд бо масоили гуногуни замонӣ огоҳӣ пайдо намоянд. Танҳо дар ин сурат мо метавонем, иддао кунем, ки Розӣ файласуфи миллист ва бо ин исм бояд ифтихор намоему аз тариқи барномарезиҳои ҳадафнок сатҳи тафаккури мантиқӣ ва шуури миллии наслҳои наврасу ҷавони ҷомеаи тоҷикро боло бубарем.

Бояд тазаккур дод, ки Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мақомоти марбутаи давлатӣ 12 сол пеш, дақиқтараш, соли 2013 масъалаи таҷлили 1150-солагии Абубакри Розиро нақшабандӣ намуда, дар ин замина ибтикороти ҷиддие рӯйи даст гирифта буд. Бар асоси ибтикороти мазкур, сохторҳои марбутаи давлатӣ, минҷумла, Вазорати вақти маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва соири мақомоти дахлдор нақша-чорабиниҳоро дар заминаи таҷлили 1150-солагии Абубакри Розӣ таҳия намуданд. Дар ин асос, дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ низ маҳофили илмӣ баргузор гардид. Ҳамчунин, бар мабнои қарори Сессияи 38-уми конференсияи генералии ЮНЕСКО аз 2 ноябри соли 2015 ва қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи ҷашни 1150-солагии Абубакр Муҳаммад Закариёи Розӣ дар чаҳорчӯбаи рӯзҳои тақвимии ЮНЕСКО дар солҳои 2016-2017 18 октябри соли 2016 дар толори Академияи илмҳои Тоҷикистон (ҳозира АМИҶ) бо ибтикори Раёсати Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи А. Баҳоваддинов ҳамоиши байналмилалӣ таҳти унвони «Нақши Абубакр Муҳаммад Закариёи Розӣ дар илм ва фарҳанги ҷаҳонӣ» баргузор шуда, дар он чеҳраҳои матраҳи академӣ бо шумули академик Мӯсо Диноршоев (равонаш шод бод), академик Кароматулло Олимов ширкат ва суханронӣ карданд [10]. Дар ин миён, файласуфи муосири тоҷик, шодравон Мӯсо Диноршоев ба забони русӣ монографияи муфассале таҳти унвони «Плюралистическая философия Абу Бакра ар-Рази» (2013) ба табъ расонда, дар он роҷеъ ба шахсият, андеша, оро ва афкори ин файласуфи бузурги асримиёнагии форсу тоҷик иттилооти нофеъ ироа доштааст [2].

Ҳамчунин, дар фазои илмии ватанӣ дар робита бо афкору орои Закариёи Розӣ таҳқиқоти арзишманде анҷом гирифта (6), мақолоту мутолиботи назаррасе ҳам дар заминаи омӯзишу таҳқиқи фалсафа ва дидгоҳҳои Закариёи Розӣ нашр гардидаанд [2, 3 ,4 ,5, 7, 11, 12]. Дар Эрон ҷиддитарин таҳқиқот дар заминаи зиндагинома ва меросу андешаи Абубакри Розӣ ҳамоно таълифи устоди Донишгоҳи Теҳрон, доктор Меҳдии Муҳаққиқ бо номи «Файласуфи Рай» аст (8], инчунин, мақолаи хуби Ҳушанг Муинзода таҳти унвони «Розӣ – ситораи дурахшони осмони фарҳангу тамаддуни башарӣ» (9] низ дар шинохти шахсияти файласуф ва дидгоҳи ӯ ба унвони мадраки ҷолибу муассири илмӣ ба ҳаводорону ихлосмандони фалсафаи миллию ҷаҳонӣ кумак мекунад. Бар илова, мақолаи муфассали ду тан аз донишмандони эронӣ – Сурайё Мансурӣ ва Аббосалӣ Мансурӣ таҳти унвони «Муҳаммад бинни Закариёи Розӣ файласуфи дигарандеш ё табиби файласуфнамо» дар таҳқиқи масъала ба мо мусоидат намуд (13]. Ҳангоми таълифи матлаб мо бештар ба манобеи болоӣ таваҷҷуҳ намудем.

Абубакр Закариёи Розӣ (865-925) ба сифати симои номдору бузургтарини илму фалсафаи миллию ҷаҳонӣ дар қаламрави кишвари мо ҳанӯз ба муаррифии ҷиддии илмию амалӣ ва маданӣ ниёз дорад. То имрӯз аксаран дар бораи иқдомоти Закариёи Розӣ дар улуми кимиё, тиб, пизишкӣ, гиёҳдармонӣ, риёзӣ, заминшиносӣ ва амсоли инҳо огоҳӣ дорему халос. Ҳол он ки Закариёи Розӣ ба ҷуз иқдомоти ҷиддие дар заминаи улуми табиатшиносию риёзӣ, дар фалсафа ва андешаи фалсафӣ низ талошҳои қобили таҳсин анҷом додааст. Мероси Абубакр Закариёи Розӣ, махсусан, дар бозкушоии мушкилоти фикрӣ, боло бурдани сатҳи огоҳиҳои иҷтимоию маърифатӣ, тақвияти руҳи интиқодгарӣ, таҳкими ҷараёни озодандешӣ, шеваи арзёбиҳои фалсафӣ, нақду бознигарии мантиқӣ ва ташаккули ҷаҳонбинии илмӣ дар ҷомеа аз ҳар ҷиҳат мусоиданд.

Барои рӯшан шудани матлаб дар қадами аввал аз зиндагиномаи Абубакр Закариёи Розӣ ба таври мухтасар ёд мекунем. Ба қавли муҳаққиқон, номи ӯ Муҳаммад, номи падараш Закариё, номи бобояш Яҳё, кунияаш (куния – лақаби эҳтиромии одамон ба расми арабҳо, ки дар қолиби «аб», «абу», «абӣ», «ибн», «ум» ва ё «бинт», мисли Абу Алӣ, Умми Гулсум, Ибни Сино ва амсоли инҳо зуҳур мекунад – 18) Абубакр ва нисбаташ ба зодгоҳи худ Рай «Розӣ» аст. Ба Розӣ, бо таваҷҷуҳ ба бузургии шахсиятӣ, нубуғи касбӣ ва тавоноиҳои эҷодӣ унвонҳое назири «Ҷолинуси араб», «Файласуфи араб», «Табиби муристонӣ (мористон – бемористон, касалхона - Н.Н.), «Табиби мусулмонон», «аллома дар улуми аволи» додаанд. Ононе, ки осори Розиро ба забони лотинӣ тарҷума кардаанд, бештар ӯро ба шакли «Rhazes», баъзе маворид дар қолиби содаи «Razi» ва «Abubater» ишора намудаанд [8, с.3-4].

Розӣ дар моҳи шаъбони соли 251 ҳиҷрӣ мутобиқ ба соли 865 мелодӣ дар Рай ба дунё омадааст. Рай дар он рӯзгор аз ҷумлаи шаҳрҳои номдори минтақа ба шумор рафта, бузургони зиёдеро ба таърих ҳадия намудааст. Аз замони наврасию ҷавонии Розӣ дар ин шаҳр иттилооти зиёде ҷуз таъкидоти андаки мутарҷимони осори ӯ чизе дар даст нест. Мегӯянд, ки дар ибтидо заргарӣ мекардааст, баъдан ба умури саррофӣ (заршиносӣ) пардохта, дар заминаи илми кимиё таҷриботе андӯхтааст. Аммо дар натиҷаи таҷриботу таҳқиқоти кимиёӣ ва кимиёгарӣ чашмаш осеб бармедорад ва ба кухҳол (чашмпизишк) муроҷиат карда, 500 динор харҷи табиб дода, аз ин боис ба илми тиб рӯ меоварад [8, с.5]. Донишмандони дигар таваллуди Абубакр Муҳаммад ибни Закариё ибни Яҳёи Розиро дақиқтар дар **28 августи соли 865** дар шаҳри Райи Эрон гузориш дода, [7, с.32] вафоташро **26 октябри соли 925** дар шаҳри Рай дақиқ кардаанд [7, с.38].

Тибқи тазаккуроти муҳаққиқон, аз ҷумла, Меҳдии Муҳаққиқ, Розӣ дар чиҳилсолагӣ ба омӯзиши китобҳои пизишкӣ ва фалсафӣ пардохта, қисмати зиёди умр ва зиндагиашро ба мутолиаву мурури кутуб ва навиштан сарф кардааст [8, с.6]. Яъне, дуруст он замоне ки ба лиҳози синнию фикрӣ ба як мақому ҷойгоҳе расидааст, ба омӯзиши улуми тиббию фалсафӣ таваҷҷуҳ фармудааст. Ин маънои онро дорад, ки Закариёи Розӣ дар ибтидо хуб мулоҳиза фармуда, сониян, ба дарку фаҳми масоил расида, дар ҷустуҷӯйи ҳақоиқи табиату ҳастию инсон шуда, ковишҳояшро бар мабнои ҷаҳоншиносии фалсафӣ ва таҷриботи тиббӣ-пизишкӣ таҳаққуқ бахшидааст. Муҳимтар аз ҳама, Розӣ аз нодиртарин мутафаккиронест, ки аз улуми таҷрибӣ ба фалсафӣ гузашта, назариёти фалсафии хешро аз тариқи улуми кимиё, пизишкӣ, тиббӣ ва табиатшиносӣ собит кардааст. Бо таваҷҷуҳ ба сатҳи фарогирии донишу иттилоот ва табаҳҳури ӯ дар улуми замонӣ, ӯро минҳайси бузургтарин файласуф ва донишманди асримиёнагии башарӣ донистаанд [9, с.2].

Бад-ин тартиб, Розӣ ба Бағдод, ки он замон маркази тамаддуну фарҳанги исломӣ маҳсуб мешуд, меравад ва дар бемористонҳои шаҳр ба табобати беморон ва муолиҷаю муоинаи онҳо пардохта, донишу таҷриботашро дар заминаи улуми пизишкӣ тақвият медиҳад. Дар илми пизишкӣ ва маҳорати табобатӣ ончунон муваффақ мегардад, ки ба мақоми раҳбарии бемористонҳои Бағдод пазируфта мешавад. Ӯро амирону ҳокимони дарбор ба ҳамкорӣ даъват карда, бобати муолиҷа зиёд мурожиат намудаанд. Мутарҷимону муҳаққиқон бар онанд, ки Розӣ охируламр ба зодгоҳаш Рай бармегардад ва бар асари бемории чашм он ҷо вафот мекунад. Тибқи ахбори сарчашмаҳо ва манобеи зарурӣ, дар охири кор шогирдаш барои муолиҷаи ӯ ба Рай меояд, вале Розӣ ба ӯ таъкид мекунад, ки умраш ба поён расида, раво нест, ки ба муолиҷа бипардозад. Ҳамин тариқ, шаъбони соли 313 ҳиҷрӣ (925 милодӣ) Розӣ дар 60-солагӣ аз дунё чашм мепӯшад [8, с.7].

Донишманди эронӣ Меҳдии Муҳаққиқ аз устодони Закариёи Розӣ ба унвони Абулҳасан Алӣ ибни Саҳл Раббани Табарӣ (838-870-устоди Розӣ дар пизишкӣ), Абузайди Балхӣ ва Абулаббоси Эроншаҳрӣ (устодони Розӣ дар улуми фалсафӣ) ёд карда, бо такя ба баъзе сарчашмаҳои муътамади асримиёнагӣ дар мавриди устоди Розӣ будани шахсиятҳои болозикр шакку гумонҳоеро ба миён мегузорад. Аммо тамаркузи Меҳдии Муҳаққиқ бештар сари назарот ва мавқеъгириҳои илмии Абузайди Балхӣ (850-934) ва Абулаббоси Эроншаҳрӣ (асри 9), ки устодони Розӣ дар улуми фалсафӣ будаанд, тамаркуз намуда, бар он ишора мефармояд, ки ин ду нафари фалсафӣ дар мабоҳиси ҷиддии фалсафӣ ва мавриди шакку тардид қарор додани хушкандешиҳои замонӣ хеле фаъол буда, ба тафаккури Розӣ таъсир доштаанд. Махсусан, мавқеъгирӣ ва ҷадалиёти Эроншаҳрӣ, ки бо номи Ҳаким Эроншаҳрӣ низ маъруф будааст, дар нақди афкори мазҳабии замонӣ рӯйи зеҳниёти Абубакри Розӣ асар гузоштаанд [8, с.11-19].

Осори Закариёи Розиро муҳаққиқон, аз ҷумла, Абурайҳони Берунӣ **184 муҷаллад**, Ибни Абӣ Усайбия **238 адад** ва устоди Донишгоҳи Теҳрон доктор Маҳмуди Наҷмободӣ **271 адад** баршумурдаанд. Абурайҳони Берунӣ бар мабнои мавзуъ ва мазомини ихтисосӣ, осори Розиро бад-ин тартиб тақсимбандӣ кардааст: **56 китоб** дар тиб, **33 китоб** дар табииёт, **7 китоб** дар мантиқ, **10 китоб** дар риёзиёту нуҷум, **7 китоб** дар тафсиру талхису ихтисори кутуби фалсафӣ ё тиббии дигарон, **17 китоб** дар улуми фалсафӣ ва тахминӣ, **6 китоб** дар мофавқуттабиа, **14 китоб** дар илоҳиёт, **22 китоб** дар кимиё, **2 китоб** дар куфриёт, **10 китоб** дар фунуни мухталифа [8, с.54-55].

Муҳаққиқон дар илми тиб ва пизишкӣ мутабаҳҳир будани Розиро ишора намудаанд. Мавсуф дар илми тиб ба дараҷае боло рафтааст, ки нуфузу эътибораш на танҳо дар Шарқ, балки дар Ғарб ҳам қобили мулоҳиза будааст. Дар Ғарб ва муассисоти тиббии ғарбӣ аз рӯйи таълифоти беназири Розӣ то асри 17 таълим дода мешудааст, то ҷое ки дар ҷаҳони илмии ғарбӣ ба унвони Разес ва Абу Батер машҳур будааст [7, с.40]. Дар баробари Ибни Сино, дар тибби назариявию амалӣ бузургтарин чеҳраи дигар Муҳаммад ибни Закариёи Розӣ буд, ки ба унвони шуҷоътарин ташхисгар ва ҷарроҳи замон муаррифӣ гардидааст (14, 50]. Аз ин гузашта, Розӣ ба унвони поягузори илми шимӣ (кимиё)-и навин муаррифӣ шуда, пизишкиро ба ҳадди камол расонида, дар фалсафа тарҳҳои навине ҷо додааст [9].

Закариёи Розӣ дар боби тиб зиёда аз 60 асар таълиф кардааст, ки муҳимтарини онҳо «Китобу-л-ҳовӣ» ва «Китобу-т-тибб-ил-мансурӣ» (иборат аз 10 ҷилд) буда, тамоми илмҳои тиббии асри Закариёи Розиро фаро гирифта, осори мазкур дар рушди минбаъдаи илми пизишкию дармонгарии кишварҳои Шарқи мусулмонӣ таъсири калон расонидаанд. Ин асарҳо дар асри XII ба забони лотинӣ тарҷума шуда, тайи чандин аср барои табибони Ғарб минҳайси дастур-раҳнамои аввалияи ихтисосӣ хидмат кардаанд. Аз ин гузашта, Закариёи Розӣ дар асарҳояш «Ат-тиб-ул-мулукӣ» ва «Тиббу-л-фуқаро» масъалаи дармонгарии фардиро матраҳ карда, роҳҳои раҳоӣ аз бемориҳоро мушаххас намудааст. Мавсуф дар «Тиббу-л-фуқаро», ки барои авом навишта шудааст, бемориҳои мутадовил, роҳ ва воситаҳои роҳати дар шароити манзилӣ (хонагӣ) пешгирӣ ва табобат кардани онҳоро нишон додааст. Меҳдии Муҳаққиқ дар бахши кутуби фалсафия ва тахминия аз таълифоти Розӣ муфассал ёдовар мешавад [8, с.102-117].

Чун масъалаи мавриди назари мо шахсияти илмӣ ва мавқеияти фалсафии Розист, ногузир ба мавзуи асосӣ мепардозем. Дар таълифоти Меҳдии Муҳаққиқ сари китоби «Сирати фалсафӣ»-и Розӣ, ки аз ҷумлаи таълифоти арзишманди файласуф аст, тамаркуз шудааст [8, с.211-234]. Дар ин бахш аз китоб, ки мавриди баҳси мо қарор мегирад, бар он таваҷҷуҳ мешавад, ки Розӣ дар

«Тибби руҳонӣ»-и худ ҳам гоҳ-гоҳе аз сабку шева ва равиши зиндагию афкори файласуфон ёд кардааст. Махсусан, дар заминаи равиши фикрӣ ва шеваи зиндагии фалсафии худ китоби ҷудогонае таҳти унвони «Сирати фалсафӣ» эҷод кардааст.

Ҷуръату ҷасорати фалсафии Розӣ ба дараҷае будааст, ки осори файласуфону донишмандони мутақаддиму мутааххирро мавриди нақду баррасӣ қарор дода, мавқеъву назароти инфиродиашро бар мабнои далелу бурҳони мантиқӣ арз доштааст. Махсусан, дар радди андешаҳои хушки асримиёнагӣ ва умуман, афкори зидду нақизи замонӣ сахткӯш буда, дар садри ҷараёни инқилоби фикрӣ ва ҷадалиёти асримиёнагӣ қарор гирифтааст. Сиёсатшинос ва муҳаққиқи маъруфи амрикоӣ Фредерик Старр аз ҷунбишҳои фалсафии асримиёнагӣ дар Осиёи Марказӣ ёд оварда, таъкид мекунад, ки дар баробари рушди илмҳои наклию динӣ, улуми ҷададӣ инкишоф ёфта, шахсиятҳои варзидае мисли Ҳивии Балхӣ, Ибни Ровандӣ ва Закариёи Розӣ ба майдони илму ҷадали Осиёи Марказӣ ворид гардиданд, ки ба сифати шаккокони ҷадалӣ дар баробари хушкандешии динию мазҳабӣ мардонавор воистода буданд [15, с.53].

Ба назари муҳаққиқон, нақди адёну мазоҳиб ва шеваи интиқоди фикру ақидаи қадимиёну асримиёнагиён дар робита бо дину мазоҳиб ва хурофапароканиҳои саросарии замонӣ, ки дар қолиби андешаи илҳодӣ дар имтидоди асри севуми ҳиҷрӣ дар қаламрави Шарқи мусулмонӣ русух карда буд, қабл аз ҳама, бо исми Закариёи Розию Ибни Ровандӣ тавъам будааст [16]. Муҳаққиқон бо такя ба ду китоби Розӣ – «Нақз-ул-адён» ва «Махорик-ул-анбиё» андеша ва дидгоҳҳои фалсафии ӯро дар заминаи интиқодоти хурофаҳои адёну мазоҳиби минтақавию башарӣ ироа доштаанд. Бавежа, ҷасорати фикрию эҷодӣ ва фардии Розӣ дар ростои интиқоди хурофаҳои динӣ-мазҳабӣ ва куллан, омӯзаҳои хурофии замонӣ, ки ҷомеаҳоро ба гирудороти ақидатию бархӯрдҳои ҳамагонӣ мекашониданд, сазовори таҳсину офарин аст. Дар китоби «Фӣ нақз-ил-адён» Розӣ бар он иддао мекунад, ки чун ҳамаи афроди башар мусовианд, пас, паёмбарон наметавонанд бартарияту мазийят бар онҳо дошта бошанд. Муъҷизоти паёмбарон фиреб ва ё аз афсонаҳои пешиниён аст, таълимоти мазоҳиб хилофи ҳақиқат аст, мазоҳиб, яке аз иллали ҷангҳое аст, ки башарро ба нестӣ мекашад. Бар илова, мазоҳиб душмани тафаккури фалсафӣ ва таҳқиқ ҳастанд [14, с.133-134]. Муҳимтар аз ҳама, дар китоби «Махорик-ул-фалосифа» Розӣ бар тамомии адёну мазоҳиби башарӣ нақд кардааст ва бар мабнои ақлу мантиқ онҳоро мавриди интиқоди илмию фалсафӣ қарор додааст [17]. Ҳарчанд ки дар баробари нақди Розӣ аз адёну мазоҳиб Абуҳотами Розӣ, Носири Хусрав ва амсоли онҳо барин муҳаққиқони исломӣ қад алам карда, изҳороту мавқеъгириҳои файласуфро зери суол бурдаанд, ба ҳеҷ ваҷҳ, натавонистаанд руҳи интиқодгарӣ ва ҷуръатмандиро, ки тавассути Розӣ дар минтақа буруз карда буд, батамом шикананд.

Дар бахши ахирии матолиби «Сирати фалсафӣ» Розӣ худро бо Суқрот – пири фалосифа ва файласуфони қадимӣ муқоиса мекунад ва гуфтугузори пешиниёну мутааххиринро дар заминаи шинохти ин файласуфи Юнонӣ матраҳ месозад. Аз ҷумла, Розӣ дар мавриди Суқрот, ки ба унвони сархати ҳакимони саршиноси Юнонӣ талаққӣ шудааст, изҳори назар карда, мегӯяд, ки дар ибтидои кор Суқрот ба зуҳду гӯшанишинӣ ва дур аз наъамоти дунявӣ ба сар бурда, ҳангоми ба сатҳи камолоти эҷодӣ расидан, ҷисму равони худро дар ҳадди адл (баробарӣ) қарор додааст [8, с.229-230].

Розӣ дар заминаи таърифи илми фалсафа бар он таъкид меварзад, ки «фалсафа ташаббуҳ ба Худованд ба андозаи тавоноии одамӣ аст» ва ин таъриф аз машҳуртарин таъорифи фалсафа аст, ки дар манқулоти юнониён ва ахбори мусулмонон дида мешавад [8, с.231]. Мунтаҳо Розӣ мекӯшад, ки худро аз ҷиҳати илму амал минҳайси файласуфи воқеӣ муаррифӣ кунад. Бад-ин ҷиҳат, ӯ аз муҳимтарин китобҳои худ дар риштаи фалсафа, тиб, нуҷум ва ҳандаса ёдовар шуда, аз навиштани зиёда аз дусад асару мақолот болида, иддао мекунад, ки илми риёзиро ба андозаи зарурат ва то ҳудуди ниёз аз худ карда, зарур надонистааст, ки аз ин беш худро заҳмат диҳад, мисли ин ки нафаре мавсум ба файласуф ба ҳандаса иштиғол варзида, умри худро табоҳу нобуд сохтааст.

Ӯ рисолаҳое ҳам таҳти унвони «Фи азл мин иштиғол бифузул-ул ҳандаса мин ал-мавсумин билфалсафа» доштааст, ки дар китоби «Сирати фалсафӣ» бад-он ишора кардааст [8, с.232]. Баъзе мавқеъгириҳои Розӣ ба Абурайҳони Берунӣ хуш наомадааст ва ӯ ба нуктагирӣ аз мавқеияти Розӣ дар ростои фузулӣ дар улуми ҳандасӣ пардохта, Файласуфи Райро бар он интиқод кардааст, ки

ба маънои вожаи «фузул», ки зиёдат бар кифоят аст, сарфаҳм нарафтааст. Аммо он чи ки Розӣ ба унвони намуна аз сатҳи фарогирии донишҳояш дар заминаи улуми риёзию ҳандасӣ ироа намудааст, ҷасорати эҷодӣ ва дидгоҳи илмии ӯро дар қиболи масоили илмии замонӣ ва фарогирии иттилооти илмӣ ба намоиш мегузорад.

Ҷасорати фалсафии Розӣ то ин ҳад будааст, ки ӯ Арасту ва фалсафаи арастуиро мавриди шакку тардиди ҷиддии илмӣ қарор дода, алайҳи фаҳмишҳои маъмулии фалсафию динии замонӣ қиём намудааст. Розӣ на танҳо фалсафаи арастуиро интиқод кард, балки равиши наве дар қиболи он ироа дод. Дар ин маврид Розӣ навиштааст: «Ин усуле, ки барои фикри башар вазъ шудааст ва ҳалли тамоми мушкилоти фикрии башарро бад-онҳо боз бастаед, қатъӣ ва қонеъкунанда нест» [9, с.1]. Илова бар ин, Розӣ минҳайси файласуфи ҷадалӣ (диалектик) усули нақди фалсафӣ, нигориши мантиқӣ ва сабки таҷрибавиро дар таҳлилу арзёбиҳои илмию фаннӣ ҷорӣ карда, асрҳо қабл аз Френсис Бекон (1561-1626) ва Рене Декарт (1696-1650) равиши таҷрибавӣ ва шеваи баррасиҳои мантиқиро бар мабнои хирадбоварӣ пешниҳод намуд.

Ӯ дар китоби машҳури «Тибби руҳонӣ» ба калидвожа ва калидмафҳуми фалсафии «хирад» таваққуф намуда, дар ин замина менависад: «Хирад бузургтарин мавоҳиби Худо ба мост ва ҳеҷ чиз нест, ки дар судрасонӣ ва баҳрабахшӣ бар он сар ояд... Бо хирад бар он чи моро бартар месозад ва зиндагонии моро ширину гуворо мекунад, даст меёбем ва ба хосту орзуи худ мерасем... Хирад аст, ки ба василаи он афъоли ақли худро пеш аз он ки бар ҳавос ошкор шаванд, тасаввур мекунем ва аз ин раҳгузар онҳоро чунон дармеёбем, ки гӯйӣ эҳсосашон кардаем...» [9, с.5-6]. Дар зимн, Розӣ дар таърихи афкори фалсафии ҷаҳонӣ ба унвони бузургтарин симои хирдгаройи башарӣ муаррифӣ шудааст. Беҳуда нест, ки яке аз машҳуртарин муҳаққиқони осори исломӣ Габриэл Фрон Розиро бузургтарин хирадгаройи ҷаҳонӣ то қарни ҳафдаҳум шумурда, доктор Парвизи Спитамон дар китоби «Ҳакими Розӣ» осори файласуфро «Шоҳнома»-и фалсафии паҳнои Эрон муаррифӣ карда, менависад: «Ҳамон тавр ки Фирдавсӣ ҳамосаҳои миллии Эронро дар «Шоҳнома» эҳё намудааст, афкору андешаҳо ва осори фалсафии Ҳаким Розиро ҳам, ки нашъатгирифта аз фалсафаи хирадгароёнаи Эрони бостон аст, ба ҳақ мебояд «Шоҳнома»-и фалсафии Эрон номида шавад» [9, с.6].

Розӣ дар поёни рисолаи «Сирати фалсафӣ» бад-он ишора мекунад, ки ҳеҷ гоҳ қадам аз эътидол фаро наниҳодааст ва дар мурочеа ба мухолифонаш мегӯяд, ки фаразан, агар ман дар қисмати амал муқассирам, вале дар қисмати илми ман чӣ метавонед бигӯед ва бо ин байт рисоларо ба поён мебарад: «Ба илми ман рафтор кун, агар дар амал муқассир ҳастам, илми ман туро суд медиҳад ва амали ман туро зиён намерасонад» [8, с.233]. Дар зимн, китоби «Сират-ул-фалсафия»-ро Розӣ маҳз ба хотири дифоъ аз хеш таълиф карда, дар он худро ба сифати файласуф муаррифӣ сохта, шеваи фалсафидани худро аз табиб будан боло донистааст. Ба сухани дигар, Розӣ худро бештар файласуф медонистааст, то пизишку табиб [13, с.167].

Гузашта аз ин, Розӣ бар мабнои тафаккури интиқодӣ ва дидгоҳи фалсафӣ кулли масоили мавҷудаи замонию макониро мавриди шакку тардиди мантиқӣ қарор додааст. Аз ҷумла, бархӯрди мантиқӣ-илмӣ ва интиқодии ӯ бо дин, ки он замон ҳарфи аввалро мезад ва чархаи калидии ҳаётӣ ва умури асримиёнагӣ маҳсуб меёфт, файласуфи ҷиддӣ буданашро ба намоиш мегузорад. Розӣ динро аз фалсафа ҷудо медонад ва дар ҷараёни арзёбию баррасиҳои илмию мантиқӣ равиши фалсафиро дунбол менамояд. Аз сӯйи дигар, интиқоди мунсифонаю мудаллалонаи назароти Арасту ва фалсафаи машшоия, ки дар он замон дар садри феҳристи афкори фалсафӣ қарор дошт, симои фалсафии Розиро бармало мекунад [13, с.172].

Розӣ минҳайси файласуфи замон бо такя ба равиши илмӣ ва мавқеияти мантиқӣ дар радди андешаву афкори файласуфону мутафаккирону донишмандону мутаддайинони пешину пасин китобҳо навиштааст, аз ҷумла: дар нақзи китоби «Ат-тадбир», нақзи китоби «Фарфуриюс ило ан Абумансурӣ», «Ҷавоб ба интиқоди Абилқосим алайҳ», «Фи эзоҳи ғалат-ул-мунтақид алайҳи фи илм-ил-илоҳӣ», «Фи интиқод ва-т-тазҳир илал аҳл-ил-эътизол», «Ал-ишфоқ алал мутакаллимин», «Нақз ал-китоб-ул-вуҷуд лӣ Мансур бинни Талҳа», «Ар-рад алал Сис ас-санавӣ», «Ар-рад ала Шаҳид фӣ луғз-ул-маъод» [13, с.173].

Муҳаққиқ ва файласуфи муосири тоҷик, академик Мӯсо Диноршоев бар мабнои мутолеоту мурурот дар заминаи фалсафаи Розӣ ба натиҷае мерасад, ки истифодаи панҷ унсур (дар баробари ҷаҳор унсури маъмулӣ) дар фаҳмишу баҳогузории фалсафии пайдоиши олам ва бар хилофи

андешаҳои маъмулии илмии замонӣ ҳаракат кардани Розӣ симои ҷиддии фалсафии ӯро дар қиболи кӯҳи афкори дар ҷомеа мусаллати асримиёнагӣ хеле хуб ба ҷилва дармеоварад [2, с.140].

Муҳаққиқон бар он ишора мефармоянд, ки симои фалсафии Розӣ дар оинаи фарҳанги асримиёнагӣ ба увнони файласуф хеле камранг аст ва ӯро бештар ба сифати табибу кимиёшиноси маъруф муаррифӣ кардаанд, дар ҳоле ки андешаву орои фалсафии Розӣ аз тарафи мусаннифону муаллифони мутақаддим ё рад шудааст ва ё ин ки аз онҳо сарфи назар кардаанд. Тавре ки дар боло тазаккур ёфт, андешаву дидгоҳи илмию фаннии Розиро нафарони зиёде аз зумраи муҳаққиқину мусаннифину мутафаккирини асримиёнагӣ бо шумули Абунасри Форобӣ, Ибни Ҳайсам, Ибни Ҳазми Андалусӣ, Ибни Ризвони Мисрӣ, Носири Хусрави Қубодиёнӣ, Ибни Маймун, Шаҳиди Балхӣ, Муҳаммад бинни Ямони Самарқандӣ, Аҳмад бинни Марзуқии Исфаҳонӣ, Фахриддини Розӣ, Наҷмиддини Котибӣ накд кардаанд [13, с.164].

Мероси Закариёи Розӣ, бо он ки мавриди ҳамлаи ақидатию фикрӣ ва сиёсию мафкуравӣ қарор гирифтааст, дар бозшинохти мушкилоту укдаҳои фикрию равонию ахлоқию ақидатию иҷтимоӣ ба насли имрӯзу ояндаи мо кумак мекунад. Новобаста аз он ки бо Розӣ файласуфону донишмандони мо, аз Форобию Ибни Сино шуруъ карда, то Носири Хусраву Ғаззолӣ часпида, назароти фалсафию илмии ӯро эрод гирифтаанд, ҳамоно андеша, дидгоҳ, нақду арзёбиҳояш, ки бар мабнои далоили ақлӣ, мадорики фикрӣ, мушоҳидаву қиёсоти мантиқӣ ва таҷрибаву озмоишоти амалӣ рӯйи кор омадаанд, моро дар шинохти ҳаводис ва тааммул дар кори коиноту ҷомеа кумак мерасонанд. Асрҳо қабл аз таҷрибагарон ва рӯшангарони Ғарбӣ Френсис Бекон ва Рене Декарт Розӣ бо силоху андешаи фалсафӣ, фаросати мантиқӣ ва диди илмӣ ба мушкилоти фикрӣ, ақидатӣ, равонӣ, ахлоқӣ, ҳувиятӣ, иҷтимоӣ, сиҳҳатӣ ва маданӣ бархӯрд карда, силсиламасоили замониро бар пояи далоили ақлонӣ ва равиши таҷрибавӣ мавриди арзёбӣ қарор дода, роҳро барои тафаккури фалсафӣ, нақди мантиқӣ ва биниши илмӣ ҳамвор сохтааст. Ба ин тартиб, равиши вежаи илмию фалсафии Закариёи Розӣ – **мушоҳида, таҷриба ва истиқро** (таҳқиқи ҳадафмандона) баъдан дар Ғарб мутадовил гардида, дар коргоҳи фикрию эҷодии файласуфоне чун Бекону Декарт асар мегузорад ва равиши навинеро дар олами андешаи фалсафӣ ва доварихои илмии замонӣ ба вуҷуд меоварад.

Матлаби мухтасари худро дар чанд нукта метавонем хулоса кард:

Якум. Абубакр Закариёи Розӣ дар таърихи фарҳанги миллию ҷаҳонӣ ба унвони бузургтарин чеҳраи илмию фалсафӣ шинохта шуда, андеша, оро, афкор ва дидгоҳу мавқеъгириҳои илмию фалсафии ӯ то имрӯз қимату аҳаммияти худро гум накардаанд.

Дувум. Мусалламан, Розӣ дар улуми шимӣ-кимиё, дорусозӣ ва пизишкӣ то ба дараҷаи устодӣ расидааст ва кашфиёте, ки дар ин се илми бунёдӣ анҷом додааст, ӯро минҳайси бунёдгузори улуми болоӣ дар сатҳи ҷаҳонӣ муаррифӣ кардааст. Бад-ин тариқ, Розӣ бо иштиғол варзидан дар илми шимӣ-кимиё вориди майдони илм шуда, бо кашфи дорувории шимиёии самии олколуидӣ (спиртӣ) беморонро ба табобат фаро гирифтааст. Аз ин гузашта, улкул ва ҷавҳари гӯгирд аз ҷумлаи кашфиёти ӯ маҳсуб меёбанд ва ба сабаби ибтикороти ҷиддии Розӣ дар кимиё ва дорусозӣ ӯро ба унвони поягузори кимиёи навин шинохтаанд. Афзун бар ин, Розӣ бо нигариши «зарраёбӣ» ва ба истилоҳ, «атомистӣ» дар феҳристи номовартарин донишмандони ҷаҳонӣ қарор гирифтааст. Ҳарчанд ки донишмандон бар мабнои назарияи арастуӣ, бар онанд, ки аносир қобили тағйиру табдиланд, аммо Розӣ бо пешниҳоди нигариши «зарраёбӣ»-и худ бар он иддао кардааст, ки аносир ғайриқобили табдил ба якдигаранд. Маҳз ҳамин тарзи бинишу нигариш кимиёи куҳанро ба марҳилаи кимиёгарии ҷадид овардааст ва биниши илмии кимиёвии Розӣ бар мабнои нигариши «зарраёбӣ»-и ӯ марҳилаи наверо дар таҳаввули илми кимиё заминагузорӣ намудааст [9, с.2-3].

Афзун бар ин, китобҳои «Ал-ҳовӣ», «Тибби Мансурӣ» ва дигар кутуби пизишкии Розӣ чандин маротиба ба забони лотинӣ тарҷума шуда, аз рӯйи онҳо дар донишгоҳҳои пизишкии аврупоӣ тадрис мешудааст. Барои намуна, китоби «Обила ва сурхак»-и Розӣ аз соли **1498 то соли 1866** чиҳил маротиба дар кишварҳои аврупоӣ таҷдиди чоп шудааст. Файласуфи Рай бар иловаи кутуби «Ал-ҷомеъ-ал-кабир» (Ал-ҳовӣ), ки онро доиратулмаорифи тиббӣ номида, муътабартар аз «Ал-қонун»-и Ибни Сино донистаанд ва «Тибби Мансурӣ», **56 ҷилд** китоби тиббӣ таълиф карда, дар онҳо услуҳои муолиҷаи бемориҳои замонро пешниҳод намудааст [9, с. 3].

Севум. Розӣ дар қадами аввал ба омӯзиши улуми табиӣ бо шумули кимиё ва пизишкӣ пардохта, аз тариқи улуми таҷрибӣ-экспериментaлӣ ба фалсафа ворид гардида, минҳайси файласуфи шаҳири асрию башарӣ бар мабнои дониши илмӣ ва равиши мантиқӣ ба интиқоду радди назариёту кутуби пешиниёну муосирон машғул шуда, барои нахустин маротиба дар қаламрави хилофати исломӣ наққодии илмӣ-фалсафиро мақому ҷойгоҳи махсус бахшидааст. Ҳарчанд ки равиши фикрию эҷодӣ ва сабки таҳқиқии Розӣ марсум нашуда, алайҳи он радду наққодиҳои ақидатию фикрӣ зиёд сурат гирифтааст, мавқеъгириҳои илмию фалсафии ӯ аз миён нарафта, барои доираҳои илмию тахассусию эҷодӣ ҳамоно ба сифати марҷаи фалсафию илмӣ хидмат мекунанд.

Чаҳорум. Розӣ дар қаламрави фикрию фарҳангию илмию фалсафии минтақавӣ (манзур густураи ҷаҳони исломи асримиёнагӣ аст) дар баробари марҷаияти марсум, меъёру мадорики илмӣ-фалсафиро бар мабнои усулу мабонии **мушоҳида, таҷриба ва истиқро** пешниҳод намуда, омӯзишу таҳқиқи масоилу мушкилотро бар пояи довариҳои ақлӣ тадовум бахшидааст. Усули мушоҳидавӣ ва таҷрибавӣ-экспериментaлӣ, пас аз мутадовил шуданаш дар ҳавзаҳои фикрию ихтисосии Шарқи мусулмонӣ, дар имтидоди асрҳои баъдӣ дар Урупо машруият пайдо намуда, ба сифати мабодии илмӣ-ихтисосӣ дар муҳитҳои илмӣ тадриҷан ҳамагонӣ мешавад. Ба ин маъно, хидмати Закариёи Розӣ дар решадоршавии усулу мабодии таҷрибавӣ-экспериментaлӣ дар Урупо назаррас аст.

Панҷум. Розӣ дар «Сирати фалсафӣ» худро файласуф номида, бо соири андешамандону файласуфони мутақаддиму мутааххир муқоиса мекунад. Аломату нишона ва вежагиҳои як файласуф: шаккокӣ, илммадорӣ, дидгоҳи интиқодӣ, биниши фалсафӣ, назари мантиқӣ, ҳунари нодири наққодӣ, тавоноии фардии эҷодӣ, озодагӣ, озодандешӣ, ҷасоратмандӣ, носозгорӣ бо хушкандешӣ, мубориза алайҳи хурофазадагӣ ва ҳар навъ равиши андешакӯши башарӣ, бешубҳа, дар шахсияти Закариёи Розӣ зуҳур кардааст. Нақду баррасиҳои мунсифонаи Розӣ дар қиболи масоили иҷтимоию фалсафию фикрию динии замон ӯро минҳайси файласуфи нодири замон ба ҷилва дармеоварад. Дар зимн, Розӣ аз ҷумлаи нахустин файласуфон ва мутафаккиронест, ки фалсафаи машоии арастуиро нақд карда, муътақид буд, ки ба василаи қиёсоти мантиқӣ, ки фақат мубтанӣ бар муқаддимоти зеҳнӣ ҳастанд, наметавон пай ба маҷҳулот бурд. Ба ин сабаб, дар баробари фалсафаи арастуӣ равиши навинеро барои шинохт дар қолиби «**мушоҳида, таҷриба ва истиқро**» арза кардааст. Дақиқтараш, Розӣ ҳудуди ҳашт қарн пеш аз файласуфи англис Френсис Бекон (1561-1626) ин равишро кашф ва ироа кард. Мутаассифона, Розиро дар Шарқи мусулмонӣ бар суннатшиканӣ ва бидъатгарӣ муттаҳам карда, равиши илмии ӯро инкор намуданд. Дар Ғарб бошад, баръакс, Беконро «паёмбари илми ҷадид» ва «бунёдгузори фалсафаи илмӣ» шумурда, назариёти ӯро пайгирӣ намуда, пешрафтҳои ҷаҳони кунуниро бар ибтикороти вай марбут донистаанд.

Шашум. Розӣ озодандеширо ҳамчун равиши шоистаи фикрию ақлонӣ, иҷтимоию маданӣ ва ҳувиятию ахлоқӣ таҳаққуқ бахшида, таҷрибаи озодандешию ақлбоварию хираддовариро барои асрҳо ва садсолаҳо ба мерос гузошт. Ӯ хуб медонист ва аз хилоли мутолеоту таҷриботу баррасиҳои мудавомаш дарк карда буд, ки миллатҳо ва умуман, мардум бидуни огоҳию донишу ҷаҳоншиносӣ ва тафаккури интиқодӣ, ки аз озодандешии башарӣ сарчашма мегиранд, ба сарманзили мақсуд – шукуфоию пешравию рушду тараққӣ намерасанд. Ба ин маънӣ, Розӣ бо таълифоту назарияҳои интиқодии худ озодандеширо ба унвони равиши дархури зиндагӣ ва раванди сохтусози инсонӣ машруият бахшида, роҳро барои раҳоӣ аз қайдубанди хурофоту таассуби ҳамешагӣ, ки ҷомеаи шарқиро ҳамеша ба қафо кашонида, аз ҳаракати мудавоми фикрию эҷодию иҷтимоию тамаддунӣ боздоштааст, ҳамвор сохтааст.

Ҳафтум. Розӣ бар асоси ақл ва хирадбоварӣ ба кулли масоили ҳастӣ бархӯрд карда, зимни арзёбию баррасиҳои ихтисосӣ танҳо аз зовияи хирад ва ақл доварӣ менамояд. Ин гуна равиш ва сабки андешаву баррасию арзёбӣ ба шахси Розӣ хос аст ва ӯро аз кулли файласуфону мутафаккирони мутақаддиму мутааххир мутамоиз месозад. Бар илова, Розӣ ба лиҳози ахлоқӣ аз соири файласуфону мутафаккирони пешину пасин мутафовит аст. Ӯ ба сифати як инсони холиси ахлоқӣ дар арзёбию баррасию нақду наққодӣ падидор мегардад. Махсусан, мушаххасоти ахлоқии баинсофию мардонагӣ ӯро аз соири андешамандону мутафаккирону файласуфон мутафовит месозад. Ба гунаи мисол, зимни бархӯрди илмӣ-мантиқӣ ба афкори Ҷолинуси ҳаким

(Гален-пизишк ва файласуфи юнонитабори Рими қадим) дар китоби «Шукук бар Ҷолинус» дар доираи инсофу мардонагӣ менависад: «Ман бо касе баробар шудаам, ки беш аз ҳар кас бар ман миннат дорад ва беш аз ҳама, аз ӯ суд бурдаам ва ба василаи ӯ раҳнамоӣ шудаам ва аз дарёи фазли ӯ сероб гардидаам, ба он андозае ки бандае аз хоҷаи худ ва шогирде аз устоди худ ва мунъим аз валинеъмати худ бархӯрдор намегардад» [9, с.10]. Аз ин гуна мавқеъгирии баланди ахлоқӣ маълум мегардад, ки Розӣ дар интиқод ҳам ахлоқу одоби инсониро риоят мекунад, аммо мутафаккироне, ки ӯро интиқод кардаанд, дар бисёр маворид аз марзи ахлоқ бурун рафта, танҳо бар асоси ҳасодату бадбинӣ ба мерос ва нуқтаназароти ғайримуқаррарии Розӣ баҳо додаанд. Ин аст, ки мавқеияти ахлоқии Розӣ ҳам сазовори омӯзишу тақлид будаву ҳаст.

Ҳаштум. Як бахши муҳимми фаъолияти Закариёи Розӣ рӯшангарии ӯст. Розӣ ба унвони рӯшангар (просветитель) ба ҳавзаи муҷодилоти фалсафӣ ва мубоҳисоти мафкуравӣ дар қиболи масоили ҳассоси ақидатӣ ворид мегардад. Яъне, дуруст он замоне ки Розӣ аз тариқи илмҳои табиӣ-риёзии кимиё, тиб, пизишкӣ ва риёзию ҳандасӣ ба ҳақиқати ашё пай мебарад, ба арсаи фалсафа гом бармедорад ва ҳамин тур, падида, зуҳурот ва ҳаводиси замонро бар мабнои ақлу мантиқи зинда интиқод карда, интиқодоти мустадлали хешро ҷасурона ироа ва нашр менамояд. Ҷасурона пахшу нашри интиқоди илмӣ-ихтисосӣ ва нақду баррасиҳои мантиқӣ дар қиболи масоили доғи замонӣ, аз ҷумла, ҳангомапароканиҳои қишри руҳониёни муҳофизакори замонӣ ва хушкандешони мазҳабӣ, ки руҳу равони ҷомеаро зери тасаллути комил доштанд, Розиро минҳайси рӯшангари асили миллӣ ҷойгоҳ ва мақоми шоиста бахшидаанд. Аз сӯйи дигар, бо қишри руҳонияти муҳофизакору мутаассиби замонӣ, нухбагони улуми мадрасӣ ва шариатмадорони пурқудрати дарборӣ аз тариқи андеша ва қазовати фалсафӣ дасту панҷа нарм кардан кори саҳлу осоне набудаву нест. Ҳатто имрӯз доираҳои илмию фарҳангии миллӣ, бо он ки дар муҳити солими давлатдории дунявӣ ба сар мебаранд, дар қиболи афкори хушку хурофотии қишри руҳонияти ватанӣ ҷуръати сухан гуфтанро надоранд, баръакс, дар бисёр маворид, дар баробари ҳузури хушкандешӣ хомӯширо аз садозаниҳои ҳадафмандона авло дониста, ба хурофапароканиҳо ҳамроҳ шуда, андешаи миллию дунявиро ба ҳошия меронанд. Аммо Закариёи Розӣ дар он замони пуртаҳлука, ки шариатмадорони мутаассиби расмӣ бо давлатмадорони замонӣ бар мабнои афкори хушки мазҳабӣ ҳукумат мекарданд, алайҳи низоми хушки ақидатӣ ва фазои сиёсӣ-мазҳабӣ тавассути мабоҳиси фалсафӣ ва қиёсоти мантиқӣ қиём карда, парчами озодандеширо барафрӯхт. Аз ин ҷост, ки Розиро ба лиҳози хадамоти илмӣ-фалсафӣ, ҷасорату ҷуръатмандии фикрию иҷтимоӣ ва тасмимоти рӯшангарӣ метавон дар баробари маорифпарварони фаронсавӣ Франсуа Мари Аруэ Волтер (1694-1778), Жан Жак Руссо (1712-1778), Дени Дидро (1713-1784), Шарл Луи де Монтескиё (1689-1755) қарор дод. Воқеан, кореро, ки маорифпарварони фаронсавӣ дар асри 18-и мелодӣ анҷом доданд, Розӣ дар асрҳои 9-10 аз тариқи ибтикороти илмӣ-фалсафӣ ба сомон расонид. Ба ин маъно, бемуҳобо, метавон Розиро дар сафи пеши рӯшангарони миллӣ қарор дод.

Нуҳум. Розӣ дар таърихи афкори башарӣ ҳамчун файласуфи миллӣ зуҳур кардааст, ҳарчанд ки ӯро файласуф ва табиби арабу исломӣ номидаанд, аммо ба назари нажодӣ як эронӣ ва форс-тоҷик буд. Аз сӯйи дигар, Розӣ дар баробари таваҷҷуҳ ба фалсафаи юнонӣ (дар мисоли файласуфи қадима Пифагор), ба афкори фалсафии ориёӣ ва махсусан, шахсияти Монӣ мутамоил будааст [6, с.16]. Ин нукта бар он гувоҳӣ медиҳад, ки Закириёи Розӣ аз ҷумлаи файласуфони матраҳи миллиест, ки аз тариқи омӯзишу таҳқиқу баррасии осори ниёкон, аз ҷумла, андешаву орои файласуф, шоир, пизишк ва нависандаи маъруфи эронӣ Монӣ (216-277) эҳтироми худро ба андешаи қадимаи аҷдодӣ қоил шуда, дар низоми интиқодии фикрӣ аз афкори фалсафии ориёӣ истифода бурдааст. Ба ин маъно, баъзе муҳаққиқон бар ин назаранд, ки осори фалсафии Ҳаким Розӣ, ки аз фалсафаи хирадгароёнаи Эрони бостон сарчашма гирифтааст, дар воқеъ, бояд ба унвони «Шоҳнома»-и фалсафии Эрон муаррифӣ гардад [9, с.6].

Даҳум. Омӯзиши муназзаму ҳадафмандонаи осори Розӣ ва махсусан, вежагиҳои шахсиятию эҷодии ӯ дар доираи барномаҳои таълимӣ-тадрисии муассисоти таҳсилоти миёнаи умумӣ ва олии касбӣ на танҳо сатҳи донишу биниши хонандагонро боло мебарад, балки тафаккури интиқодиро ба унвони равиши муваффақи фикрӣ-эҷодӣ дар баданаҳои қишри омӯзгорию хонандагӣ ва муҳити донишгоҳии кишвар побарҷо месозад. Мо имрӯз ва оянда ҳам ба насле ниёз дорем, ки ба лиҳози фикрию ҳувиятӣ рақобатпазир бошад ва дар шароити бозиҳои

сиёсию геополитикӣ на танҳо худро набозад, балки миллатро аз бади ҳаводис берун кашида, парчами илму дониши зиндаро, аз як тараф ва дирафши ковиёнии миллиро, аз тарафи дигар, боло барафрозад. Ин аст, ки тарбияи насли наврасу ҷавон бар мабнои арзишҳои илмӣ-фалсафӣ (аз ҷумла, шахсият, мерос, дидгоҳ, равиш, андеша, оро, миллият ва билохира мавқеияти илмӣ-фалсафии Закариёи Розӣ), ки тавлидгари неруи ақлонию энергияи фикрии миллианд, тақозои замон мебошад.

Бо таваҷҷуҳ ба шароит ва авзои ташаннуҷбарангези имрӯзӣ мо муваззафем, ки мероси Закариёи Розӣ барин шахсиятҳои бузурги миллиро, ки дар муқобили афкори хушку хашини замонӣ, ки тарафдорону ҷонибдорони зиёде дошт (ва мутаассифона, имрӯз ҳам дорад), ҳадафмандона мубориза бурдаанд, таври бояду шояд муаррифию тарғиб карда, насли наврасу ҷавони миллатро дар руҳияи ҷуръати фикрию эҷодӣ ва тавонмандиҳои ҳувиятию ахлоқӣ тарбия намоем.

АДАБИЁТ:

1. Бекзода, Комил. Таърихи равшанфикрӣ аз даврони Ҷамшед то замони Фирдавсӣ. Нақши шуубия дар таърихи худшиносии халқи тоҷик. – Душанбе: Дониш, 2012. – 433 с.
2. Диноршоев, М. Плюралистическая философия Абу Бакра ар-Рази. – Душанбе, 2013. – 350 с.
3. Диноршоев, М, Мирбобоев М.К. Абубакр ар-Рази и его «Духовная медицина» //Абу Бакр ар-Рази. Духовная медицина. – Душанбе: Ирфон, 1990.
4. Джонбобоев, С. Учение Абубакра ар-Рази в контексте философии иранских (таджикских) натуралистов. //Известия Института философии, политологии и прав им. А. Баховаддинова АН РТ. – Душанбе, 2016. – №3. – С. 52-61.
5. Додихудоев, Х. Философские дебаты Абу Бакра ар-Рази и Абу Хатима ар-Рази. //Известия Института философии, политологии и права им.А.Баховаддинова АН РТ. - Душанбе, 2016. – № 3. – С. 16-29.
6. Джураева Нигора Ниёзбобоевна. Антропология Абу Бакра -ар-Рази. Автореферат. – Душанбе, 2020. – 26 с.
7. Комилов, А. Ш. Физика Ар-Рази и Ибн Сины. Отв. ред. М. М. Рожанская. – Москва: Изд-во Моск. Ун-та, 1999. – 160 с.
8. Муҳаққиқ, Меҳдӣ. Файласуфи Рай. – Теҳрон, 1352 (1974). – 464 с.
9. Муинзода, Ҳушанг. Розӣ – ситораи дурахшони осмони фарҳангу тамаддуни башарӣ – манбаи электронӣ: www.moinzadeh.com.
10. Маводи Симпозиуми байналмилалӣ бахшида ба 1150-солагии Абубакр Мухаммад Закариёи Розӣ таҳти унвони «Нақши Муҳаммад Абубакр Закариёи Розӣ дар илм ва фарханги ҷаҳонӣ». – Душанбе, 2016. – 418 с.
11. Олимов, К., Аскардаев К. Масъалаи ҳастишиносӣ ва маърифат дар таълимоти Абубакр Мухаммад Закариёи Розӣ. // Известия Института философии, политологии и права им. А. Баховаддинова АН РТ. - Душанбе: –№3, 2016.
12. Олимов, К., Аскардаев К. Абубакр Закариёи Розӣ – донишманди ҷаҳоншумул. – Душанбе, 2016. – 32 с.
13. Сулаймонӣ, Сурайё (донишомӯхтаи коршиносии аршади фалсафаи исломӣ, Донишгоҳи Розӣ, Кирмоншоҳ, Эрон), Мансурӣ, Аббосалӣ – устодёри гурӯҳи фалсафаи исломӣ, Донишгоҳи Розӣ, Кирмоншоҳ, Эрон). Муҳаммад бинни Закариёи Розӣ файласуфи дигарандеш ё табиби файласуфнамо. //Маҷаллаи илмии пажуҳишҳои фалсафии Донишгоҳи Табрез, соли 10. Шумораи 34, баҳори соли 1400. – С.160-177.
14. Ровандӣ, Муртазо. Таърихи иҷтимоии Эрон. Ҷ. 10. Чопи дувум. -Теҳрон: Интишороти Нигоҳ, 1382.
15. Фредерик, С. Старр. Маърифати гумшуда. Асри Тиллоии Осиёи Марказӣ аз истилои араб то Темурланг. – Душанбе: ЭР-граф, 2016. – 692 с.
16. https://fa.wikinoor.ir/wiki/فلسفية_رسائل
17. https://www.islamquest.net/fa/archive/fa52964
18. https://vazhaju.tj/search/куния

ХУСУСИЯТҲОИ ПЕДАГОГӢ-ПСИХОЛОГИИ ПАЙДОШАВИИ НУҚСОНИ НУТҚӢ ДАР КӮДАКОН ВА РОҲҲОИ БАРТАРАФСОЗИИ ОН

Ҷамила ҲАКИМОВА – номзади илмҳои педагогӣ, корманди АТТ

Нутқ дар раванди инкишофи умумии равонию ҷисмонии кӯдак ташаккул меёбад. Ба шароитҳои ташаккули нутқи муқаррарӣ системаи марказии асаби солим, шунавоӣ ва биниши муътадил, дараҷаи кофии муошырати фаъоли калонсолон бо кӯдак марбут диниста мешаванд [6].

Нутқ функсияи психикии аҳаммиятнокест, ки танҳо ба инсон хос аст. Ба туфайли муошырати нутқӣ шуури инсон пайваста бо он чизе, ки дар шуури ҷамъиятӣ инъикос меёбад, ғанӣ гардида, бо комёбиҳои ҷамъиятӣ-истеҳсолӣ ва фаъолияти мадании инсоният робита пайдо мекунад. Ҳамин тариқ, нутқ асоси функсияи иртиботӣ буда, тавассути ин ё он забон ба роҳ монда мешавад.

Дар асоси нутқ ва воҳиди маъноии он – калима равандҳои психикӣ – идрок, хаёл, диққат, тафаккур ташаккул меёбанд. Оид ба моҳияти нутқ ва забони модарӣ дар инкишофи тафаккури кӯдакону хонандагон академик М. Лутфуллозода чунин иброз медорад: «Забон, чи тавре ки маълум аст, бо тафаккур алоқаи зич дорад. Аз тарафи бачаҳо аз худ кардани маводи забон (луғат, грамматикӣ ва имло) бояд шуурона бошад. ... дар машғулиятҳои грамматика бисёр тарзҳо, монанди муҳокима, таҳлил, муқоиса, хулоса ва ғайра истифода карда мешаванд, ки ҳамаи онҳо ба инкишофи тафаккури талаба кумак мерасонанд» [3].

Дар мавриде ки шунавоии кӯдак ва ақлу ҳушаш хуб аст, вале вайроншавии начандон ҷузъии нутқӣ, ки ба ташаккули шуури кӯдак бетаъсир намемонад, мушоҳида мегардад, пас, сухан дар бораи гурӯҳи кӯдаконе меравад, ки онҳо кӯдакони нуқсони нутқидошта мебошанд.

Вайроншавии нутқ мафҳумест, ки ҳамчун қафомонӣ аз меъёри нутқӣ дар муҳити забонӣ қабул гардида, пурра ва ё қисман барои муошырати нутқӣ монеаҳоро ба миён оварда, имконоти мутобиқшавии иҷтимоии инсонро маҳдуд мекунад. Чун қоида, вайроншавии нутқ ба қафомонии психофизиологии сохтори нутқ алоқамандӣ дошта, ҷавобгӯи меъёрҳои синнусолӣ набуда, мустақилона бартараф карда намешавад ва метавонад ба инкишофи психикӣ таъсир расонад. Барои ишорати онҳо мутахассисон мафҳумҳои на ҳама вақт ивазкунандаи якдигарро истифода мебаранд – *вайроншавии нутқ, нуқсони нутқ, норасоии нутқ, нутқи инкишофнаёфта, патологияи нутқӣ, нутқи аз меъёр қафомонда.*

Ба кӯдакони нуқсони нутқдошта онҳое шомиланд, ки норасоии психофизиологии зуҳуроти гуногунро дошта, вайроншавии фаъолияти иртиботӣ ва маърифатии нутқро ба миён овардаанд. Ин кӯдаконро аз гурӯҳи дигари кӯдакони эҳтиёҷоти махсусдошта, шунавоии муътадили биологӣ, биноӣ ва заминаи мукаммали инкишофи ақлонӣ фарқ мекунонад. Ҷудонамоии ин нишонаҳои тафриқавӣ барои муайянкунии ҳудуди нуқсонҳои нутқие, ки дар

кӯдакони ақлан қафомонда, нобино ва биноишашон суст, кӯдакони бо аутизми барвақтӣ гирифтор зарур мебошад [5].

Байни сабабҳое, ки боиси вайроншавии нутқ мегарданд, омилҳои биологӣ ва иҷтимоӣ фарқ мекунанд. Омилҳои биологии инкишофи вайроншавии нутқ омилҳои касалиоваре мебошанд, ки асосан дар ҳолати дар батни модар будан ва таваллуд шудан (ҷароҳат бардоштан дар вақти таваллуд ва ғ.) ва инчунин, дар моҳҳои аввали ҳаёт (сирояти асаб, ҷароҳат ва ғ.) таъсир мерасонанд. Нуқсонҳои нутқӣ, ки зери таъсири ягон омили сирояткунанда ба вуҷуд омадаанд, худ аз худ бартараф нашуда, бе корҳои махсуси коррексионии логопедӣ метавонанд ба инкишофи минбаъдаи кӯдак таъсири манфӣ расонанд.

Омилҳои иҷтимоӣ-равонӣ асосан дар мавриди ба кӯдак дар як вақт ду забонро омӯзонидан, аз ҳад зиёди инкишофи нутқӣ, бе назорати педагогӣ мондан, яъне, диққати кифоя нададан ба инкишофи нутқ, нуқсони нутқи одамони атроф рух медиҳанд. Дар натиҷаи таъсири манфии ин сабабҳо дар кӯдак вайроншавии инкишофи ҷабҳаҳои гуногуни нутқ мушоҳида мегардад [6].

Сабабҳои вайроншавии органикӣ ва функсионалӣ ва аломатҳои тавсифдиҳандаи вайроншавии нутқӣ муайян шудаанд. Айни замон, ин муносибат дар таснифоти клиникӣ-педагогии зерин дарҷ гардидааст.

1. Вайроншавии нутқи шифоҳӣ:

- *Афония, дисфония* – набудан ва ё вайроншавии овоз;
- *Брадилалия* – суръати сустшудаи патологии нутқ;
- *Тахилалия* – суръати тезшудаи патологии нутқ;
- *Забон гирифта гап задан (заикание)* – вайроншавии суръати нутқ, ки аз ҳолати кашиши мушакҳои аппарати нутқӣ вобаста мебошад;
- *Дислалия* – вайроншавии ҷабҳаи талаффузи нутқӣ мавриди шунавоии муътадил ва беосеб будани аппарати нутқӣ;
- *Ринолалия* – вайроншавии лаҳни овоз (тембр) ва талаффузи овоз, ки ба нуқсони анатомо-физиологии аппарати нутқӣ вобаста мебошад;
- *Дизартрия* – вайроншавии ҷабҳаи талаффузи нутқ, ки аз кори нокифояи аппарати нутқӣ вобаста мебошад.

2. Вайроншавии тартибдиҳии сохторӣ-семантикии (маънои калима ва ибора) фикри баёншуда:

- *Алалия* – набудан ва ё инкишоф наёфтани нутқ бо сабаби иллати модарзодӣ доштани қисматҳои қишри майнаи сар;
- *Афазия* – пурра ва ё қисман гумшавии нутқ, ки аз осебҳои маҳдуди майнаи сар вобаста мебошанд.

3. Вайроншавии нутқи хаттӣ:

- *Дислексия (алексия*) – қисман (пурра) вайроншавии раванди хониш;
- *Дисграфия (аграфия)* – қисман (пурра) вайроншавии махсуси раванди навишт [6].

Дар рафти бемориҳои органикии ҳалқ ду намуди коҳиш ёфтани овоз: афония ва дисфония ба назар мерасанд.

Афония пурра вуҷуд надоштани садо мебошад. Гапзанӣ ба воситаи пичирросзаниҳои дараҷаи мухталиф дастрас буда, садо дар вақти гиря ва сулфа тамоман вуҷуд надорад.

Дисфония халалдоршавии баландӣ, қувва ва лаҳни садои дараҷааш мухталиф аст. Тағйирёбии садо аз функсияи чинҳои садо ва якҷояшавии аппарати нафаскашӣ бо резонатори ҳалқу бинӣ вобастагӣ дорад.

Ҷониби мусбати таснифоти клиникӣ-педагогӣ аз он иборат аст, ки он дар асоси аломатҳои ниҳоии тафриқакунандаи намудҳои вайроншавии нутқӣ сохта шуда, ба мутахассис имконот медиҳад, ки дар асоси муносибати дастаҷамъӣ нуқсонҳои нутқиро дар шаклҳои гуногуни ғайримуқаррарӣ муайян намуда, таъсири логопедиро бо баҳисобгирии хусусиятҳои инфиродии кӯдак ба роҳ монад [2].

Ба андешаи муҳаққиқони тоҷик З. П. Раҳмонов ва Д. З. Раҳмонова, забонгирӣ яке аз душвортарин нишонаҳои норасоии нутқ ба ҳисоб рафта, бартараф кардани он душвор аст. Вайроншавии суръати нутқ ба забонгирӣ оварда мерасонад. Ин дар ҳоли талаффуз карда натавонистани калимаҳо аз тарафи кӯдакон ба вуҷуд меояд [7].

Норасоии нутқи кӯдакон бештар дар овозҳои С, З, Ш, Р, Л, Г, Ҳ ва ғайра мушоҳида шуда, тавсифашон чунин аст:

Сигматизм – нодуруст талаффуз шудани овозҳои шавшувдор ва ҳуштакӣ – «С», «Ш».

Ламбдатсизм – нодуруст талаффуз шудани овози «Л». Масалан, боло - боё.

Ротатсизм – нодуруст талаффуз шудани овози «Р». Масалан, борон - боон.

Каппатсизм – нодуруст талаффуз шудани овози «К». Масалан, корд - тод.

Гамматсизм – нодуруст талаффуз шудани овози «Г». Масалан, гов - ов.

Хитизм – нодуруст талаффуз шудани овози «Х». Масалан, хуб - уб. [7,22]

Тадқиқотҳои олимон [1, 2, 4, 6, 7] нишон медиҳанд, ки махсусиятҳои ҷабҳаи маърифатии кӯдакони дорои нуқсони нутқӣ ин ба дараҷаи лозима ташаккул надодани доираи хавасмандкунӣ, нокифоягии мутаммарказкунӣ ва устувории диққат, камқувватӣ дар инкишофи ҳаракати панҷаҳо, мушкилоти фазоӣ махсуб мебошанд. Бояд қайд кард, ки бе корҳои ислоҳнамоии мақсаднок ин мушкилиҳо минбаъд ба беҳавасӣ ба таълим, пастшавии ҳаҷми диққат, бахотиргирӣ, мушкилӣ дар азхудкунии навишт, ташаккул наёфтани амалҳои фикрӣ, азхудкунии сусти грамматика оварда мерасонанд.

Барои таъмини инкишофи муътадили кӯдак дар ҷамъ ба барномаи таълим супоришҳои комплексӣ, ки ба инкишофи равандҳои маърифатӣ: хотир, диққат, тафаккур, хаёл ва заминаҳои инкишофи он равон гардидаанд, ворид мешаванд. Барои гузарондани таҳқиқоти нутқ мутахассисро зарур аст, ки чунин корҳоро анҷом диҳад:

1. Шахсияти кӯдакро муайян намояд (ному насаб, гурӯҳ ва синф синну сол).
2. Хулосаи психоневрологро дастрас намояд.
3. Инкишофи нутқи кӯдакро тавассути волидон муайян кунад.
4. Ҳолати шунавоии кӯдакро тавассути пизишки соҳавӣ (сурдолог) равшан намояд.
5. Ҳолати узвҳои талаффуз (дандон, милки дандон, ҷоғ, забон, гиреҳи зеризабонӣ ва забончаи хурд)-ро омӯзад.

Барои ислоҳи нутқи кӯдакони лакнатдор амалӣ намудани тадбирҳои зеринро зарур мешуморем:

– омӯзиши психологӣ-педагогии кӯдак;
– машқҳои логопедӣ;
– ташкили корҳои мустақилона.

Омӯзиши психологӣ-педагогии кӯдак аз таҳқиқоти аввалини мушоҳидаҳо дар раванди корҳои логопедӣ ва назорати ҷамъбастӣ иборат аст. Машқҳои логопедӣ намуди асосии корҳои логопедӣ буда, ҳамчун амалҳои бартарафкунӣ-тарбиявӣ хизмат мекунад. Ин машқҳо бо гурӯҳи кӯдакон ва кӯдакони алоҳида (инфиродӣ) гузаронида мешаванд. Бо назардошти ин гуфтаҳо мутахассисон (логопедҳо) бояд талаботи зеринро риоя намоянд:

1. Оид ба бартарафкунии лакнати забон ноқисиҳои нутқ ва инкишофи шахсияти кӯдакон тадбирҳои зарурӣ андешанд.

2. Бо дарназардошти принсипҳои дидактикӣ: пайдарпайӣ, низомнокӣ, хусусиятҳои синнусолӣ, фаъолнокӣ, қобилиятнокӣ, корҳои логопедӣ гузаронанд.

3. Ҳангоми корҳои озмоишию ислоҳнамоӣ бар асоси барномаҳои таълимии муассисаҳои томактабӣ ва мактабӣ корҳои зеринро анҷом диҳанд:

– таълими забони модарӣ, ҳисоб, меҳнат, мушоҳидаи муҳит, тарбияи эстетикӣ ва бозиҳоро ба роҳ монанд;

– доир ба ислоҳу инкишофи нутқ машқҳо гузаронида, бозиҳои дидактикӣ, серҳаракат, экскурсияҳоро ба нақша гиранд ва иштироки кӯдаконро дар консертҳову чорабиниҳои идона таъмин намоянд.

4. Барои бе лакнат гап задани кӯдакон бештар машқҳо интихоб намоянд.

5. Дар машғулиятҳои логопедӣ шунидани сабти устодони суханро ба роҳ монанд.

Вазифаи асосии логопед аз он иборат аст, ки дар кӯдакон нутқи дурустро инкишоф диҳад, ба авҷи равон, ифоданокӣ, нафасгирӣ ва нафасбарории дурусти онҳо ҳангоми сухангӯӣ аҳаммият диҳад. Бештар ба ифоданок ва табиӣ будани овози кӯдакон диққат диҳад. Агар дар кӯдак фақат нуқсони талаффузи ягон овоз мушоҳида гардад, дар ин ҳолат диққати асосиро ба талаффузу фарқият ва равонии овоз бояд дод. Яъне мушоҳидаҳо ҳангоми талаффузи ҷумлаҳо гузаронида шаванд. Масалан, ҷумлаҳои: Чӯпон аз чашма об нӯшид (**ч**). Ғайрат ғалларо ғундошт (**ғ**). Шамшод ширро биёр (**ш**) ва ғайра.

Дар раванди таълим зарур аст, ки машқҳое ба инобат гирифта шаванд, ки ба инкишофи амалҳои маърифатии гуногун равона шудаанд (Масалан, дар давоми як машғулият супоришҳое пешниҳод мегарданд, ки ба инкишофи ҳаракат ва диққат равона гардидаанд).

Машқҳоро бо талаффузи овози **м** сар мекунанд.

Машқи 2. Овози **м** асоси беҳтарини физиологӣ барои ба вуҷуд овардани фонатсияи дуруст мебошад. Яъне, талаффузи он бо тарангшавии кам фарқ карда, чараёни ҳаво, ки ба воситаи даҳон мегузарад, суст аст. Ин овози импендanси калон мебошад. Ба ғайр аз ин, талаффузи чунин овоз сабук аст. Дар амалияи фониатрия ин ҳамчун **ҳосилкунии овоз «дар ниқоб» номгузорӣ** шудааст. Дар ин амал ҳаҷми резонатори даҳон зиёд буда, овоз ба коми сахт расида, резонатсияи сатҳҳои аз боло ҷойгиршударо пайдо мекунад. Импенданс ва ҳодисаҳои резонаторӣ кори аппарати овозро фаъол мегардонанд.

Талаффузи ҳарфи **м** кӯтоҳ дар ҳолати оромии ҳалқ овозро ба «ниқоб» равонакарда пешниҳод мешавад. Баъзан ин машқро дар давоми ду ҳафта такрор карда, гоҳ-гоҳ ҳосил шудани овозҳои ҷарангдорро ба даст овардан мумкин аст. Бо гузашти вақт ва давом додани машқ давомнокии фонатсия зиёд шуда, овоз шаффоф ва баланд мешавад. Вақте ки таълимгиранда бе мушкилӣ иҷро кардани ин машқро ёд мегирад, ба талаффуз кардани ҳиҷои кушод мегузарад. Баъди тараффузи тӯлонии **м** якҷо бо он овози кӯтоҳи **а** дар ҳолати тез поён фуровардани ҷоғи поён талаффуз карда мешавад: **ма**, баъд машқҳо бо ҳамаи овозҳои садонок гузаронида мешаванд.

Машқи 3: **ма, мо, му, мэ, ми.** Овозҳои садонок бо пайдарпайии зерин: **а, о, у, э, и**, яъне аз рӯи афзудани импенданс дохил карда мешаванд. Аз шаш ҳарфи садонок ҳарфи **а** импендanси хурдтарин ва **и** импендanси калонтарин доранд.

Барои он ки машғулият натиҷаи дилхоҳ диҳад, истифодаи бозиҳои гуногун, ҳам фардӣ ва ҳам гуруҳӣ тавсия дода мешавад. Шавқу ҳаваси кӯдакро барои ба даст овардани натиҷа баланд намуда, ба раванди фаъолияти маърифатӣ воридсозии ҷабҳаҳои эмотсионалӣ ва шахсии кӯдаки ин синну солро таъмин менамояд. Аҳаммияти махсус ба инкишофи диққати ихтиёрӣ, фаъолии иртиботӣ-нутқӣ, ташкили муносибати нутқӣ дар гурӯҳ дода мешавад [1, 6].

Ҳар як қисмат ба инкишофи қобилияти муайяни ақлонӣ ва ҷабҳаи маърифатии кӯдак дар маҷмуъ равона гардида, дар ҳамкории қавии педагог бо логопед ва равоншинос ба роҳ монда мешавад.

АДАБИЁТ:

1. Коррекционная педагогика: Основы обучения и воспитания детей с отклонениями в развитии / Б. П. Пузанов, В. И. Селиверстов, С. Н. Шаховская, Ю. А. Костенкова; Под ред. Б. П. Пузанова. – М., 1998.

2. Лапшин В. А., Пузанов Б. П. Основы дефектологии. – М., 1991.

3. Лутфуллоев М. Асосҳои таълими ибтидоии забони модарӣ. – Душанбе, 2007.

4. Специальная дошкольная педагогика: Учебное пособие/ Е. А. Стребелева, А. Л. Венгер, Е. А. Екжанова и др.; Под ред. Е. А. Стребелевой. – М., 2002.

5. Специальная педагогика /Л. И. Аксенова, Б. А. Ар, Л. И. Белякова и др.; Под ред. Н. М. Назаровой. – М., 2004.

7. Муоинаи кӯдаконе, ки нутқашон нуқсон дорад. – Душанбе, 1989. – 45с.

ЧАРО КӮДАКОН БОЯД ҲУШИ МАСНУИРО ЁД БИГИРАНД?

Оё то ба ҳол бо дастёри савтии телефони ҳамроҳатон суҳбат кардаед? Ё бозии видиоие доштаед, ки битавонад ёд бигирад ва тағйир кунад? Инҳо ҳама мисолҳое аз ҳуши маснуӣ ё AI ҳастанд. Ҳуши маснуӣ ба мошинҳое таалluқ дорад, ки метавонанд монанди инсонҳо фикр кунанд ва тасмим бигиранд. Ин фановарӣ (технология) дар ҳоли тағйири дунёи мост ва босуръат дар ҳама ҷо нуфуз мекунад. Воқеан, кӯдакон дар бораи ҳуши маснуӣ чиро бояд бидонанд?

Ҳуши маснуӣ чист?

Ҳуши маснуӣ, ба забони сода, тавоноии мошинҳо дар анҷоми корҳоест, ки маъмулан ба ҳуши инсонӣ ниёз доранд. Ин шомили ёдгирӣ, истидлол, ҳалли масъала ва дарки забон аст. Ёдгирии мошинӣ яке аз зершохаҳои муҳимми ҳуши маснуист, ки ба мошинҳо иҷоза медиҳад, аз додаҳо биомӯзанд ва бидуни барноманависӣ зуд беҳбуд пайдо кунанд.

Агарчи мафҳуми ҳуши маснуӣ аз даҳаи соли 1950 матраҳ шудааст, аммо пешрафтҳои ахир дар қудрати муҳосиботӣ ва дастрасӣ ба додаҳои азим боис шудаанд, ки ҳуши маснуӣ ба воқеият табдил ёбад. Аз дастёрҳои савтӣ, то худравҳои (автомашинаҳои) худрон ҳуши маснуӣ дар ҳоли тағйири зиндагии рӯзмарраи мо аст.

Кӯдакони имрӯза бо ҳуши маснуӣ дар таомулоти рӯзмарраи худ бештар аз ҳар замони дигаре рӯ ба рӯ ҳастанд. Аз бозиҳои видеоии ҳушманд то пешниҳодҳои видеоӣ дар ютуб, ҳамагӣ бо кумаки ҳуши маснуӣ имконпазир шудаанд.

- *Бозиҳои видеоии ҳушманд:* бозиҳое, монанди Minecraft ва Fortnite аз ҳуши маснуӣ барои эҷодӣ ҷолишҳои пӯё (динамикӣ) ва шахсисозишуда истифода мекунанд.
- *Роботҳои асбоббозӣ:* роботҳое, монанди Soni Aibo метавонанд эҳсосотро ташхис диҳанд ва бо кӯдакони таомул (доду гирифт) барқарор кунанд.
- *Дастёрҳои савтӣ:* кӯдакон метавонанд аз дастёрҳои савтӣ, монанди Siry ё Alecso барои ҷавоб ёфтан ба саволҳо, пахши мусиқӣ ва назорати дастгоҳҳои ҳушманд истифода кунанд.

Чаро кӯдакон бояд ҳуши маснуиро бишносанд?

Дунёи оянда дунёии ҳуши маснуист, зеро шуғл ё касбу корҳои ҷадиде бар асоси ҳуши маснуӣ эҷод хоҳанд шуд. Кӯдаконе, ки имрӯз ҳуши маснуиро ёд мегиранд, омода хоҳанд буд, то дар ин дунёии ҷадид нақши фаъоле иҷро кунанд.

- *Омодагӣ барои оянда:* ёдгирии ҳуши маснуӣ ба кӯдакон кумак мекунад, то барои шуғлҳои оянда, ки ниёзманди маҳоратҳои барноманависӣ, ҳалли масъала ва халлоқият ҳастанд, омода шаванд.
- *Дарки беҳтар аз дунёи атроф:* бо дарки усули ҳуши маснуӣ кӯдакон метавонанд беҳтар дарк кунанд, ки чӣ гуна фановариҳои атрофи онҳо кор мекунанд.
- *Тақвияти маҳоратҳои ҳалли масаъла:* кор бо пружаҳои ҳуши маснуӣ ба кӯдакон кумак мекунад, то маҳоратҳои ҳалли масъала ва тафаккури интиқодӣ (critical – сахтсанҷонаи)-и худро тақвият диҳанд.
- *Тавсеаи халлоқият:* ҳуши маснуӣ ба кӯдакон иҷоза медиҳад, то идеяҳои ҷадидеро кашф кунанд ва пружаҳои халлоқона эҷод кунанд.

Чӣ гуна кӯдакон метавонанд ҳуши маснуиро ёд бигиранд?

Шояд тасаввур кунед, ки ёдгирии ҳуши маснуӣ кори душворест, аммо ин тавр нест. Манобеи омӯзишии бисёр ҷаззобе барои кӯдакон имрӯз вуҷуд дорад, ки ба онҳо кумак мекунанд, то мафоҳими печидаи ҳуши маснуиро ба содагӣ дарк кунанд.

• *Бозиҳо ва апликейшинҳои омӯзишӣ:* бисёре аз бозиҳо ва апликиейшинҳо ба сурати таомулӣ ба кӯдакон омӯзиш медиҳанд, ки чӣ гуна алгоритмҳои содаеро бинависанд ё моделҳои ёдгирии мошинии содаеро омӯзиш диҳанд. Бозиҳое, монанди CodeCombat ва ScratchJr намунаҳои хубе аз ин гурӯҳ ҳастанд.

• *Забонҳои барномanaвисии сода:* забонҳое, монанди Scratch ва Python барои кӯдакон тарроҳӣ шудаанд, то ба онҳо кумак кунанд, мафоҳими аввалияи барноманависӣ ва ҳуши маснуиро ба роҳатӣ ёд бигиранд. Бо истифода аз ин забонҳо, кӯдакон метавонанд пружаҳои содае монанди сохти бозиҳои видеоӣ, анимейшенҳо (мутаҳарриксозӣ) ва ҳатто роботҳои сода эҷод кунанд.

• *Китҳои работик:* китҳои работик, монанди Lego Mindstorms ва Arduino ба кӯдакон иҷоза медиҳанд, то роботҳои худро бисозанд ва барноманависӣ кунанд. Ин китҳо ба кӯдакон кумак мекунанд, то мафоҳими сахтафзорӣ ва нармафзориро ба таври ҳамзамон ёд бигиранд.

• *Давраҳои онлайн:* бисёре аз платформҳои онлайн, монанди Coursera ва edX давраҳои омӯзишии ройгон ё камҳазина барои кӯдакон ироа медиҳанд, ки ба онҳо кумак мекунад, то мафоҳими ҳуши маснуиро ба сурати таомулӣ ёд бигиранд.

Пружаҳои амалӣ барои ёдгирии ҳуши маснуӣ

• *Сохти як чатботи сода:* бо истифода аз платформаҳое, монанди Dialogflow, кӯдакон метавонанд як чатботи сода эҷод кунанд, ки битавонад ба саволоҳои сода посух диҳад.

• *Ташхиси ашё бо истифода аз ёдгирии мошин*: бо истифода аз китобхонаҳои поитун монанди TensorFlow ва Keras, кӯдакон метавонанд моделҳои ёдгирии мошинии содаеро омӯзиш диҳанд, то ашёи мухталифро дар тасовир ташхис диҳанд.

• *Сохти як бозии видеоӣ бо ҳуши маснуӣ:* кӯдакон метавонанд аз моторҳои бозисозӣ, монанди Unity ё Unreal Engine барои сохти бозиҳои видеоӣ истифода кунанд, ки аз ҳуши маснуӣ барои эҷоди душманони ҳушманд ё шахсиятҳои ғайриқобили бозӣ истифода мекунанд.

Бартариҳои ёдгирии ҳуши маснуӣ барои кӯдакон

Ёдгирии ҳуши маснуӣ фоидаҳои бисёре барои кӯдакон дорад. Аз ҷумлаи ин фаидаҳоро метавон ишора кард:

• *Тақвияти маҳоратҳои ҳалли масаъла:* кор бо пружаҳои ҳуши маснуӣ ба кӯдакон кумак мекунад, то мушкилоти печидаро таҷзия ва таҳлил кунанд ва роҳҳои ҳалли халлоқона барои онҳо пайдо кунанд.

• *Тавсеаи тафаккури интиқодӣ:* кӯдакон бо ёдгирии ҳуши маснуӣ ёд мегиранд, ки додаҳоро ҷамъоварӣ, таҷзияву таҳлил ва натиҷагирӣ кунанд.

• *Афзоиши халлоқият:* ҳуши маснуӣ ба кӯдакон иҷоза медихад, то идеяҳои ҷадидеро кашф кунанд ва пружаҳои халлоқона эҷод кунанд.

• *Омодагӣ барои оянда:* бо ёдгирии ҳуши маснуӣ, кӯдакон барои вуруд ба бозори кори оянда, ки бошиддат ба фановарӣ (технология) вобаста аст, омодатар хоҳанд шуд.

Дар канори ҳамаи бартариҳо, ҳуши маснуӣ низ кӯшишҳо ва масъулиятҳоеро ба ҳамроҳ дорад. Кӯдакон бояд огоҳ бошанд, ки ҳуши маснуӣ як абзори қудратманд аст ва истифодаи нодуруст аз он метавонад оқибатҳои ҷиддӣ дошта бошад.

• *Ахбори дурӯғин:* ҳуши маснуӣ метавонад барои тавлиди ахбори дурӯғин ва иттилооти нодуруст истифода шавад. Кӯдакон бояд битавонанд ахборро бодиққат баррасӣ карда, манобеи муътабарро (арзишманд, муҳим) аз манобеи ғайримуътабар ташхис диҳанд.

• *Ҳарими хусусӣ:* иттилооти шахсии мо ба таври афзояндае тавассути ширкатҳои фановарӣ ҷамъоварӣ ва таҳлил мешавад. Кӯдакон бояд бидонанд, ки чӣ гуна аз ҳарими хусусии худ муҳофизат кунанд ва аз иштирокгузори иттилооти шахсии худ ба сурати онлайн худдорӣ кунанд.

• *Таассуби алгоритмӣ:* алгоритмҳои ҳуши маснуӣ метавонанд дорои таассуботи инсонӣ бошанд, ки кашидашуда ба натоиҷи ноодилона шавад. Кӯдакон бояд огоҳ бошанд, ки алгоритмҳо мумкин аст ҳамеша одилона набошанд ва бояд ба таври интиқодӣ ба натоиҷи онҳо нигоҳ кунанд.

Барои ин ки кӯдакон битавонанд аз бартариҳои ҳуши масную̄ баҳраманд шаванд ва дар айни ҳол аз хатароти он огоҳ бошанд, бояд омӯзишҳои лозимаро бубинанд. Омӯзиши масъулонаи ҳуши масную̄ ба кӯдакон кумак мекунад то:

- *дарки амиқе аз фановарӣ дошта бошанд:* кӯдакон бояд бидонанд, ки ҳуши масную̄ чӣ гуна кор мекунад ва чӣ тавоноиҳое дорад;
- *истифодаи ахлоқӣ аз фановариро ёд бигиранд:* кӯдакон бояд ёд бигиранд, ки чӣ гуна аз ҳуши масную̄ ба сурати ахлоқӣ ва масъулона истифода кунанд.
- *ояндаи фанновариро шакл диҳанд:* бо ёдгирии ҳуши масную̄, кӯдакон метавонанд ба эҷоди беҳтар муваффақ шаванд.

Кӯдакони имрӯз муҳандисон ва донишмандон фардо ҳастанд. Бо ёдгирии ҳуши масную̄, кӯдакон метавонанд ба эҷодиояндае беҳтар кумак кунанд. Онҳо метавонанд аз ҳуши масную̄ барои ҳалли мушкилоти ҷаҳонӣ, эҷоди фановариҳои ҷадид ва беҳбуди зиндагии инсонҳо истифода кунанд.

Академияи Ёсон (Yasan Academy) ба унвони як бистари даргоҳи омӯзишӣ ба кӯдакон ин фурсатро медиҳад, то бо ҳуши масную̄ ошно шаванд ва пружаҳои халлоқонаи худро эҷод кунанд. Аз тариқи давраҳои омӯзишии гуногун ва ҷаззоб кӯдакон метавонанд маҳоратҳои барномանависӣ, тарроҳӣ ва халлоқияти худро тавсеа диҳанд ва ба ояндае равшантар қадам бигузоранд.

Ҳуши маснуии як фановарӣ қудратманд буда, метавонад ба беҳбуди зиндагии мо кумак кунад. Бо омӯзиши кӯдакон дар мавриди ҳуши масную̄, мо ба онҳо ёрӣ мерасонем, то барои ояндае омода шаванд, ки дар он ҳуши маснуии нақши бисёр муҳимме ифо (иҷро) хоҳад кард. Бо ёдгирии ҳуши масную̄, кӯдакон метавонанд ба унвони холиқони оянда, дунёи беҳтар барои худ ва наслҳои оянда бисозанд.

Толиби РОЗӢ –
баргардон аз форсӣ

Мазан пушти по бахти фирӯзро,
Ба қисмат се кун ҳар шабонарӯзро:
Якеро ба таҳсили дониш гузор,
Ки бедонишӣ ҳаст чун айбу ор.
Ба дониш шав андар дувум коргар,
Севумро ба бедонишон бар ба сар!
Бад-ин нукта донову бихрад шудам.
Ки доно ба нодонии худ шудам.

Абдураҳмони Ҷомӣ

ОБ ТАРОВАТБАХШИ ЗИНДАГИИ МОСТ

Рухшона МАҲМУРОДЗОДА – директори гимназияи №3 барои хонандагони болаёқати шаҳри Душанбе

Ба таъкиди таърих ва ба эътирофи мардумшиносон, тоҷикон табиатан аз қадим халқи озодаю зебоипараст ва покизарӯзгор будаанд. Дар қатори тозагии руҳу тан ва либос ба тозагии муҳити хеш ва ба ҳифзи табиат таваҷҷуҳи ҳамешагӣ зоҳир мекардаанд. Дар асарҳои адибони тоҷик муҳити озодаю оростаи зиндагии ин халқи куҳанбунёд ва муҳаббати онҳо ба зебоӣ хеле барҷаста ва бо иштиёқу шавқмандии хос тасвир ёфтааст. Дар бисёр сафарномаҳои сайёҳони хориҷӣ низ ишора ва тасвиру таъкид шуда, ки тоҷикон ба зебоии худ ва ҳаёташон диққати ҳамешагӣ зоҳир менамоянд ва мекӯшанд, ки хонаашон, муҳити атрофи худ ва маҳалли зисташон доимо тозаю озода бошад.

Ба бовари халқи тоҷик, тозагӣ хайру баракат оварда, ба ҳифзи саломатии одамон мусоидат мекунад. Ҳар субҳи сокинони деҳоти тоҷик аз қадим бо об задани рӯи ҳавлию атрофи хонаи худ оғоз меёфтааст ва ин анъанаи манфиатбор имрӯз низ идома дорад. Дар матлаи як ғазали Ҳофизи Шерозӣ омадааст:

Дари сарои муғон рӯфта буду обзада,
Нишаста пиру салое ба шайху шоб зада.

Дар ин байт, аз ҷумла, ба калимаи «обзада» таваҷҷуҳ зоҳир бояд кард. Воқеан, об яке аз унсурҳои таъмини тозагӣ ва идомаи ҳаёт аст. Бидуни об комилан ва ба таври ҳамешагӣ таъмин кардани тозагии муҳит ва шукуфоии табиат имкон надорад. Об ҳам гарави озодагӣ ва ҳам омили таъмингари саломатист. Бе об зиндагӣ имконнопазир мебошад. Аз ин ҷост, ки тоҷикон обро муқаддас медонанд ва пайваста бахри софу тоза нигоҳ доштани он мекӯшанд. Дар байни халқ обро ифлос кардан ва ба он ҳар гуна ифлосиҳоро афкандан убол ва гуноҳи кабир дониста мешавад. Донишмандони тоҷик обро яке аз чаҳор унсури аслии ҳастӣ (дар қатори боду хоку оташ) донистаанд. Оид ба обустураҳои махсус низ офарида шудаанд ва дар ин устураҳои халқҳои эронинажод Ноҳид ҳамчун эзадбонуи бузурги об шинохтаю ситоиш гардидааст. Ин иқтибос аз асари маъруфи аллома Абурайҳони Берунӣ «Осор-ул-боқия» басо ҷолиб ва аҷиб аст:

«Рӯзи ёздаҳуми исфанд рӯзи Ҳур аст, ки аввали гоҳанбори дувум мебошад. Дар ин рӯз буд, ки Худованд обро офарид. Ҳаштумин моҳи сол ва даҳумин рӯзи моҳ ба номи ин унсур Обон номида шудааст. Унсури об ду фариштаи нигаҳбон дорад: яке Апимнапот ва дигаре Оноҳито ё Ноҳид, ки ба унвони фариштаи махсуси об аз он ёд мешавад ва дар «Обон-яшт» аз ҷалолу азамати ӯ сухан рафтааст. Исми комили ин фаришта Ардвисур Ноҳид ва чун муаннас аст, гоҳе калимаи «бону»-ро ҳам ба аввали номи ӯ изофа мекунанд. Дар мутуни авастоӣ гоҳе об ба унвони фариштаи ин унсур муаррифӣ шудааст». Дар «Зайн-ул-ахбор»-и Гардезӣ, яке аз донишмандони маъруфи тоҷик, омада, ки об асли ҳамаи наботот ва ҷонварон аст. Дар нигоштаҳои таърихнависи барҷастаи тоҷик Балъамӣ метавон хонд, ки «Худои таъоло пас аз

офаридани лавҳу аршу курсӣ ҳамаи оламро яксар аз об офарид. Он гоҳ бо ҳайбат як назар ба об нигарист. Он об аз ҳайбати Худои таъоло барҷӯшид ва дуде аз миёни об баромад ва аз он дуд осмонҳоро офарид.» Дар китоби муқаддаси Қуръони маҷид зикри номи об шасту се бор омадааст, ки далели дигари муътамадест вобаста ба аҳаммияту моҳият ва мақоми об. Ин қитъа аз достони «Искандарнома»-и шоири бузург Низомии Ганҷавӣ шоистаи таваҷҷуҳ вобаста ба мавзуи об мебошад:

Чунин гуфт бар ман ба дониши дуруст,
Ки ҷуз об ҷавҳар набуд аз нахуст.
Зи ҷунбиш намудан ба ҷое расид,
К-аз ӯ оташе дар тахалхул дамид.

Шоир ва донишманди барҷаста Носири Хусрав ҳамбаста ба тавзеҳи таркиби моддаи олам чунин назм овардааст:

Ниҳоди олами таркибу чарху ҳафт ахтар
Шуд офарида ба тартиб аз ин чаҳор гуҳар:
Зи оби равшану аз хоки тира в-оташу бод,
Чаҳор гавҳару ҳар чаҳор зидди якдигар.

Дар адабиёти муосири тоҷик низ дар ситоиш ва арҷгузории об осоре муассир ва муҳтавоманду пурҳикмат гуфта шудааст.

Дар масъалаи муносибат ба об, тоза нигоҳ доштани об ва оқилона истифода бурдани он дар давраи соҳибистиқлолии тоҷикон марҳалаи наве оғоз ёфт. Истиқлолият ба эҳёи анъана ва расму оини дерини мардумии тоҷикон мусоидат кард. Ҳикматҳои қадимаи халқ – «Обу ободӣ», «Об ҳаст, ҳаёт ҳаст» ва «Об-рӯшноӣ» аз нав сари забонҳо гаштанд, маънию ҷило ва муҳтавою пазириши тозаю вусъатмандтар дарёфтанд. Таваҷҷуҳ ва эътибори хосаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба масоили марбут ба об муҳиммияти ин масъаларо ба таври амиқу дақиқ собит намуд. Сарвари хирадманди кишвари мо хуб дарк намуданд, ки дар ҷаҳони муосир об ва истифодаи он, таъмини аҳолӣ бо ин унсури ҳаётан муҳим торафт ба мушкилоту масоили зиёд ҳамбастагӣ пайдо мекунад. Таъмини аҳолии сайёра бо оби тоза мунтазам ба монеаҳо дучор меояд. Дар маҳалхою кишварҳои бисёри олам одамон дар дастрасӣ ба оби тоза душвориӣ мекашанд. Масъалаи ифлос кардани оби тоза дар натиҷаи ба он афкандани партовҳо низ торафт шиддат пайдо мекунад. Бо дарназардошти ин гуна вазъ Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон масъалаи таъмини аҳолӣ бо оби тоза ва ҳифзи онро ба минбарҳои бонуфузи ҷаҳонӣ кашиданд. Ташаббусҳои таърихию башардӯстонаи Сарвари кишвари мо моҳияту аҳаммияти ҷаҳонӣ пайдо карданд. Дар заминаи пешниҳод ва ташаббусҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷониби Созмони Милали Муттаҳид тадбирҳои зерини байналмилалӣ тасдиқ ва эълон гардиданд (дар марҳалаҳои гуногун): Соли 2003 – Соли байналмилалии оби тоза, Даҳсолаи байналмилалии амалиёт «Об-барои ҳаёт, солҳои 2005-2015», Соли байналмилалии ҳамкорӣ дар соҳаи об – 2013» ва ниҳоят, Даҳсолаи байналмилалии «Об барои рушди устувор, солҳои 2018-2028».

Аслан бигирем, Тоҷикистон кишвари обҳои фаровон буда, сокинонаш бо оби тозаи хушсифат асосан таъминанд. Аз ин рӯ, хеле муассир ва ҳикматбор аст, ки маҳз Сардори давлати мо ба ибтикороти наҷиб вобаста ба об даст мезананд ва ҷаҳониёнро ба истифодаи оқилонаи об даъват менамоянд. Ин далели олии башардӯстии Президенти Тоҷикистон мебошад ва ҳикмати олии «Шодам, аммо мехӯрам ғамҳои халқи дигаре»-ро ба ёд меоварад. Ин ҷо таъкид кардан бамаврид менамояд, ки Тоҷикистон дар саргаҳи обҳо мавқеъ гирифтааасту беш аз 940 дарёи хурду калон дорад ва ҳар яке аз ин дарёҳо на камтар аз 10 км ҷараён меёбанд (дар маҷмуъ: 28500 км). Илова бар ин, дар ҳудуди Тоҷикистон зиёда аз 2000 кӯлу обанбор, беш аз 14500 пиряхи гуногунҳаҷм, ҳамчунин, чашмасорони зиёде мавҷуд мебошанд. Ин захираи хеле фаровони оби тоза, лутфи табиат ба тоҷикон асту ҷаҳониён аз ин лиҳоз ба кишвари маҳбуби мо бо чашми ҳавас менигаранд.

Пешвои миллат ба масъалаи таъмин ва ҳифзу истифодаи сарфакорона ва дурандешонаи об боз ҳам амиқтар машғул шуда, ба хулосаи асосманде расиданд, ки бояд нисбат ба яке аз муҳимтарин манбаъҳои оби тоза дар сайёра – пиряхҳо таваҷҷуҳи ҳамагонӣ зоҳир карда шавад. Дар асоси таҳлилу баррасӣ ва хулосаҳои пурдалели Сарвари кишвари мо ва бо пешниҳоду

ташаббуси Президенти Тоҷикистон Созмони Милали Муттаҳид соли 2025-ро дар саросари ҷаҳон Соли байналмилалии ҳифзи пиряххо эълон кард ва ҳамчунин, дар ин замина Рӯзи байналмилалии пиряххо тасдиқ гардид. Пешвои миллат вобаста ба ин масъала дар суханронии худ дар Конфронси якуми байналмилалии сатҳи баланд оид ба ҳифзи пиряххо, ки 30 майи соли равон дар шаҳри Душанбе баргузор гашт, аз ҷумла, чунин иброз доштанд: «Обшавиии басуръати пиряххо имрӯз ба як буҳрони глобалии замони мо табдил ёфта, дар тӯли даҳсолаҳои охир пиряххо бо суръати баланд коҳиш меёбанд. Ин раванди ташвишовар дар таърихи инсоният бесобиқа аст... Тағйирёбии иқлим аллакай боиси нобуд шудани тақрибан сеяки пиряххои кӯҳӣ дар саросари ҷаҳон гардидааст. Ин раванд танҳо мушкилоти экологӣ набуда, ба бисёр соҳаҳои ҳаёти инсоният алоқамандии зич дорад». Воқеан, ин ҳушори Сарвари давлат хеле саривақтист. Мушкилоти марбут ба об ва пиряххо танҳо ба нӯшидану обёрӣ кардан маҳдуд намешавад, балки ба тамоми соҳаҳои ҳаёти инсоният ва ба ҳастии табиату мавҷудоти он тааллуқ дорад. Ҳар як амали одамон, умуман, фаъолияти тамоми бахшҳои истеҳсолот ба об вобаста мебошад. Коҳиши пиряххо (обшавии босуръати онҳо) боиси кам шудани манбаъҳои асосии оби тоза ва талафи онҳо мегардад. Ҳамчунин, суръат ёфтани ҷараёни обшавии пиряххо боиси ба амал омадани обхезиҳо, нобудшавии киштзорҳо ва заминҳои киштбоб, вайрон шудани маҳаллаҳои зисти одамон, зиёни ҷиддӣ дарёфтани табиат мешавад.

Агар мо хоҳем, ки дар муҳити зебою гуворо ва бехавф зиндагӣ бикунем, пас бояд, пеш аз ҳама, нисбат ба масоили марбут ба оби тоза ва пиряххо бетараф набошем. Ҳифзи табиат ва сарватҳои он, махсусан, оби тоза аз ҳар як узви сайёра таваҷҷуҳ ва ғамхорӣ тақозо дорад. Дар тарғиби ташаббусу пешниҳодҳои глобалии Пешвои миллат оид ба об ва пиряххо ва тавзеҳи моҳияти онҳо дар шумори ниҳодҳои дигар таълимгоҳҳо мавқеи бориз доранд. Бояд ҳар як шогирди муассисаҳои таълимӣ дар ин хусус тасаввурот ва маълумоти бунёдӣ дошта бошад. Бо ин мақсад дар таълимгоҳҳо баргузор намудани дарсҳои махсуси тарбиявӣ, дарсҳои илова, маҳфилҳо ва суҳбату воҳӯриҳо айни муддао хоҳад буд. Дар ин мавридҳо муфид он аст, ки аз матни суханрониҳои Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ҷаласаҳои СММ, дар конфронсу ҳамоишҳои байналмилалӣ бахшида ба масоили об ва пиряххо истифода карда шавад. Таҳияи гӯшаҳои мусаввари «Об –рӯшноӣ», «Об – манбаи ҳаёт», гӯшаҳо бахшида ба ташаббусҳои глобалии Сарвари кишвар оид ба об ва пиряххо, ҳамчунин, ташкили саёҳатҳо ба мавзеъҳои алоқаманд ба мавзуъ (мувофиқи имкон ба кӯлу марғзорҳо, ба соҳили дарёҳо, чашмасорон...) амалиёте хеле таъсиргузор ва муфид хоҳанд буд. Суҳбат перомуни мазмуну муҳтавои асарҳое, ки ба мавзуъҳои иртиботманд ба пиряххо, уқёнусу баҳрҳо ва дарёву чашмасорон бахшида шудаанд, барои хонандагон шавқовару донишафзост. Дар дили шогирдон парваридани муҳаббат нисбат ба муҳити зист ва сарватҳои табиӣ яке аз вазифаҳои меҳварии таълиму тарбия маҳсуб мешавад.

Ҳастии мо, солимӣ ва фаъолияти мо бо муҳити зист алоқамандии қавӣ дорад. Ва яке аз омилҳои асосии ободонии муҳити зисти мо мавҷудияти оби тоза мебошад. Агар мо зиндагонии шоиста бихоҳем, пас бояд пайваста ва аҳлона баҳри ҳифзи муҳити зист, сарфакорона истифода кардани оби тоза ва аз ифлосиҳо эмин нигоҳ доштани он ҷидду ҷаҳд намоем.

Баландиҳои мо аз ваҳдати обу замин бошад,
Басо дасти сахо аз ваҳдати обу замин бошад.
Набудӣ ваҳдати обу замин, олам набудӣ,
Ки олам побаҷо аз ваҳдати обу замин бошад.

Ҷумъа Қувват

ОЗМОИШГОҲИ ВИРТУАЛӢ ВА ТАСНИФИ ДИДАКТИКИИ ОН

Ҷавонмехр ИСМАТОВ, Шодбахт ХӮҶАМОВ – омӯзгорони Коллеҷи тиббии шаҳри Панҷакент

Пешрафти технологияи компютерӣ системаи таълимро водор месозад, ки аз имконоти он самаранок истифода барад ва усулҳои нав ба навро дар ин бобат роҳандозӣ намояд. Айни ҳол манзараҳои омӯзиш (таълим) ба шабакаи интернет ва технологияи компютерӣ хос аст. Потенсиали технологияҳои компютерӣ ҳамчун воситаи таълим дар таърихи педагогика бесобиқа аст, зеро он ба роҳандозӣ ва моделсозии мазмуни объектҳои таълим нигаронида шудааст.

Принсипҳои дидактикии озмоишгоҳи виртуалӣ бо дарназардошти принсипҳои дидактикӣ тавре ба роҳ монда мешаванд, ки принсипи фардикунонии омӯзиш (таълим)-ро дастгирӣ менамоянд. Дар консепсияи умумии дидактика оварда шудааст, ки «принсипҳои дидактикӣ инкишофёбанда буда, дар баробари дигар шудани мақсаду мароми назарияи таълиму тарбия такмил меёбанд ва ба тарзи нав амал мекунанд». Мақсади истифодаи озмоишгоҳи виртуалӣ дар таълим, фароҳам овардани муҳити фаъоли дидактикӣ мебошад, ки барои фаъолияти пурмаҳсули маърифатӣ дар раванди азхудкунии маводи нав ва рушди тафаккури шахс мусоидат мекунад.

Инчунин, асоснокии назарияҳои таълим истифодаи озмоишгоҳи виртуалиро барои ба даст овардани натиҷаҳои самараноки омӯзиш дастгирӣ мекунанд. Масалан, ба гуфтаи Сименс (Siemens) [1], таълим раванди таҳияи шабакаи омӯзишӣ ва иртиботи байни ғояҳои инсонӣ (бо шинохти инсон алоқаманд) аст, ки бо парадигмаи назариявии конструктивизми Виготский [3,5,6], ки таълимро ба ҳамкории одамон ва абзорҳои рамзӣ тавъам медонист, мувофиқат мекунад. Виготский [7] бори нахуст истилоҳи «воситаи равонӣ (рамзӣ)»-ро барои муошират бо одамон истифода бурд. Ба андешаи Виготский, рамзҳоро метавон ба ду намуд тақсим кард:

– истифодаи ашё ва реквизитҳо (ҳисси объективӣ);
– муносибат бо одамон (ҳисси субъективӣ).

Озмоишгоҳи виртуалӣ воситаи муассири рамзӣ буда, ба ҳайси яке аз навовариҳои технологияи муосир дар фазои таълим тарҳрезӣ шудааст. Аз ин рӯ, баррасии назарияҳои дидактикӣ барои он муҳим аст, то бифаҳмем, чӣ тавр озмоишгоҳи виртуалӣ метавонад як воситаи муҳимми таълим бошад ва тавассути он меъёр ва қонуниятҳои таълим риоя ва таъмин карда шавад. Масалан, озмоишгоҳи виртуалӣ мустақилона воситаи таълим шуда наметавонад,

агар муаллим (миёнарав) онро ба таври мақсаднок тарҳрезӣ ва раванди таълимро барои ноил шудан ба ҳадафи омӯзиши онҳо роҳнамоӣ накунад.

Мувофиқи назарияи Виготский [5], инкишоф ва омӯзиши инсон наметавонад дар як раванди хаттӣ ба вуқуъ ояд, балки онро ҳамчун ягонагии ҷаҳони моддӣ ва ҷанбаи ботинии (равонии) шахс баррасӣ кардан лозим аст. Ин ягонагӣ бояд ҳамчун таҷрибаҳои воқеии ҳаёт баррасӣ карда шавад, ки дар он таснифи дидактикии озмоишгоҳи виртуалӣ тавассути фаъолиятҳои амалӣ сурат мегирад.

Муқаддимаи озмоишгоҳи виртуалиро то имрӯз пажуҳандагон бисёр таҷриба намудаанд. Масалан, бозиҳои дар платформаи телефон ва ё компютер мавҷудбуда баъзе унсурҳои иҷрои

амалҳоро дар озмоишгоҳи виртуалӣ ташкил медиҳанд, ба монанди ҷобаҷогузорӣ, интихоби ягон лавозимот, ҳаракат ва ғайра. Ҳамаи ин малакаи нахустини иҷрои амал дар модулҳо ва профилҳои курс, иҷрои ибтидоии фаъолияти амалиро барои шинохт, омезиш ва таҷриба таъмин менамояд.

Озмоишгоҳҳои виртуалӣ муҳити бо компютер сохташуда мебошанд, ки ба озмоишгоҳ ё ҳуҷраи воқеии озмоишӣ шабоҳат доранд (яъне, озмоишгоҳи виртуалии химия, озмоишгоҳи виртуалии биологӣ ва озмоишгоҳи физикаи виртуалӣ), ки дар он корбарон метавонанд аз як мавқеъ ба мавқеи дигар гузаранд; онҳо метавонанд муҳити озмоишгоҳро дар шакли моделҳои термометр, волтметр, скелетҳо, найҳои озмоишӣ, зарфҳои кимиёвӣ ва ғайра ба вуҷуд оранд.

Озмоишгоҳи виртуалӣ ё маҷозӣ метавонад визуализатсияи мустақим, муҳити интерактивии маҷозӣ, таъмини сифатии таҷрибаҳои амалӣ ва ғайраро таъмин намояд [9]. «Тамоюли рушди комплексҳои лабораторӣи маҷозӣ пайдоиши маҳсулоти барномавиро пешниҳод менамояд, ки онҳоро ба талаботи соҳаҳои мухталиф мутобиқ кардан мумкин аст» [5, с.3]. Ба таври мухтасар гуфта мешавад, ки таҷриба метавонад ҳассос, тағйирпазир, фрагменталӣ ва омӯзишӣ бошад. Таҷрибаи арзишманд барои таълим пайваста интерактивӣ мебошад.

Таҷрибаҳои ҷаҳонӣ собит намудаанд, ки чунин омилҳо сабабгори нуфуз ва мартабаи озмоишгоҳи виртуалӣ дар омӯзиши илм гардид:

1. <u>Мавҷудият:</u> хусусияти ҷуғрофӣ сарфи назар гардида, дар ҳар замон новобаста аз вақти астрономӣ, дастрас аст.

2. <u>Мушоҳидаҳо:</u> машғулиятҳои лабораториро дар доираи васеи иштирокчиён гузаронида, ҳатто сабти электронии онро нигоҳ доштан мумкин.

3. <u>Дастрасӣ:</u> доираи васеи одамон, аз ҷумла, маъюбон онро дастрас карда, аз омӯзиш ва амалия баҳра мегиранд [9].

4. <u>Амният:</u> метавон алтернативаи бехатарро аз таъсироти беруна ҳифз кард.

Дар ҳоли ҳозир барои системаи маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон раванди ҷорӣ намудани озмоишгоҳи виртуалӣ дар ҳолати муқаддимавӣ қарор дорад, яъне, аз консепсияву таҷрибаҳои мавҷудаи кишварҳои хориҷӣ омӯхта мешавад. Дар баробари ин, барномаҳои таълимӣ ва стандарти нақшаҳои мавҷуда истифодаи озмоишгоҳи виртуалиро ба фанҳои мухталиф (физика, математика, химия, биология, информатика ва ғ.) дастгирӣ менамояд.

Минбаъд бештар мувофиқати озмоишгоҳи виртуалиро дар таълими фанни физика дида мебароем.

Бартариятҳои умумии озмоишгоҳи виртуалӣ дар таълими фанни физика:

– бартарии асосии истифодаи озмоишгоҳи виртуалӣ барои фароҳам овардани муҳити бехатар ва назорат, ки дар он корбарон метавонанд бидуни ягон хатар ва дудилагӣ як вазифаро иҷро кунанд;

– ташаккули эҳсоси муҳити воқеиро таъмин мекунанд, ки дар он корбарон метавонанд дар вақти воқеӣ ба объектҳо рӯ оваранд;

– озмоишгоҳи виртуалӣ метавонад барои омӯзиши сохтори молекула, атом ё ҳуҷайраҳои биологӣ истифода шавад;

– озмоишгоҳи виртуалӣ, инчунин, услубҳои гуногуни омӯзишро пешниҳод мекунанд, ки то ба умқи он бояд сарфаҳм рафт;

– иҷрои амалҳои фардӣ ва муштарак (фронталӣ).

Феълан муҳити озмоишгоҳи виртуалӣ ба чунин категорияҳо тақсим мешавад ва ин категорияҳо бо мурури вақт зиёд мешаванд:

Симулятсияҳо. Модели озмоишгоҳи воқеӣ бо истифодаи барномаҳои компютерӣ татбиқ карда мешавад ва раванди таҷрибаро бо истифода аз алтернативаи асбоби воқеӣ таъмин менамояд.

Аплетҳои шабакавӣ ҳамчун прототипҳои системаи амалиётӣ фаҳмида мешавад. Аплетҳои шабакавӣ дар шакли асбобҳои начандон калон даъват ва дар ҷараёни таҷриба истифода мешаванд.

Озмоишгоҳҳое, ки аз масофаи дур назорат карда мешаванд (озмоишгоҳҳои дурдаст). Озмоишҳои аз фосилаи дур назоратшаванда (озмоишгоҳҳои дурдаст, ки ба таври дигар бо номи

озмоишгоҳҳои онлайн (online) ё коргоҳҳо маълуманд) таҷрибаҳои воқеиро дар бар мегиранд, ки аз масофаи дур бо истифодаи шабакаҳои телекоммуникатсионӣ гузаронида мешаванд, дар ҳоле ки корбар ин технологияро аз ҷойи дигар истифода мебарад. Онҳо метавонанд аз масофаи дур идора карда шаванд. Ҳоло намунаҳое ҳастанд, ки дар асоси аплетҳо ё устохонаҳои роботӣ (озмоишгоҳҳои дурдаст), ки метавонанд фармонҳоро тавассути Интернет қабул кунанд.

Дар рафти таҳқиқот мо ба хулосае омадем, ки истифодаи озмоишгоҳи виртуалиро дар таълим ба се давра ҷудо намоем:

1. **Муқаддимавӣ** – таҳлил ва омӯзиши консепсию назарияҳои мавҷуда, ки ба раванди таълим хос будани озмоишгоҳи виртуалиро дар бар мегирад.
2. **Таҳияи озмоишгоҳи виртуалӣ** – таҳия ва эҷоди озмоишгоҳҳои виртуалӣ бо истифода аз барномаҳои компютерӣ ва шабакаи интернетӣ, ки талаботи барномавии таълимиро қонеъ мекунанд.
3. **Истифода озмоишгоҳи виртуалӣ** – дар амал вобаста ба шароит ва вақти истифодаи он, озмоишгоҳи виртуалӣ тарзе истифода шавад, ки арзишҳои дидактикии таълимро риоя намояд.

Дар тафовут чунин имконот муайян гардидаанд:

– бо озмоишгоҳҳои виртуалӣ дониш, малака ва маҳоратҳоеро ба даст меоранд, ки бидуни маҳдудияти фазо ва вақт таҷриба мекунанд. Онҳо дар муқоиса бо озмоишгоҳҳои мактабӣ, ки дар як ҷойи мушаххас ва барои як муддати маҳдуданд, тамоми сол дастрасанд;

– истифодаи муҳитҳои виртуалӣ шахсро водор мекунад, ки малакаҳои беҳтари компютериро ба даст орад, ки онро метавон малакаҳои омӯзиши якумрӣ арзёбӣ кард.

Воқеан, шароити иқтисоди бозоргонӣ моро водор менамояд, ки аз имконотҳои мавҷуда истифода намоем, зеро таҳия ва истифодаи озмоишгоҳи виртуалӣ аз рӯйи бисёр нишондиҳандаҳо дар шароити маорифи кишварамон зарур аст.

АДАБИЁТ:

1. Siemens, G. Connectivism: A learning theory fort he digital age. Ekim 2004, 6.
2. Trukhin A. V. Ispol'zovanie virtual'nykh laboratoriy v obrazovanii // Otkrytoe i distantsionnoe obrazovanie. - 2002. - №4 (8). S. 67-69.
3. Vygotsky, L. The genesis of higher mental functions. In The Concept of Activity in Soviet Psychology; Wertsch, J.V., Ed.; M.E. Sharpe: Armonk, NY, USA, 1981; pp. 144 –188.
4. Бутко, Е. Я. Эволюция дистанционного образования // Дистанционное и виртуальное обучение. - 2016. - № 5. - С.53-61.
5. Вайндорф-Сысоева, М. Е. Виртуальная образовательная среда: категории, характеристики, схемы, таблицы, глоссарий: Учебное пособие. – М.: МГОУ, 2010. – 102 с.
6. Выготский, Л. С. Собрание сочинений: В 6-ти т. Т. 1. Вопросы теории и истории психологии / Под ред. А. Р. Лурия, М. Г. Ярошевского.— М.: Педагогика, 1982.— 488 с.
7. Выготский, Л. С. Психология развития человека. — М.: Изд-во Смысл; Изд-во Эксмо, 2005. — 1136 с. ил
8. Остроух, А. В., Николаев, А. Б. ПРОЕКТ РАЗРАБОТКИ ВИРТУАЛЬНЫХ ЛАБОРАТОРНЫХ РАБОТ В СРЕДЕ ILABS // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2013. – № 11-1. – С. 36-38;
9. Сафаров, С. С. Воқеияти вертуалӣ дар таҳсилот/ С. С. Сафаров // Паёми Донишгоҳи милли Тоҷикистон. – 2020. – №3. – С.286-291. – ISSN 2074-1847.
10. Селиванов, В. В., Селиванова, Л. Н. Виртуальная реальность как метод и средство обучения // Образовательные технологии и общество. - 2014. Т. 17, - №3. С. 378–391.
11. Фомина, М. Н. Инновационные процессы в высшем образовании как фактор становления гражданского общества // Личность. Культура. Общество. - 2010. Т. XII. Вып. 2. - №55-56. 496 с.
12. Хуторской, А. В. Современная дидактика: учебник для ВУЗов. СПб.: - Питер: 2001. С. 402-405.

ОМИЛҲОИ РУШДИ КАСБИЯТИ ОМӮЗГОР

Манучехр ҲАБИБЗОДА – сардори раёсати кадрҳои ДҶТИБКСМ

Таълиму тарбия дар муассисаҳои таълимӣ ба фаъолияти хадамоти методӣ (шурои методӣ, иттиҳодияи методӣ) ва бо таваҷҷуҳи ин ниҳод ба раванди такмили ихтисос ва бозомӯзии омӯзгорон рабт дорад. Ниҳоди асосие, ки раванди таҳсилотро дар муассисаи таълимӣ назорат мекунад ва пеш мебарад, Шурои методист. Иттиҳодияи методии омӯзгорони фаннӣ бошад, ҷузъе аз ин ниҳод маҳсуб ёфта, бо мавҷуд будани на камтар аз се омӯзгори як фанни таълимӣ ва ё ихтисосҳои ба ҳам наздик ташкил карда мешавад.

Самтҳои фаъолияти иттиҳодияи методиро Оинномаи муассиса, Низомномаи Шурои методӣ ва Низомномаи иттиҳодияи методии омӯзгорони фаннӣ ба танзим медарорад. Иттиҳодияҳои методӣ метавонанд дар ташкилу баргузории семинарҳои доимоамалкунанда, конфронсу озмунҳо, ташкили воситаҳои дастгирии муаллимони ҷавон аз ҷониби муаллимони собиқадор, муайян кардани фаъолияти илмӣ-методии омӯзгорон ва аттестатсияи кадрҳои педагогӣ, баланд бардоштани донишҳои технологӣ ва такмили ихтисоси омӯзгорон саҳм гузоранд.

Аввалин чизе, ки фаъолияти Шуроро муназзам нигоҳ медорад, банақшагирии кор дар давоми соли таҳсил аст. Аз ин рӯ, зарур аст, ки аввал фаъолияти солонаи иттиҳодияи методӣ ба нақша дароварда шавад. Минҷумла, метавон чунин масъалаҳоро дар нақша ҷо ва зери ҳар кадом масоили марбут ба онро ворид кард: масъалаҳои ташкилӣ – педагогӣ; ба танзим даровардани кори фаъолияти методии омӯзгорон; кор бо дафтари методӣ ва ташкили корҳои методӣ ва баланд бардоштани маҳорати касбии омӯзгорон; ташкилу баргузории дарсҳои намунавӣ; омӯзиши таҷрибаи педагогии пешқадам; кор бо омӯзгорони ҷавон; кор бо омӯзгорони эҷодкор; нақшаи солонаи ҷаласаҳои иттиҳодияи методӣ; муайян кардани ҳайати иттиҳодияи методӣ.

Ҷаласаи иттиҳодияи методӣ моҳе як маротиба баргузор мешавад. Бояд гуфт, ки иштироки ҳамаи аъзои иттиҳодия дар ҷамъомадҳо ҳатмист. Онҳо бояд қаблан бо мазмуни масъалаҳои мавриди назар шинос карда шаванд. Аз ҳар як маҷлис протоколи расмӣ бояд тартиб дода шуда, омӯзгорон, новобаста аз синну сол ва собиқаи кор, таҷрибаомӯзиро аз ҳамдигар фаромӯш накунанд. Дар анҷоми ҳар ҷаласа таҳлил ва хулосабарорӣ аз шартҳои муҳимми кор аст. Зимнан, намунаи як ҷаласаи омӯзгорони синфҳои ибтидоии муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии №49-и ноҳияи Фирдавсии шаҳри Душанберо манзури шумо мегардонем:

Ҷаласаи №1

Маҷлиси иттиҳодияи методии омӯзгорони синфҳои ибтидоии муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии №49-и ноҳияи Фирдавсии шаҳри Душанбе

аз ___.08.2019 муассисаи №49

Иштирок намуданд:

....

Рӯзномаи маҷлис:

1. Муҳокимаи нақшаи кории иттиҳодияи методӣ, мавриди баррасӣ қарор додани нақшаҳои тақвимии омӯзгорон (роҳбари иттиходия -...).

2. Таҳлили кори иттиҳодияи методӣ дар соли таҳсили 20...-20...(яке аз омӯзгорони соҳибтаҷриба);

3. Вобаста намудани омӯзгорони собиқадор ба мутахассисони ҷавон (роҳбари иттиҳодия (аъзои иттиҳодия);

4.Масъалаҳои ҷорӣ.

Мутахассиси Маркази ҷумҳуриявии таълимиву методӣ Бӯрихон Ҳайдаров бар ин назар аст, ки роҳбарияти муассисаи таълимӣ якҷо бо созмонҳои ҷамъиятӣ дар рушди бонизоми фаъолияти иттиҳодияҳои методӣ масъулият дорад. Аз назари ӯ, роҳбарият дар таъсиси ин ниҳод, гӯшаҳои методии ба талаботи замон ҷавобгӯй, таъмини ҳуҷҷату барномаҳо, адабиёти зарурӣ ва дигар имконотҳои зарурӣ, аз ҷумла, барномаҳои таълимӣ, мактубҳои дастурӣ-методӣ, тавсияҳои методӣ барои фанҳо, маҷаллаҳои методӣ, рӯйхати адабиёт оид ба назария ва методикаи фанҳои таълимӣ, рӯйхати асбобҳои аёнӣ, феҳристи филмҳо, китобҳо ва мақолаҳои дар маҷаллаҳо чопшуда ва дигар масъалаҳои ҳалталаби мушкилоти раванди таълиму тарбия; маҷмуи супоришҳо барои корҳои мустақилонаи назоратӣ ва санҷишҳои маъмурӣ, маводи дидактикӣ; гӯша-овезаҳои асбобҳои аёнии омӯзгорон ва хонандагон бояд ҳамеша ташаббускор бошад.

– Баъд аз пешниҳоди шароит роҳбарият метавонад байни иттиҳодияҳои методӣ озмун баргузор намояд, – мегӯяд ӯ. – Дар озмун бояд ба корҳои беҳтарини эҷодии омӯзгорону хонандагон, намунаи дафтарҳои беҳтарин ва рӯзномаҳои шогирдон; навори дарсҳои беҳтарин, диску фитта, маърӯзаю лексияҳо; намунаи нақшаҳои тақвимӣ ва дарсӣ, беҳтарин нақшаи кори роҳбари синф ва мураббӣ; маводи ҷамъбастӣ аз таҷрибаи пешқадами омӯзгорон, роҳбарони синфҳо ва мураббиёни беҳтарин (дастуру мақолаҳо, албом, ҷузвдон, гӯшаю буклет, овезаҳо ва ғайра); мавод аз натиҷаи кори омӯзгорони муассисаи таълимӣ бо падару модарон ва аҳли ҷомеа (баромаду маърӯзаҳо ва лексияҳо барои падару модарон, протоколҳои ҷаласаи волидайн); маърӯзаҳои омӯзгорон дар иттиҳодияҳои методӣ, Шурои методӣ, конференсияҳои илмӣ-амалӣ, хонишҳои педагогӣ, маводи омӯзишӣ, таҷрибаи пешқадами педагогӣ аз натиҷаи кори эҷодии омӯзгорони нововару эҷодкор таваҷҷуҳ равона гардад.

Роҳбари иттиҳодияи методӣ дар ибтидои соли таҳсил аз ҳисоби омӯзгорони соҳибтаҷриба, навовар, эҷодкор, дорои тахассуси олӣ ва ё якуми омӯзгорӣ аз ҷониби аъзои он пешниҳод, бо қарори Шурои педагогӣ тасдиқ ва бо фармоиши директори муассисаи таълим фаъолияти он ба расмият дароварда мешавад. Роҳбари иттиҳодияи методӣ дар Шурои методӣ ва ё Шурои педагогӣ оид ба фаъолияти иттиҳодияи методӣ ҳисобот медиҳад.

Мактабшиноси маъруф, устод Ҳ. Искандаров (руҳаш шод бод!) борҳо гуфтаву навишта буд, ки «иттиҳодияи методии мактабӣ фаъолияти таълимиву методии худро дар заминаи мактабҳои такягоҳӣ, МТПП (мактабҳои таҷрибаи пешқадам), корҳои эҷодӣ, мушоҳидаю таҳлили дарсҳои ҳамдигарӣ, семинар, семинар-практикумҳо, обзори адабиёти навини илмию методӣ ҷоннок мегардонад». Ҳадаф аз таъсиси иттиҳодияҳои методӣ (ё худ гурӯҳҳои методӣ) ҳам бо чунин роҳҳо ба низом даровардани фаъолияти касбии омӯзгорон, баланд бардоштани донишу касбияти онҳо, натиҷагирӣ аз раванди таълим ва вазифагузориҳо барои пешрафти кори омӯзгорон мебошад. Дар айни ҳол омӯзгорон бояд донанд, ки худтакмилдиҳӣ ва худомӯзӣ шарти муҳимми пешрафти кор аст. Онҳо бояд нақшаи инфиродии худомӯзиро дар оғози сол тартиб дода, мутоилаи адабиёти таълимӣ, педагогӣ ва методӣ – китобҳо, мақолаҳо, дастурҳо ва стандартҳои нави таълимиро ба нақша даронанд.

Чун асри технология аст, истифода аз ин падидаи судманд дар шаклҳои гуногун ба омӯзгор имкон медиҳад, ки малакаҳои навро омӯзад. Иттиҳодияи методӣ ба хотири баланд бардоштани

сифати таълим ва роҳандозии усулҳои нав метавонад, ҳар гуна таҳқиқот ё таҷрибаҳои педагогиро гузаронад. Бартарӣ дар он ба назар мерасад, ки омӯзгор кори хешро мунтазам таҳлил намояд ва нуқсонҳоро бартараф созад. Ҳамчунин, дар анҷоми сол омӯзгор дар бораи натиҷаи худомӯзӣ ва худтакмилдиҳӣ бояд ҳисобот таҳия намояд.

Иттиҳодияи методии фаннӣ, иттиҳодияи методии синфҳои ибтидоӣ ва иттиҳодияи методии синфҳои болоӣ дар маҷмуъ, иттиҳодияи методии мактабиро ташкил медиҳанд. Ғайр аз ин, иттиҳодияи методии қитъавӣ ҳам мавҷуд аст, ки он дар ҳудуди чанд маҳал бо фарогирии чанд мактаб метавонад амал намояд. Агар иттиҳодияи методии мактабӣ моҳе як бор ҷаласа гузаронад, ин ниҳод соле 4-5 маротиба метавонад ҷаласа баргузор намояд. Иштирок ва таҳлили дарсҳо, назорати машғулиятҳои беруназсинфӣ, кумаки методӣ ба омӯзгорон аз шаклҳои асосии кори шуро ва иттиҳодияи методӣ ба ҳисоб меравад. Шурои методӣ бо дарёфт ва ҷалби омӯзгорони нововар ва эҷодкор ва ҷӯянда дар ташкил кардани мактабҳои такягоҳӣ ва ба воситаи матбуот паҳн кардани таҷрибаи онҳо саҳмгузор аст. Инчунин, метавонад мақолаҳои омӯзгоронро гирдоварӣ намуда, бо дастгирии маъмурият дар шакли китобча ба чоп пешниҳод намояд.

Омӯзгори литсейи инноватсионии «Душанбе» Рӯзигул Шарифова мегӯяд: – Мо барои рушди ояндаи фаъолияти литсей хостем назари хонандагонро ҳам ба эътибор гирем. Аз таҳлили андешаҳои хонандагон бармеояд, ки имрӯз шогирдон ҳам метавонанд дар баёни андеша ва пешниҳодҳои ҷолиб мавқеи худро нишон диҳанд. Вазифаи мо дар ин маврид аз он иборат аст, ки муҳимтарини ин андешаҳоро омӯхта, барои пешрафти кори Шурои методӣ, иттиҳодияҳои методӣ ва дар ниҳоят фаъолияти омӯзгорону хонандагон заминаҳои мусоид гузошта тавонем. Заминаҳое, ки дар асоси нақшаҳои дурнамо ва пурмуҳтаво сифати таҳсилот, кор бо компютер, ташкилотчигӣ, наттоқӣ ва касбияти муаллими замони муосирро баланд бардошта тавонанд.

Бояд гуфт, ки назорати пурра ба чараёни фаъолияти Шуро ва иттиҳодияҳои методӣ ва дар робита ба фарогирии омӯзгорон ба такмили ихтисос ва бозомӯзӣ дар муассисаҳои таълимӣ бар дӯши кабинетҳои методӣ вогузор аст. Барои ҷоннок гардондани фаъолияти касбиву методии омӯзгорон Вазорати маориф ва илм ва муассисаҳои масъули он – ДҶТИБКСМ ва МҶТМ тамоми тадбирҳоро барои мутобиқ гардондани фаъолияти омӯзгорон ба талаботи замон дида истодаанд.

Он кас, ки бидонад ва бидонад, ки бидонад,
Аспи шараф аз гунбади гардун биҷаҳонад.
В-он кас, ки надонад ва бидонад, ки надонад,
Ҳам хештан аз нанги ҷаҳолат бираҳонад.
В-он кас, ки надонад ва надонад, ки надонад,
Дар ҷаҳли мураккаб абадуддаҳр бимонад.

Ибни Ямин

РАҚАМИКУНОНИИ МУАССИСАҲОИ ТАЪЛИМӢ ДАР ЗАМИНАИ ОМӮЗИШИ ФАНҲОИ ТАБИӢ-РИЁЗӢ

Муҳаммад САФАРОВ – мудири озмоишгоҳи илмӣ-таҳқиқотии Пажуҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдураҳмони Ҷомии АТТ

Дар ҷаҳони муосир рақамикунонӣ ба яке аз омилҳои асосии рушди соҳаҳои гуногун, аз ҷумла, маориф табдил ёфтааст. Дар ин замина, муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ низ аз инқилоби рақамӣ канор намонда, ҷиҳати баланд бардоштани сифати таълим, махсусан, дар фанҳои табиӣ-риёзӣ тадбирҳои муассир меандешанд.

Аҳаммияти рақамикунонӣ дар таълими фанҳои табиӣ-риёзӣ. Рақамикунонӣ дар таълими фанҳои табиӣ-риёзӣ имкон медиҳад, ки

– дастрасии васеъ ба манбаъҳои таълимӣ: омӯзгорон ва хонандагон метавонанд аз захираҳои электронии гуногун, аз ҷумла, китобҳои электронӣ, видеоҳои таълимӣ ва симуляторҳои интерактивӣ истифода баранд;

– таълими фосилавӣ: бо истифода аз платформаҳои онлайн, имкони таълими фосилавӣ фароҳам меояд, ки ин махсусан, дар шароити пандемия муҳим аст;

– шохиси раванди таълим: технологияҳои рақамӣ имкон медиҳанд, ки барномаҳои таълимӣ ба ниёзҳои инфиродии ҳар як хонанда мутобиқ гарданд.

Дастовардҳои рақамикунонӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ. Дар Тоҷикистон, махсусан, дар шаҳри Душанбе, тадбирҳои назаррас ҷиҳати рақамикунонии соҳаи маориф андешида шудаанд. Тибқи иттилои расмӣ, дар муассисаҳои таълимии пойтахт барномаи электронии «eDonish» ҷорӣ гардидааст, ки ба тағйир додани шаклу усулҳои таълим ва барои ба талаботи замони муосир мутобиқ намудани раванди таҳсилот мусоидат мекунад.

Бояд қайд кард, ки бо қарори Раиси шаҳри Душанбе, муҳтарам Рустами Эмомалӣ (06.08. 2020, №409) «Дар бораи татбиқи барномаи электронии «eDonish» дар муассисаҳои таҳсилоти умумии шаҳри Душанбе бо истифода аз технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ» барномаи мазкур дар се марҳала ба роҳ монда шудааст, ки марҳалаи якум 50 муассиса, марҳалаи дуюм 55 ва марҳалаи сеюм 45 муассисаро дар бар мегирад. Тибқи гуфтаҳои директори Маркази таҳлилию иттилоотии назди Сарраёсати маорифи шаҳри Душанбе Зафар Муродзода, айни ҳол барномаи мазкур дар 150 муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии шаҳри Душанбе ба таври ройгон роҳандозӣ шудааст. Ҳадаф аз татбиқи барномаи мазкур, гузаштан аз низоми анъанавӣ ба низоми электронӣ мебошад. Дар ин замина, дар 20 мактаби шаҳри Душанбе журналҳои анъанавӣ аз байн рафта, пурра журнали электронӣ истифода мешавад, ки ин омил фаъолияти омӯзгоронро осон мекунад. Барои диққатҷалбкунанда шудани «eDonish» дар соли

2025 бахши «озмоишҳои виртуалӣ» низ ба роҳ монда мешавад, ки омӯзгорони физикаву химия метавонанд бо истифода аз он дарсҳояшонро самарабахш ташкил ва баргузор намоянд.

Илова бар ин, дар муассисаҳои таълимии шаҳри Душанбе барномаи тахтаи интерактивии «eTalim» мавриди амал қарор дода шудааст, ки ҳадафи асосии он пайвастани соҳаи маориф бо технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ мебошад.

Мушкилот ва монеаҳо дар раванди рақамикунонӣ, аз ҷумла:

✧ норасоии таҷҳизоти техникӣ: дар баъзе муассисаҳо норасоии компютерҳо, тахтаҳои интерактивӣ ва дигар воситаҳои техникӣ мушоҳида мешавад.

✧ камбуди мутахассисони соҳа: набудани омӯзгорони соҳибихтисос дар соҳаи технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ.

✧ мушкилоти инфрасохторӣ: норасоии интернети босуръат ва устувор дар баъзе минтақаҳо монеаи ҷиддӣ ба ҳисоб меравад.

Беҳтарин таҷриба ва намунаҳо вобаста ба рақамикунонии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ:

Рақамикунонии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ дар саросари ҷаҳон бо истифода аз таҷрибаҳои гуногун амалӣ мегардад. Баъзе аз беҳтарин таҷрибаҳо ва намунаҳои муваффақ дар ин самт оварда мешаванд:

1. Ҷорӣ намудани платформаҳои таълимии рақамӣ: Бисёре аз кишварҳо платформаҳои таълимии онлайнро барои дастрасии хонандагон ба маводи таълимӣ, вазифаҳо ва захираҳои иловагӣ таҳия ва ҷорӣ намудаанд. Ин платформаҳо имкон медиҳанд, ки хонандагон дар вақти муносиб маводи таълимиро омӯзанд.

2. Истифодаи асбобҳои интерактивӣ: Дар таълимгоҳҳо тахтаҳои интерактивӣ, планшетҳо ва дигар асбобҳои рақамӣ дар синфхонаҳо истифода мешаванд, то ки раванди таълим шавқовар ва самаранок гардад. Ин технологияҳо ба омӯзгорон имкон медиҳанд, ки маводи таълимиро бо усулҳои гуногун пешниҳод ва иштироки фаъолонаи хонандагонро таъмин намоянд.

3. Таҳияи барномаҳои таълимии рақамӣ: Барномаҳои таълимии рақамӣ, ки ба фанҳои гуногун мутобиқ шудаанд, ба хонандагон имкон медиҳанд, ки мавзуъҳоро бо усулҳои интерактивӣ омӯзанд. Масалан, симуляторҳои лабораторӣ барои фанҳои табиӣ имкон медиҳанд, ки таҷрибаҳои амалӣ дар муҳити виртуалӣ анҷом дода шаванд.

4. Омӯзиши фосилавӣ: Дар ҳолатҳои зарурӣ, махсусан, дар давраи пандемия бисёре аз муассисаҳои таълимӣ ба омӯзиши фосилавӣ гузаштанд. Истифодаи платформаҳои видео-конфронс ва системаҳои идоракунии таълим (LMS) ба омӯзгорон ва хонандагон имкон дод, ки раванди таълимро идома диҳанд.

5. Омӯзиши омӯзгорон: Барои татбиқи самараноки технологияҳои рақамӣ, бисёре аз кишварҳо барномаҳои омӯзиширо барои омӯзгорон ташкил намудаанд, то ки онҳо малакаҳои заруриро дар истифодаи асбобҳои рақамӣ ва усулҳои нави таълимӣ пайдо кунанд.

6. Таъмини инфрасохтори рақамӣ: Таъмини мактабҳо бо интернети босуръат, компютерҳо ва дигар таҷҳизоти зарурӣ яке аз омилҳои муҳимми рақамикунонӣ мебошад. Бисёре аз кишварҳо дар ин самт сармоягузорӣ намуда, инфрасохтори заруриро барои таълими рақамӣ фароҳам овардаанд.

7. Шарикӣ бо бахши хусусӣ: Ҳамкории муассисаҳои таълимӣ бо ширкатҳои технологӣ барои таҳия ва ҷорӣ намудани ҳалли рақамӣ дар таълим муҳим аст. Ин шарикӣ метавонад ба таҳияи барномаҳои таълимӣ, таъмин намудани таҷҳизот ва омӯзиши омӯзгорон мусоидат кунад.

Рақамикунонии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ як раванди мураккаб ва бисёрҷониба буда, ҷанбаҳои асосӣ ва зарурии зеринро дар бар мегирад:

⚠ Инфрасохтори рақамӣ: барои татбиқи самараноки рақамикунонӣ муассисаҳои таълимӣ бояд бо инфрасохтори зерин таъмин карда шаванд:

– дастрасӣ ба интернети босуръат ва устувор;

– компютерҳо, планшетҳо ва тахтаҳои интерактивӣ;

– платформаҳои омӯзишии онлайн ва нармафзори таълимӣ.

⚠ Платформаҳо ва воситаҳои рақамӣ: муассисаҳои таълимӣ бояд системаҳое дошта бошанд, ки раванди таълимро осон ва самаранок гардонанд, аз ҷумла:

– системаҳои идоракунии таълим (LMS) – Масалан, Google Classroom, Moodle, eTalim ва ғ...;
– барномаҳои таълимии рақамӣ ва симуляторҳо барои фанҳои табиӣ ва риёзӣ.
◭ Таҳияи муҳтавои рақамӣ: муҳтавои таълимӣ бояд бо истифода аз технологияҳои рақамӣ такмил дода шавад:
– китобҳои электронии интерактивӣ;
– видеодарсҳо ва лексияҳои сабтшуда;
– озмоишгоҳҳои виртуалӣ барои фанҳои дақиқ (физика, химия, биология).

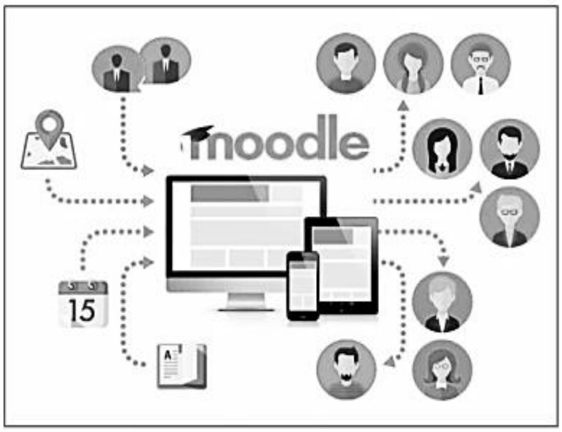

◭ Омодасозии омӯзгорон: омӯзгорон бояд малакаҳои кор бо технологияҳои рақамиро дошта бошанд. Барои ин:
– курсҳои такмили ихтисос барои омӯзгорон бояд баргузор шаванд;
– методикаҳои нави таълим бо истифодаи технологияҳо таҳия ва ҷорӣ гарданд;
– дастгирии методологӣ ва техникӣ барои омӯзгорон таъмин шавад.
◭ Ҳифзи маълумот ва амнияти рақамӣ: бо рушди рақамикунонӣ, масъалаи амнияти иттилоотӣ низ аҳаммияти калон пайдо мекунад:
– муҳофизати маълумоти шахсӣ ва таълимӣ;
– ташаккули малакаҳои истифодаи бехатари интернет дар хонандагон ва омӯзгорон;
– санҷиши платформаҳо аз лиҳози амният ва махфияти маълумот.
◭ Дастрасӣ ба таҳсилоти рақамӣ барои ҳама: барои он ки рақамикунонӣ самаранок бошад, он бояд ба ҳамаи хонандагон, новобаста ба маҳалли зист ва имконоти иқтисодӣ, дастрас бошад:
– таъмини компютерҳо ва интернет барои хонандагони минтақаҳои дурдаст;
– барномаҳои дастгирӣ барои оилаҳои камбизоат;
– эҷоди марказҳои омӯзиши рақамӣ дар мактабҳо ва китобхонаҳо.
◭ Мониторинг ва арзёбии самаранокӣ: барои муайян кардани таъсири рақамикунонӣ бояд системаҳои мониторинг ва баҳодиҳӣ ҷорӣ карда шаванд:
– ташхис ва таҳлили натиҷаҳои таълимии хонандагон;
– назорати татбиқи технологияҳои рақамӣ дар мактабҳо;

– баҳодиҳии самаранокии барномаҳои рақамӣ ва такмили онҳо.

Тавсияҳо барои беҳтар намудани раванди рақамикунонӣ

Барои рафъи мушкилоти зикршуда ва беҳтар намудани раванди рақамикунонӣ дар таълими фанҳои табиӣ-риёзӣ тавсияҳои зерин пешниҳод мешаванд:

❖ **Таъмини муассисаҳо бо таҷҳизоти зарурӣ:** Ҳукумати кишвар ва шарикони рушд бояд барои таъмин намудани муассисаҳои таълимӣ бо компютерҳо, тахтаҳои интерактивӣ ва дигар воситаҳои техникӣ тадбирҳои зарурӣ андешанд.

❖ **Омӯзиши мутахассисон:** ташкили курсҳои такмили ихтисос барои омӯзгорон дар соҳаи технологияҳои иттилоотӣ-коммуникатсионӣ муҳим аст.

❖ **Беҳтар намудани инфрасохтори интернетӣ:** ташкилотҳои дахлдор бояд барои таъмин намудани интернети босуръат ва устувор дар тамоми минтақаҳои кишвар чораҳои зарурӣ андешанд.

Ҳамин тавр, рақамикунонии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ бояд ҳамаҷониба сурат гирад, бо таъмини инфрасохтори мувофиқ омода намудани омӯзгорон, таҳияи муҳтавои рақамӣ ва таъмин намудани амнияти иттилоотӣ. Танҳо дар ин сурат метавонем ба баланд бардоштани сифати таълим ва омодасозии хонандагон ба ҷомеаи рақамии муосир мусоидат намоем. Рақамикунонӣ дар таълими фанҳои табиӣ-риёзӣ дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ раванди зарурӣ ва ногузир мебошад. Бо вуҷуди мушкилоти мавҷуда, бо андешидани тадбирҳои муассир метавон ба баланд бардоштани сифати таълим ва омодасозии насли наврас ба талаботи замони муосир ноил гардид.

Татбиқи ин таҷриба ва равандҳо метавонад ба баланд бардоштани сифати таълим, иштироки фаъолонаи хонандагон ва омодагии онҳо ба ҷаҳони рақамӣ мусоидат намояд.

АДАБИЁТ:

1. Агибов, И. М. Формирование профессиональных компетенций преподавателя физики в университете // Стандарты и Мониторинг. 2003, - №5, - С. 54.

2. Адольф, В.А. Профессиональная компетентность современного учителя: Монография / КГУ, - Красноярск, 1998. 310 с.

3. Аминов, Н. А. Социальный интеллект и социальная компетенция / Н. А. Аминова // Социальная работа. 1992. - № 5. С 37-50.

24. Андреев, А. Л. Организация учебной и внеклассной деятельности школьников / А. Л. Андреев. – М.: Педагогика, 2000. – 416 с

4. Белицкая, Г. Э. Социальная компетентность / Г.Э Белицкая// Сознание личности в кризисном обществе, 1995. № 2. - С. 42-57.

5. Белицкая, Г. Э. Социальная компетенция личности/ Г.Э Белицкая // Сознание личности в кризисном обществе, 1995. № 3. — С.37-48.

6. Бочарова, В. Г. Социальная педагогика: Учебное пособие / В. Г. Бочарова. – Ростов н/Д: Феникс, 2002. – 400 с.

7. Грачёв, А. М., Грачёва Л.А. Внеклассная работа по физике .- Москва: Просвещение, 2010.

8. Гребенюк, Е. И. Воспитание социальной ответственности школьников через коллективные формы работы // Педагогическое образование в России. – 2020. – № 6. – С. 101–107.

9. Зимняя, И. А Общая культура и социально-профессиональная компетентность человека / И. А. Зимняя // Высшее образование сегодня. -2005. № 11. – С. 14-20.

10. Трофимова, Е. А. Социально-педагогическая поддержка подростков: инновационные подходы. // Педагогический вестник России, 2019, №7, – С. 55–60.

11. Учурова, С. А. Социальная компетентность: определение сущности и поиск путей развития / С. А. Учурова// Известия УрО РАО. Образование и наука. 2007. - № 2. - С. 105-110.

12. Федорова, Е. А. Методические аспекты формирования социальной компетенции у школьников // Народное образование.– 021. – № 2. – С. 76–81.

ҲАЛЛИ МАСЪАЛАҲОИ СИФАТӢ

Мирзоюсуф ШАРИФЗОДА – омӯзгори фанни физикаи МТМУ №11-и ноҳияи Мастчоҳ

Азхуд кардани барномаи физикаи мактабӣ на танҳо маънии фаҳмидани ҳодиса ва қонунҳои физикӣ, балки дар амал истифода карда тавонистани онҳоро низ дорад. Ҳал карда тавонистани масъалаҳои сифатӣ дониши хонандагонро васеъ намуда, амалан ба онҳо бахри фаҳмиши мантиқии ҳодисаҳои физикӣ ёрӣ мерасонад. Ба ҳалли масъалаҳо шуруъ намуда, пеш аз ҳама, ба моҳияти мантиқии масъала бояд диққат дод, то ин ки хонандагон донанд, ки ин масъала марбут ба қонуни физикӣ буда, асоси ин масъаларо кадом ҳодисаву қонуниятҳои физикӣ таҷассум менамоянд.

Шарти масъаларо таҳлил намуда, ба таври аёнӣ бояд тасаввур намуд. Дар ин сурат хонандагон ба ҳалли ин гуна масъалаҳои сифатӣ диққати зарурӣ медиҳанд. Омӯзгорон метавонанд эҷодкорона ҳангоми гузарондани ҳафтаи физикӣ, ҳангоми мустаҳкамкунии мавзуъ ва дарсҳои иловагӣ аз ин мисолу масъалаҳо истифода баранд.

Мо лозим донистем, ки мисолу масъалаҳои зеринро ба таври интихобӣ пешкаши омӯзгорони арҷманд гардонем.

Савол. Соате, ки дарозии раққосакаш 1 метр аст, дар як шабонарӯз 1 соат қафо мемонад. Барои он ки чунин соатҳо қафо намонанд, ба раққосаки онҳо чӣ бояд кард?

Ҷавоб: Дарозии раққосакро кӯтоҳ намудан лозим аст.

Савол. Спидометри автомобил кадом суръати тағйирёбандаро нишон медиҳад?

Ҷавоб: Ба суръати лаҳзавӣ наздикро.

Савол. Дар як стакон оби сард рехтанду дар стакони дигар оби гарм. Оби кадом стакон энергияи дохили зиёдро соҳиб мегардад?

Ҷавоб: Энергияи дохилии стакони оби гарм назар ба стакони оби сард зиёд мебошад.

Савол. Сабаб чист, ки ҳангоми бо арра буридани чӯб арра гарм мешавад?

Ҷавоб: Ҳангоми бо арра буридани чӯб, чӯб бо арра соиш хӯрда гарм мешавад. (Дар ин ҳолат кори механикӣ иҷро мешавад).

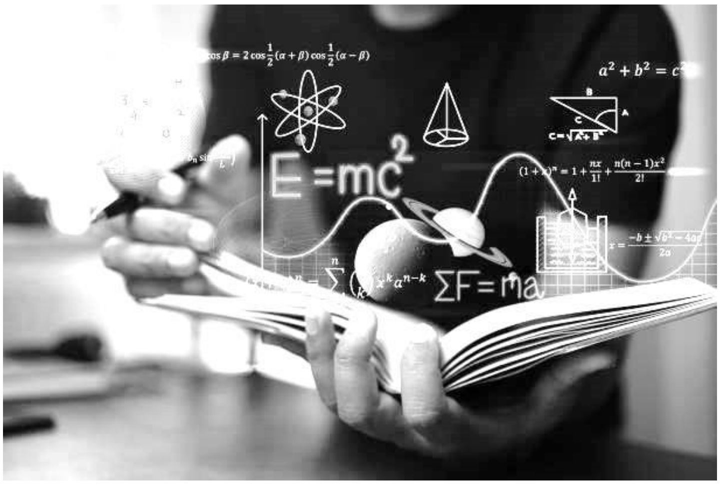

Савол. Сабаб чист, ки радифҳои маснуи Замин ҳангоми ба қабатҳои поёнии атмосфера даромадан аз ҳад зиёд гарм шуда месӯзанд?

Ҷавоб: Сабаб ин аст, ки зичии ҳаво торафт зиёд шуда, радиф сахт гарм шуда месӯзад.

Савол. Дар стакон чойи гарм рехтанд, мубодилаи гармӣ дар байни чой ва деворҳои стакон чӣ тавр ба амал меояд?

Ҷавоб: Мубодилаи гармӣ ба тарзи гарминақлкунӣ ба амал меояд.

Савол. Сабаб чист, ки ҷисмҳои гарм дар об назар ба ҳаво зудтар хунук мешаванд?

Ҷавоб: Сабаб дар он аст, ки гармиғунҷоиши хоси об назар ба ҳаво зиёд аст, аз ин сабаб ҷисми ба об ғӯтонидашуда тезтар хунук мешавад.

Савол. Аз чӣ сабаб мили тӯфангро бо ғилофаки чӯбин мепӯшонанд?

Ҷавоб: Ба хотири он ки гармигузаронии металлҳо назар ба чӯб зиёд аст. Аз ин рӯ, барои аз гармӣ ва ё хунукӣ зарар надидани дастаҳо қундоқи силоҳро аз чӯб месозанд.

Савол. Сабаб чист, ки ҳангоми бо стакони металлӣ чой нӯшидан лабҳо месӯзанд, вале ҳангоми нӯшидани чой бо стакони чинӣ не? (Ҳарорати чой дар ҳар ду маврид якхела аст)

Ҷавоб: Қобилияти гармигузаронии стакони металлӣ зиёд буда, гармиро аз худ тез мегузаронад ва боиси сӯхтани лабҳо мегардад. Стакони чинӣ бошад, гармиро суст мегузаронад, аз ин сабаб лабҳо намесӯзанд.

Савол. Об дар чойҷӯши нав зуд ба ҷӯш меояд ё дар чойҷӯши кухна?

Ҷавоб: Об дар чойҷӯши нав тезтар меҷӯшад, чунки қабати карахшбастаи чойники кухна гармигузаронии хурд дорад, бинобар он, об дар чойҷӯши нав тезтар меҷӯшад.

Савол. «Кӯзаи навро обаш хунук». Оё ин масал ба ҳодисаҳои физикӣ алоқамандӣ дорад?

Ҷавоб: Бале, алоқамандӣ дорад. Кӯзаи нав танаш пур аз сӯрохи (капилляр)-ҳо мебошад ва аз ин капиллярҳо оби дохили кӯза заҳида мебарояд ва ҳангоми заҳида баромадани худ як миқдори гармиро бо худ мебарад, боқӣ оби кӯза хунук мешавад. Ин мисли он ки шумо нав аз об баромадаед ва хунукиро ҳис менамоед.

Савол. Чаро об намесӯзад?

Ҷавоб: Об дар натиҷаи сӯзиши оксиген (О) ва ҳидроген (Н) ҳосил мешавад, яъне, худ маҳсули сӯзиш мебошад. Табиист, ки он дафъаи дуюм намесӯзад.

Савол. Пеш аз сармои замистон бехи дарахтони мевадиҳандаро бо торф, пору ва хасу хошок мепӯшонанд. Ин тадбир чӣ манфиат дорад?

Ҷавоб: Қобилияти гармигузаронии торф, пору ва хасу хошок кам аст, аз ҳамин сабаб, онҳоро (торфу хасу хошокро) барои аз сармозанӣ нигоҳ доштани дарахтон истифода мебаранд.

Савол. Пеш аз он ки ба стакон оби ҷӯш резанд, ба дохили он чумчаи (қошуқ)-и металлӣ мегузоранд. Ин тадбир чӣ зарурат дорад?

Ҷавоб: Металлҳо қобилияти баланди гармигузаронӣ доранд. Қошуқи металлии ба дохили стакон гузошташуда энергияи дохилии оби ҷӯшро фурӯ бурда, стаконро аз порашавӣ (шикастан) эмин медорад. Агар қошуқча дар стакон набошад, энергияи оби ҷӯшони қисми дохилии стакон аз гармӣ васеъ шуда, аз сабаби хунук будани деворҳои берунаи он мешиканад.

Савол. Дар гармии тобистон баъзеҳо сарпӯши ғафс ва ҷомаи пахтагин мепӯшанд. Ин амал чӣ фоида дорад?

Ҷавоб: Аз сабаби бад будани гармигузаронии сарпӯш ва ҷомаи пахтагин гузашта натавонистани гармӣ организмро аз гармӣ муҳофизат карда метавонад.

Савол. Аз таъсири нурҳои Офтоб замини сиёҳхок бештар гарм мешавад ва ё замини рангаш хокистарӣ?

Ҷавоб: Гармии нурҳои Офтобро замини сиёҳхок бештар фурӯ бурда, нисбат ба замини рангаш хокистарранг бештар гарм мешавад.

Савол. Болои гармхонаро шишабандӣ кардан чӣ зарурат дорад?

Ҷавоб: Бо болои гармхонаро шишабандӣ кардан нурҳои гарми Офтобро хуб гузаронида, ҳарорати дохили гармхонаро баланд мекунад, ки ин ба нашъунамои растаниҳо мусоидат мекунад.

Савол. Оё термосро (сутка)-ро муваққатан ба сифати яхдон истифода бурдан мумкин аст?

Ҷавоб: Мумкин аст.

Савол. Оё қонуни Паскал дар дохили киштии кайҳонӣ иҷро мешавад?

Ҷавоб: Иҷро мешавад.

Савол. Оё қувваи архимедӣ дар дохили киштии кайҳонӣ таъсир дорад?

Ҷавоб: Таъсир надорад.

Савол. Зичии моддаҳои гуногунро бори аввал кӣ муайян намудааст?

Ҷавоб: Соли 1040 зичи моддаҳоро олими бузурги тоҷик Абурайҳони Берунӣ муайян карда буд.

Савол. Суръати садо дар ҳаво ба чанд баробар аст?

Ҷавоб: Суръати садо дар ҳаво ба 340 м/сония баробар аст.

Савол. Занбӯри асал барои ҷамъоварӣ намудани як килограмм асал чанд гулро гардиш мекунад?

Ҷавоб: Занбӯри асал барои ҷамъоварии як кило асал ду миллион гулро гардиш мекунад.

Савол. Оё киштии кайҳоние сохтан мумкин аст, ки бо суръати рӯшноӣ ҳаракат кунад?

Ҷавоб: Не, чунки онро идора кардан номумкин аст.

Савол. Агар шумо ба сатҳи Моҳ бароед, масса ва вазни шумо тағйир меёбад ё не?

Ҷавоб: Массаи шумо тағйир намеёбад, вале вазни шумо шаш маротиба кам мешавад.

Савол. Чаро алангаи гулхан, оташдон, шамъ ҳамеша ба боло равона мешаванд?

Ҷавоб: Аланга (ҳавои тафсон) назар ба ҳавои атроф сабук аст. Мувофиқи қонуни Архимед, ҳавои вазнин (хунук), ҳавои сабук (гарм)-ро ба боло тела медиҳад.

Савол. Дили одам дар як сония тақрибан як маротиба фишурда мешавад. Гӯед, ки ҳангоми фишурдашавиаш чанд литр хунро ба раги хунгард тела медиҳад?

Ҷавоб: Дили одам ҳар сония тақрибан 0,1 л хунро ба рагҳои хунгарди одам тела медиҳад.

Савол. Агар ба киштии кайҳонӣ қувваи доимӣ таъсир кунад, он чӣ гуна ҳаракат мекунад?

Ҷавоб: Ҳаракати собитшитоб.

Савол. Массаи ҷисмҳоро дар шароити бевазнӣ ба воситаи чӣ гуна тарозу муайян кардан мумкин аст?

Ҷавоб: Ба воситаи тарозуи пружинӣ.

Савол. Киштии кайҳониро дар мадор чӣ нигоҳ медорад?

Ҷавоб: Кашиши Замин.

Савол. Сабаб чист, ки ҷисми дар дохили киштии кайҳонибуда ҳангоми аз атмосфераи замин берун баромадани киштӣ дар ҳолати бевазнӣ қарор мегирад?

Ҷавоб: Барои он ки ҳам киштии кайҳонӣ ва ҳам ҷисми дар дохили киштии кайҳонӣ буда бо шитоби марказшитоби доимӣ ҳаракат мекунад.

Савол. Дар шароити бевазнӣ обро чӣ тавр гарм кардан лозим аст?

Ҷавоб: Аз рӯшноии инфарасурх спирали электрикии ҷараёни басомадаш баландро истифода бурдан лозим аст.

Савол. Оё дар киштии кайҳонӣ ҳароратсанҷи одиро истифода бурдан мумкин аст?

Ҷавоб: Мумкин аст.

Савол. Дар дохили киштии кайҳонӣ (дар ҳолати бевазнӣ) вақтро бо кадом соат - маятникдор, регӣ ва ё пружинӣ чен кардан мумкин аст?

Ҷавоб: Бо соати пружинӣ.

Савол. Қатраи бороне, ки аз баландӣ меафтад, як қисмаш буғ мешавад. Оё ин ба ҳарорати он таъсир мерасонад?

Ҷавоб: Албатта, таъсир мерасонад.

> Ҳар кӣ омӯзиши рӯзгор ӯро нарм ва доно накунад, дар омӯзиши ӯ ҳеҷ касро ранҷ набояд бурд, ки ранҷи ӯ зоеъ бошад.
>
> **Унсурулмаолии Кайковус**

ТАТБИҚИ УСУЛИ ТАФРИҚАВӢ ДАР ТАЪЛИМИ МАВЗУИ «ҲАЛЛИ МАСЪАЛАҲО БО ЁРИИ МУОДИЛАҲОИ ДАРАҶАИ ДУЮМ»

Ҷонмаҳмад НИЁЗОВ – дотсенти кафедраи методикаи таълими фанҳои гуманитарӣ ва табиӣ-риёзии филиали ДҶТИБКСМ дар шаҳри Кӯлоб

Математика фаннест, ки истифодаи он дар ҳама гуна фаъолиятҳои инсонӣ боиси пешрафти прогрессияи илмӣ-техникӣ гардидааст. Дар алоқамандӣ бо ин пешравӣ ниҳоят муҳим аст, ки тайёрии математикии насли ҷавон зина ба зина беҳтар карда шавад.

Дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон (аз 26.12.2019) солҳои 2020-2040 «Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф» эълон гардид, ки он ба хотири боз ҳам баланд бардоштани сатҳи сифати таълим ва тарбияи насли наврас равона гардидааст Пешвои миллат изҳор намуданд, ки бояд «назорати азхудкунии донишҳои замонавиро пурзӯр намуда, наврасону ҷавононро ба мутолиаи китобҳои бадеию илмӣ ташвиқ намоянд, қобилияти эҷодии онҳоро тақвият бахшанд ва ба таълими фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ таваҷҷуҳи бештар зоҳир намоянд» [2, с. 11].

Раванди ҷаҳонишавӣ талаб менамояд, ки хонандагони мактабҳои таҳсилоти умумӣ ба ҳаёти мустақилона ва идомаи таҳсил дар мактабҳои зинаи дуюм беҳтару хубтар омода карда шаванд. Ин аз як тараф, ва аз тарафи дигар, дар назди омӯзгорони фанҳои дақиқ вазифа гузошта шудааст, ки шогирдонро ба мустақилона фаъолият намудан водор созанд, то ки онҳо барои ҳалли масъалаҳои ҳаётии дар кори минбаъдаашон ба вукуъоянда мустақилона амал намуда, онҳоро ҳаллу фасл намоянд. Дар ҳалли ин масъала нақши таълими фанни математика ниҳоят бузург аст. Хонанда машқу масъалаҳои ин фанро мустақилона ҳал намуда, маҳорату малакаҳои хешро ташаккул ва қобилияти фикрронияшро инкишоф медиҳад. Фаъолияти амалии одамон асрҳо боз дар худ ҳал намудани масъалаҳои гуногунро фаро мегирифт. Принсипи таълим ба воситаи масъалаҳо яке аз усулҳои оммовӣ ва ба таври умум эътирофгардида мебошад. Ҳалли масъала ҷузъи асосии ҷудонашавандаи таълими математика маҳсуб меёбад [3, с. 82].

Методҳои гуногуни ҷустуҷӯи ҳалли масъалаҳо мавҷуданд. Аз таҳлили адабиёти методӣ маълум аст, ки ҳалли масъалаи маълуми ёфташударо одатан бо методи синтез пешниҳод мекунанд, вале барои он ки тарзи ҳалро ёбанд, аз анализ (ҷудо кардани чизи том) истифода менамоянд. Синтез имкон медиҳад, ки ҳалли маълум зуд ва аниқ пешниҳод гардад. Аммо дар дигар маврид ба хонанда номаълум мемонад, ки ҳал чӣ тавр ёфт шуд, худаш чӣ тавр метавонист он ҳалро ёбад. Таҳлил нисбат ба синтез сарфи вақти таълимиро мегирад, аммо имкон медиҳад, ки ба хонанда нишон дода шавад, ки чӣ гуна ҳал ёфта мешавад, чӣ тавр хонанда худаш ҳалли масъаларо ҷустуҷӯ карда меёбад. Дар замони муосир усулҳои гуногун дар таълим мавриди истифода қарор доранд. Яке аз усулҳои таъсиргузор дар таълим усули тафриқа мебошад.

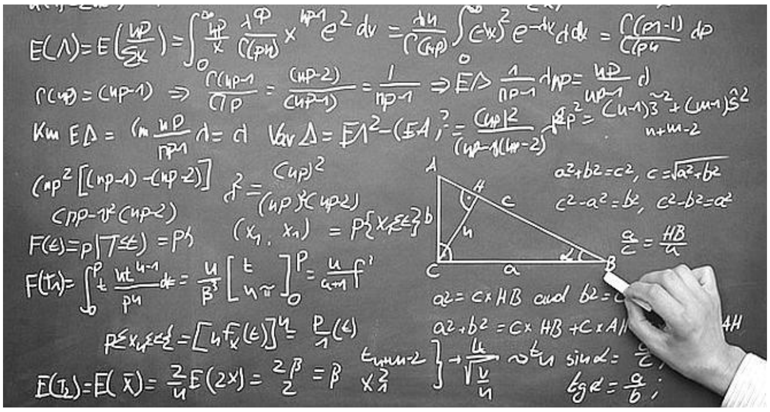

Маънои тафриқа (дифференсиатсия – аз калимаи лотинии differentia – фарқият) ҷудокунӣ, тақсимкунии бутун ба ҳиссаҳо, шаклҳо ва дараҷаҳои ин тақсимкуниро мефаҳмонад. Дар раванди таълим тафриқаро ҳамчун омиле бояд фаҳмид, ки вазифаи он ҷудокунии хонандагон ба гурӯҳҳои алоҳида дар ҷараёни омӯзиш барои азхудкунии мақсади асосии таълим равона карда мешавад [5, с. 235-238].

Чунонки аз адабиёти педагогӣ бармеояд ва таҷрибаҳо собит месозанд, ташкили омӯзиши тафриқа дар мактабҳои муосир дар шароити ҳозира самтҳои зиёде дошта, таҳқиқоти ҷиддиро талаб мекунад.

Дарси математика дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии мо бештар бо баҳисобгирии «хонандаи миёнахон», бе баназардошти дониши се гурӯҳи асосии хонандагони «қобилиятнок», «миёна» ва «суст» ба нақша гирифта мешавад [4, с. 82].

Масъалаҳоро вобаста ба қобилияти хонандагон ба 3 гурӯҳ тақсим мекунем: масъалаҳо барои хонандагони қобилияташон суст, барои хонандагони қобилияташон миёна, барои хонандагони қобилияташон баланд. Барои мухтасар ифода намудан масъалаҳо барои хонандагони қобилияташон сустро бо рамзи I, барои хонандагони қобилияташон миёнаро бо рамзи II, барои хонандагони қобилияташон баландро бо рамзи III ишора мекунем. Барои хонандагони гурӯҳи 1 як масъаларо пурра ба тафсири ҳаллаш пешниҳод намуда, масъалаи ба он монандро барои ҳалли мустақилона месупорем. Ин усулро дар ҳалли ҳамаи масъалаҳои барои гурӯҳи 1-ум махсусшуда татбиқ менамоем. Барои хонандагони гурӯҳи дуюм масъалаҳоро пешниҳод намуда, нишондод ба онҳоро тавсия мекунем. Хонандагони ин гурӯҳ бояд дар асоси нишондод аз ӯҳдаи ҳалли масъала баромада тавонанд. Барои хонандагони гурӯҳи 3-юм масъалаҳоро пешниҳод намуда, танҳо ҷавоби онҳоро нишон медиҳем. Ин гурӯҳи хонандагон бояд масъаларо пурра ҳал намуда, ҷавоби худро ба ҷавоби пешакӣ нишондодашуда муқоиса намоянд. Дар ин гурӯҳҳо кори инфиродӣ гузаронидан мумкин аст. Вобаста ба гурӯҳҳои ҷудокардашуда ба хонандагон супоришҳои алоҳида дода мешавад.

Масъалаи 1. Ҷамъи рақамҳои адади дурақама ба 8 ва зарбашон ба 15 баробар аст. Ин ададҳоро ёбед.

Ҳал: $\overline{ав}$–адади дурақама; $\begin{cases} а+в=8 \\ а\cdot в=15 \end{cases}$, $\begin{cases} а=8-в \\ (8-в)\cdot в=15 \end{cases}$

$-в^2+8в-15=0$ ё $в^2-8в+15=0$; D=64-60=4; $в_1=\frac{8-2}{2}=3$;

$в_2=\frac{8+2}{2}=5$; $а_1=8-3=5$; $а_2=8-5=3$ Ҷавоб: 35

Масъалаи 1.1. Аз намунаи ҳалли масъалаи 1 истифода бурда, масъалаи зеринро ҳал кунед: Ҷамъи рақамҳои адади дурақама ба 9 ва зарбашон ба 20 баробар аст. Ин ададҳоро ёбед.

Масъалаи 2. Суммаи ду адад ба 20 ва ҳосили зарбашон ба 96 баробар аст. Ин ададҳоро ёбед.

$\begin{cases} а+в=20 \\ а\cdot в=96 \end{cases}$, $\begin{cases} а=20-в \\ (20-в)\cdot в=96 \end{cases}$

$-в^2+20в-96=0$ ё $в^2-20в+96=0$; D=400-384=16; $в_1=\frac{20-4}{2}=8$; $в_2=\frac{20+4}{2}=12$; $а_1=20-8=12$; $а_2=20-12=8$, Ҷавоб: (12.8) ва (8,12)

Масъалаи 2.1. Аз намунаи ҳалли масъалаи 2 истифода бурда, масъалаи зеринро ҳал кунед: Суммаи ду адад ба 18 ва ҳосили зарбашон ба 56 баробар аст. Ин ададҳоро ёбед.

Масъалаи 3. Периметри росткунҷа ба 14 м ва масоҳаташ ба 12 $м^2$ баробар аст. Дарозӣ ва бари росткунҷаро ёбед.

Ҳал: а–бар, в-дарозӣ; $\begin{cases} 2(а+в)=14 \\ а\cdot в=12 \end{cases}$, $\begin{cases} а+в=7 \\ а\cdot в=12 \end{cases}$, $\begin{cases} а=7-в \\ а=\frac{12}{в} \end{cases}$

$7-в=\frac{12}{в}$; $7в-12в^2=12$ ё $в^2-7в+12=0$; D=49-48=1; $в_1=\frac{7-1}{2}=3$; $в_2=\frac{7+1}{2}=4$; $а_1=4$; $а_2=3$; Ҷавоб: а=3 ва в=4.

Масъалаи 3.1. Аз намунаи ҳалли масъалаи 3 истифода бурда, масъалаи зеринро ҳал кунед: Периметри росткунҷа ба 16 м ва масоҳаташ ба 14 $м^2$баробар аст. Дарозӣ ва бари росткунҷаро ёбед.

Масъалаи 1. Периметри секунҷаи росткунҷа ба 84 см ва дарозии гипотенузаи он ба 37 см баробар аст. Масоҳати ин секунҷаро ёбед.

Нишондод: $\begin{cases} а+в+с=\ р\ р=84 \\ а^2+в^2=с^2\ с=37 \end{cases}$

Масъалаи 2. Агар ба сурати каср 2-ро ҷамъ кунем, он гоҳ воҳид ҳосил мешавад. Агар ба махраҷи ин каср 3-ро илова кунем, он гоҳ каср ба $\frac{1}{2}$ баробар мешавад Ин касрро ёбед.

Нишондод: $\begin{cases} \frac{а+2}{в} = 1 \\ \frac{а}{в+3} = \frac{1}{2} \end{cases}$

Масъалаи 3. Аз ду маҳал, ки масофаи байнашон 650 км аст, ду велосипедрон ба пешвози якдигар баромаданд. Агар ҳардуи онҳо ҳаракатро дар як вақт сар кунанд,он гоҳ вохӯрӣ баъди 10 соат ва ҳангоми 4 соату 20 дақиқа пештар ба роҳ баромадани велосипедрони дуюм, вохӯрӣ баъди 8 соат ба амал меояд. Суръати ҳаракати ҳар як велосипедронро ёбед.

Нишондод: $\begin{cases} 10а + 10в = 650 \\ 4\frac{1}{3}а + 8а + 8в = 650. \end{cases}$

Масъалаи 1. Масоҳати секунҷаи росткунҷа ба $6см^2$ ва гипотенузааш ба 5см баробар аст. Катетҳои онҳоро ёбед. Ҷавоб: 3см ва 4см.

Масъалаи 2. Ду ҷисм аз қуллаи кунҷи рост дар як вақт ба тарафҳои он ҳаракат кард. Баъди 10 сонияи ҳаракат масофаи байни онҳо ба $\sqrt{34}$ см баробар шуд. Ҷисми якум дар 3 сония ҳамон қадар масофаро тай кард, ки онро ҷисми дуюм дар 5 сония тай мекунад. Ҳар як ҷисм бо кадом суръат ҳаракат кардааст? Ҷавоб: 0,5см/с ва 0,3см/с.

Масъалаи 3. Ду тракторчӣ дар як вақт ба кор сар карда, кореро дар $5\frac{1}{7}$ соат ба иҷро мерасонанд. Як тракторчӣ танҳо кор карда, ин корро назар ба дуюмаш 3 соат тезтар ба анҷом расонданаш мумкин аст. Агар ҳар як тракторчӣ танҳо кор кунад, ин корро дар чанд соат ба анҷом мерасонад? [10, с. 82]

Ҷавоб: 9с ва 12с

Таълими тафриқавӣ баҳисобгирии хусусиятҳои инфиродии хонандагон дар ин ё он шаклест, ки онҳо дар асоси ягон махсусияти хонандагон гурӯҳбандӣ карда мешаванд [12, с.11].

Ҳар як хонанда, махсусан, хонандагони сустхон ба муносибати тафриқавӣ ниёз доранд, то ин ки қафомонии онҳо рафъ гардад. Дар мактаб бо талабагоне вохӯрдан мумкин аст, ки фаъолнокии идроки накифоя, ба мисли хотира, идрок, эҳсос, тафаккур, нутқ, тасаввурот ва ғайра доранд. Дар чунин ҳолатҳо таълимро дар асоси махсусиятҳои синнусолӣ ва фардӣ, ба мисли намуд, ғайрат, майлу рағбат, қобилиятҳо, шавқу завқ ва инкишофи зеҳнӣ ва монанди инҳо ба роҳ мондан лозим аст.

Ба назари мо, дар истифодаи ин метод вақти зиёдтар сарф шавад ҳам, он барои беҳтаршавии сифати масъалаҳалкунии хонандагон шароити мусоид фароҳам меорад.

АДАБИЁТ:

1. Абдуллоев, Н. Дастури ҳалли мисолу масъалаҳои китоби дарсии «Алгебра» барои синфи 9-ум.- Душанбе: Ирфон, 2018. – 253с.

2.Азизбеков, Х. Рӯ ба фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ. \Ҳафтаномаи «Омӯзгор»: №25, 24 июни с.2021. с.11.

3. Бударний, А.А. Индивидуальный подход в обучении. //Советская педагогика №7,1965.с.70-83.

4. Бударний, А.А. Пути и методы предупреждения и преодоления неуспеваемости и второгодничества: автореф.дис…к.п.н.:13.00.01.- М: Наука.1965.-23с.

5. Зубайдов, У.З. Таълими тафриқа ва мактаби муосир. – Душанбе: Дониш, 2013.–304с.

6. Ивлев, Б.М, Сорокин, Б.В, Дидактические материалны по алгебре и начали анализа для 9 класса. - М.Просвещение,1984.-142с

7. Маҳмудов, Т., Сарахонова, С., Шарипов, Ш, Маликаи А, Ниёзов, Ҷ.М., Машқ ва масъалаҳо аз алгебра дастури методӣ.- Душанбе:Ирфон,, 2001. – 238с.

8. Маҳмудов, Т.,Ниёзов, Ҷ. Ҳалли масъалаҳои тестӣ аз математика. Роҳнамо барои довталабон. Қисми 1. – Душанбе:Ирфон, 2015. – 114с.

9. Маҳкамов, М., Чориев, У., Олимов, У., Мардонов, М., Ҳалли масъалаҳои хатм аз математика барои синфи 9 ва 11.–Душанбе: Ирфон, 2007. – 79с.

10. Усмонов, Н., Пиров, Р., Алгебра. Китоби дарсӣ барои синфи 9-и макотиби таҳсилоти ҳамагонӣ,. – Душанбе: Ирфон, 2001. – 224с.

11. Ципкин, А.Г., Маълумотнома аз математика барои мактабҳои миёна.- Душанбе: Ирфон, 1989. – 510с.

12. Шарифов, Ҷ. Таълими тафриқа ва мавқеи он дар ҷараёни таълим. // Масъалаҳои равоншиносӣ ва омӯзгорӣ. №2, – Қӯрғонтеппа, 2008. С.9-12.

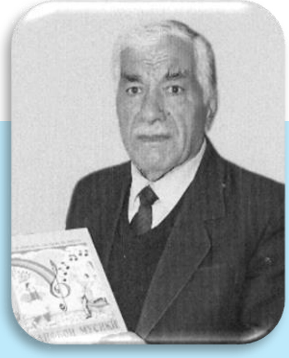

Сафаралӣ САТТОРОВ – мутахассиси пешбари Маркази ҷумҳуриявии муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ

МАЛАКА ВА МАҲОРАТИ КАСБИИ РОҲБАРИ МАҲФИЛ

(Аз таҷрибаи роҳбари маҳфили «Созҳои зарбӣ»-и Маркази ҷумҳуриявии муассисаҳои таҳсилоти иловагии Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон Теҳрон Ҳаитов)

Маркази таҳсилоти иловагӣ ҳамчун ҷузъи таркибии низоми таҳсилот буда, мақсади он ба таври илова инкишоф додани қобилияти зеҳнию эҷодӣ, шавқу завқ ва истеъдоди таълимгирандагон, қонеъ гардонидани рағбат, эҳтиёҷоти маънавӣ ва талаботи онҳо ба интихоб ва гирифтани касб дар муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ мебошад.

Дар марказҳои таҳсилоти иловагӣ таълимгирандагон бо дарназардошти майлу рағбаташон, махсусан, дар самти азхуд кардани ҳунари мусиқӣ нозукиҳои онро дар асоси барномаҳои таҳсилоти иловагӣ меомӯзанд. Чунин марказҳо ташаккули маънавию ҳунаромӯзии хонандагон замина гузошта, барои инкишофи эҷодӣ, маънавӣ ва касбии онҳо шароити мусоид фароҳам меоварад. Ин боргоҳи омӯзиши касбу ҳунар заминаи асосии рушд ва тақвияти олами зеҳнӣ ва равонии наврасонро такмилу ривоҷ дода, барои расидан ба ҳадафҳои мақсаднок замина мегузорад. Барои ташкил намудани маҳфил ва пеш бурдани кори он дар муассисаи таълимӣ нақши асосиро роҳбари маҳфил ё омӯзгори касбу ҳунар мебозад, ки бояд масъулиятшинос ва соҳибкасб бошад.

Теҳрон Ҳаитов соли 1998 баъди хатми муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии №9-и ноҳияи Айнӣ ба Омӯзишгоҳи маданӣ-равшаннамоии ҷумҳурӣ (ҳоло Коллеҷи фарҳанги ба номи Буйдоқови ноҳияи Рӯдакӣ) бо ихтисоси доираи шуъбаи «Созҳои халқӣ» дохил шуда, соли 2001 баъди хатми омӯзишгоҳ дар мактаби мусиқии бачагонаи №1-и ба номи П. И. Чайковский ба ҳайси омӯзгори фанни доира ба кӯдакону наврасон дарс медиҳад. Аз соли 2008 ҳамчун роҳбари маҳфили «Созҳои зарбӣ»-и Маркази таҳсилоти иловагии ноҳияи Шоҳмансур фаъолияташро

давом дода, соли 2010 ба шуъбаи «Мутриби анъанавӣ»-и Консерваторияи миллии Тоҷикистон дохил шуда, онро соли 2015 хатм мекунад ва аз соли 2022 дар Маркази ҷумҳуриявии муассисаҳои таҳсилоти иловагии Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолият карда истодааст. Дар тӯли фаъолияти касбиаш шогирдони зиёдеро тарбия намуда, нозукиҳои санъати навозандагии созҳои зарбиро ёд додааст ва барои ба муассисаҳои таҳсилоти миёна ва олии касбии ҷумҳурӣ раҳнамоӣ кардани онҳо мусоидат намудааст. Аъзои маҳфили «Созҳои зарбӣ»-и маркази мазкур дар тамоми чорабинию озмунҳои ноҳия, шаҳр ва ҷумҳурӣ баромад карда, сазовори ҷойҳои ифтихорӣ ва туҳфаҳо гардидаанд. Фаъолияти босамари Теҳрон Ҳайитов дар соли 2008 ба нишони «Аълочии фарҳанги Тоҷикистон» қадрдонӣ шудааст. Дар урфият ҳунарро беҳ аз зар ва ҳунармандро шахси

сарватманд гуфтаанд. Дар васфи ҳунару ҳунармандӣ гузаштагони бофазламон андеша ва хулосаю мушоҳидаҳои худро дар ҳар давру замон баён кардаанд, ки мухтавои ҳамаи он ин аст, ки ҳунарманд ҳар куҷое бошад, хор нашавад ва дар садр нишинад.

Маркази таҳсилоти иловагӣ корҳои таълиму тарбияи ҳунаромӯзии кӯдакону наврасонро дар ҳамбастагӣ бо ташкилотҳои давлатию ҷамъиятӣ бо муҳайё намудани шароитҳои хуби машғулиятгузаронии роҳбарони маҳфилҳои гуногун ба роҳ монда, мекӯшад, то аъзои маҳфилҳо аз иштирок дар кори маҳфилҳо касбу ҳунареро азхуд кунанд. Дар назди шуъбаи бадеӣ ва эстетикии Маркази ҷумҳуриявии муассисаҳои таҳсилоти иловагии Вазорати маориф ва илм соли сеюм аст, ки маҳфили «Созҳои зарбӣ» амал мекунад. Роҳбарии маҳфилро омӯзгори соҳибкасби фанни мусиқӣ, мутахассиси соҳибтаҷриба Теҳрон Ҳайитов ба ухда дорад. Аъзои маҳфил дар ду гурӯҳ 16 нафарро ташкил дода, дар ҳар машғулияти баргузоршуда нозукиҳои ҳунари мусиқиро азхуд мекунанд ва дар баргузории ҳама гуна чорабиниҳои идонаи муассисаи таълимӣ ва дигар чорабиниҳои фарҳангию маърифатӣ саҳми сазовор мегузаранд. Барои беҳтару шавқовар гузаронидани машғулият ва таълиму тарбия дар маҳфили «Созҳои зарбӣ»-и Маркази ҷумҳуриявии муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ ба шогирдон усулҳои зарбии «Аслӣ» ва «Фаръӣ» таълим дода мешавад, ки шогирдон онро ба осонӣ аз бар мекунанд. Ҳангоми мушоҳидаҳои машғулиятҳо баръало маълум гардид, ки ҳар як аъзои маҳфил чи дар якҷоягӣ, чи фардӣ, бе хато машқро бо созҳои зарбӣ иҷро мекунанд.

Ҳангоми омӯзиши зарбҳои мусиқӣ, шогирдон вазнҳои аслии шеъру суруд ва зарбҳои мусиқиро, ки дар таносуби ҳамдигар ҳамоҳангӣ зоҳир менамоянд, фаҳмида, эҳсоси қаноатмандӣ мекунанд. Бо итминони комил гуфтан мумкин аст, ки шогирдон шеърҳоеро, ки бо вазни арӯз иншо шудаанд, бе ҳеҷ душворӣ қабул карда метавонанд. Аз ҷониби дигар, ҳар як мисраи шеърро ҳамчун як навъи вазни мусиқӣ хонда, зарби мусиқиро дар шеър дарк менамоянд. Аз мушоҳидаҳо ҳангоми машғулият аён мегардад, ки омӯзгор ҳамчун роҳбари маҳфил ба шогирдон оид ба матни шеър ва вазни он дар таносуби зарбу усули мусиқӣ маълумот дода, иҷрои ҳар як тактеи онро амалан бо ҳиҷоҳо, ки ин барои мустаҳкам кардани малака ва маҳорат, навозандагии шогирдон дар созҳои зарбӣ асос мегардад, фаҳмонида додааст.

Дар натиҷа шогирдон машқро бе хато ва баробар (якхел) иҷро мекунанд. Дар воқеъ, санъати мусиқӣ яке аз воситаҳои асосии тарбияи зебоипарастии инсонҳо буда, он ҳамчун яке аз унсурҳои асосӣ дар Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷой дода шудааст. Аз ин ҷост, ки таълими санъати мусиқӣ дар барномаҳои таълимии муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ҷойгоҳи махсус дошта, навъҳои гуногуни он дар муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ низ ба насли наврасу ҷавон тавассути ташкили машғулиятҳои алоҳида омӯзонида мешавад.

Чу пурсанд пурсандагон аз ҳунар,
Нашояд, ки посух диҳӣ аз гуҳар.
Ҳар он кас, ки ҷӯяд ҳаме бартарӣ,
Ҳунарҳо бибояд бад-ин доварӣ.

Абулқосим Фирдавсӣ

РУШДИ ЧАВГОНБОЗӢ ДАР КИШВАР

Дар замони соҳибистиқлолии кишвар эҳёи арзишҳои миллӣ ва фарҳангии тоҷикон, аз ҷумла, варзиши миллӣ дар меҳвари таваҷҷуҳи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қарор дорад. Дар ин замина, муассисаҳои таълимии замонавӣ дар ташаккули насли ватандӯсту солим нақши калидӣ мебозанд.

Яке аз чунин муассисаҳои пешсаф, ки дар самти эҳёи варзиш саҳми назаррас дорад, Муассисаи давлатии таълимии «Мактаби Президентӣ барои хонандагони болаёқат дар ноҳияи Кӯшониёни вилояти Хатлон» мебошад. Бо ташаббуси бевоситаи директори муассиса Илхомҷон Қодирӣ ва мутахассисони соҳаи варзиш дар ин боргоҳи таълиму тарбия маҳфили махсуси чавгонбозӣ таъсис дода шуд, ки ҳадаф аз он эҳёи ин навъи варзиш ва ҷалби хонандагон бо тарзи ҳаёти солим мебошад. Бо мақсади ба таври муфассал инъикос намудани раванди фаъолияти маҳфили чавгонбозӣ суҳбате доштем бо роҳбари маҳфили чавгонбозӣ дар муассисаи номбурда, Устоди варзиши Ҷумҳурии Тоҷикистон Шералии Бурҳоналӣ.

– Муҳтарам Шералии Бурҳоналӣ, дар оғоз мехостем, дар бораи фаъолияти худатон ба хонандагони арҷманди маҷалла маълумот медодед.

– Ман зода ва парвардаи ноҳияи Муъминобод мебошам. Дар гимназияи «Боғи Ҳабиб» таҳсил намудам. Гуфтан бамаврид аст, ки дар минтақаи Кӯлоб бозии қадимаи миллии чавгонбозӣ танҳо ба роҳбарии устоди арҷманд Ҳабибулло Қурбонов аввал дар муассисаамон, баъдтар дар ноҳия тадриҷан, зина ба зина эҳё мегардид. Одатан, ҳар хонандае, ки муассисаи моро хатм менамуд, то андозае аз ҳунари чавгонбозӣ бархӯрдор буд. Воқеан ҳам, худро яке аз дастпарварони устодам мешуморам.

Баъди хатми гимназия, соли 2015 тавассути Маркази миллии тестии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба факултети таърих ва ҳуқуқи Донишгоҳи давлатии Бохтар дохил шудам. Дар раванди таҳсил дар донишгоҳ дар чандин мусобиқаи ҷумҳуриявӣ иштирок менамудам. Ба сабаби ба ин намуди варзиши миллӣ майлу рағбати зиёд доштанам, оид ба эҳёи чавгонбозӣ якчанд мақолаи таҳлилию таърихӣ навиштам. Ҳатто рисолаи хатми ман дар факултети таърих ва ҳуқуқ «Аз таърихи чавгонбозӣ» номгузорӣ шуда буд, ки бомуваффақият онро ҳимоя намудам. Намедонам, чӣ қуввае буд, ё шояд садоқат ва ҳисси ватандӯстӣ боис гардид, ки самти касбии худро тағйир дода, маълумоти дуюми олиро дар факултети педагогика ва варзиши Донишгоҳи давлатии Бохтар гирифтам. Боиси хушнудист, ки рисолаи хатмии дуюмамро низ таҳти унвони «Чавгонбозӣ – бозии миллӣ» таҳқиқ ва ҳимоя намудам. Пас аз он масъулини соҳаи варзиши вилояти Хатлон аз фаъолияти касбиам огоҳ гардида, маро ба кор даъват намуданд.

– Чавгонбозӣ чӣ гуна намуди варзиш аст? Дар бораи моҳияти он каме маълумот медодед.

– Мувофиқи маълумоти Энсиклопедияи тоҷик, чавгонбозӣ навъи бозии варзиширо гӯянд, ки аз қадимулайём байни мардуми Машриқзамин ва дигар халқҳои олам паҳн гардида буд. Бозии чавгон ҳанӯз дар ҳазораи дуюм то мелод дар Миср, Эрон, Юнон, Япония, қитъаи Америка, ва дигар кишварҳо вуҷуд дошт. Аз асри 19 дар Европа клубҳои чавгонии (хоккейи) рӯйи алаф пайдо шуд. Соли 1875 Ассотсиатсияи чавгонбозии Лондон қоидаҳои бозиро тартиб дод. Аз соли 1908 мусобиқаҳои чавгонбозӣ байни мардон ва соли 1980 байни занон ба барномаи бозиҳои олимпӣ дохил карда шуд. Чавгонбозӣ яке аз бозиҳои бостонии халқи тоҷик буда, таърихи ҳазорсола

дорад. Махсусан, дар асрҳои 9-10 ин намуди варзиш дар байни тоҷикон хеле маълум буд. Дар байни тоҷикон ду навъи чавгонбозӣ (савора ва пиёда) мавҷуд буд. Дар сарчашмаҳои таърихӣ, махсусан, дар «Шоҳнома»-и Ҳаким Абулқосим Фирдавсӣ роҷеъ ба он маълумоти зиёде дода мешавад. Аз соли 1972 тими мардонаи чавгонбозии пиёдаи Тоҷикистон дар мусобиқаҳо иштирок менамоянд.

– Шумо аз давраи донишҷӯӣ қадамҳои аввалинро ба фаъолияти пурмасъулияти мураббигӣ гузоштед. Чӣ гуна дар ҳайати устодону мутахассисони соҳаи варзиш мақоми худро ҳифз намудед?

– Дар ёдам ҳаст, ҳангоми ифтитоҳи фестивали варзишӣ, ки қариб ҳамаи намудҳои варзишро дар бар мегирифт, бозии миллии чавгон дар маркази таваҷҷуҳ қарор гирифт. Мо бо раиси Кумитаи кор бо ҷавонон ва варзиши назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон мулоқот доштем. Дар он ҷо ман бо эшон чунин иброз намудам: «Пешвои миллат дар рӯзи таъйиноти кадрҳо таъкид ва супориш доданд, ки бозиҳои миллӣ эҳё карда шаванд».

Раиси кумита ба ин суханони ман аҳаммият дода, миннатдорӣ баён намуд ва супориш дод, ки барои оммавӣ гардонидани чавгонбозӣ тадбирҳои зарурӣ андешида шаванд. Ин суханон ва дастгириҳо ба ман илҳом мебахшиданд, то бо шавқу завқи дучанд фаъолиятамро дар роҳи эҳё ва рушди чавгонбозӣ идома диҳам.

– Дар муддате, ки маҳфил дар муассиса фаъолият дорад, чӣ гуна муваффақиятҳо ба даст овардед?

– Аввалин муваффақияте, ки дастпарварони мо соҳиб гардиданд, шомил шудан ба узвияти тими мунтахаби вилоят мебошад. Баъдтар, ки дар мусобиқаҳои ҷумҳуриявӣ дастаи «Хатлон-1»-ро муаррифӣ менамуданд, соли 2023 ҷойи сеюмро ишғол карданд. Натиҷаи ин ғолибияти муҳим ба мо имкони роҳхат ба чемпионати Осиёи Марказиро таъмин намуд. Хушбахтона, дар чемпионати Осиёи Марказӣ бо иштироки бевоситаи роҳбари маҳфил – банда ва яке аз варзишгарони хурдсолтарини маҳфил – Парвиз Давлатов ҳамроҳи тими мунтахаби ҷумҳурӣ, ки дар вилояти Андиҷони Ҷумҳурии Ӯзбекистон баргузор гардид, иштирок ва соҳиби медали нуқра гардидем.

– Бо мақсади таблиғ намудани ин намуди варзиши миллӣ феълан чӣ гуна тадбирҳо андешида истодаед?

– Қобили зикр аст, ки аз ҳисоби дастпарварони ҳамин маҳфил гурӯҳҳои мушаххаси машқварзӣ дар ҳудуди ноҳияи Кӯшониён ташкил кардаем, ки айни замон ба тамрин ва омодагиҳои мунтазам машғуланд. Ин иқдом ҷиҳати таблиғи варзиши миллӣ дар байни наврасону ҷавонон ва густариши ҷуғрофиёи рушди он дар минтақаи Хатлон аҳаммияти бузург дорад.

– Барои ташкил намудани маҳфил ва тими чавгонбозон, тамринҳои саривақтӣ, сару либос ва лавозимоти варзишӣ, ба монанди чавгон, тӯб ва ғайраҳо лозиманд. Оё дар ин самт бо мушкилоти молиявӣ рӯ ба рӯ нашудед?

– Албатта, оғози ҳар як амали нек мушкилии худро низ дорад. Баъди оне ки шогирдони мо аъзои тими мунтахаби вилояти Хатлон гардиданд, аз тарафи масъулини Муассисаи давлатии мактаби маҳорати олии варзишии вилояти Хатлон бо таҷҳизоти гаронқимати замонавӣ таъмин шуданд.

– Шогирдоне, ки ба дастовардҳо ноил мегарданд, чӣ гуна қадрдонӣ мешаванд?

– Дастпарвароне, ки муваффақиятҳои касбии назаррас доранд, бо тухфаҳои хотиравӣ, сипоснomaҳо, озод намудан аз супоридани маблағи шартномавӣ барои таҳсилоти иловагии пулакӣ, соҳиби унвони номзади Устоди варзиши Ҷумҳурии Тоҷикистон мегарданд.

– Дар фарҷоми суҳбат ба хонандагони маҷалла чӣ гуфтаниҳо доред?

– Аз фурсати мувофиқ истифода бурда, арзу сипоси худро ба директори Муассисаи давлатии мактаби маҳорати олии варзишии вилояти Хатлон Рустам Давлатшоев ва директори Мактаби Президентӣ дар ноҳияи Кӯшониёни вилояти Хатлон Илҳомҷон Қодирӣ иброз медорам, ки маҳз бо шарофати дастгириҳои роҳбарони зикргардида чавгонбозӣ аз доираи хурди мактабу ноҳия ба сатҳи байналмилалӣ роҳ ёфт. Инчунин, ба аҳли қалами маҷаллаи «Маорифи Тоҷикистон» ва дигар нашрияҳои педагогӣ омад-омади соли нави таҳсил, иди Истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистонро табрик намуда, ба эшон комёбиҳои рӯзафзуни илмиву эҷодиро таманно мекунам.

Суҳбаторо
Дилором ЗАБИРОВА

АНДАР ШИНОХТИ БЕШТАРИ ЭҶОДИ ШИФОҲИИ ХАЛҚ

Саида НАБИЗОДА – Аълочии фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар таълифи китобҳои насли нав такя ба салоҳиятҳои иртиботӣ бештар гаштааст. Бо хоҳиши ҳамкорам Файзиддин Ниёзӣ дар пайи ҷустуҷӯи чанд китоб ба яке аз муаллифон, устоди ДДОТ ба номи Садриддин Айнӣ, адабиётшинос Қосимӣ Саъдӣ Абдуқодир муроҷиат кардам. Устод 10 китобро ба ман тақдим кард, ки сарам ба осмон расид: «Наврӯзномаи Пешвои миллат», «Наврӯзномаи Саъдӣ», «Адабиёти гуфторӣ ва адибони тоҷик», «Поэтикаи сурудҳои халқии тоҷикӣ», «Адабиёти гуфтории тоҷикон», «Ҷусторҳо андар боби адабиёти гуфторӣ ва навишторӣ», «Мулоҳизаҳо андар боби адабиёти шифоҳӣ ва хаттӣ», «Бадеияти латифаҳои халқии тоҷикӣ», «Чорҷашн – ҷашнҳои муқаддасу пирӯзӣ ва меҳрубонию фирӯзӣ», «Чеҳраҳои ибратомӯз», инчунин, «Дастовардҳои таҳсилоти олии касбӣ ва рушди он дар сӣ соли Истиқлоли давлатӣ» ва «Стандарти сифати таҳсилот дар ДДОТ ба номи С. Айнӣ».

Андак-андак дар бораи 7 китоб

«Наврӯзномаи Пешвои миллат» (мураттибон: Саъдӣ Қосимӣ ва Обидҷон Маҳмудзода) ба ифтихори 15-солагии ҷашни Наврӯзи байналмилалӣ таълиф ёфта, аз сарсухан, ду боб ва сухани хотимавӣ иборат аст. Дар сарсухан роҷеъ ба Наврӯз, аҳаммияти он ҳамчун суннати миллӣ маълумот дода шудааст. Боби 2-юм тавассути аксҳо рози Наврӯзро мекушоя, аксҳое, ки Пешвои миллат дар чорабиниҳои наврӯзӣ ширкат кардаанд. Аз ҳама асосӣ дар боби 3-юм суханрониҳои Президенти кишвар дар ҷашнҳои Наврӯзӣ дар шаҳру навоҳии мамлакат, инчунин, кишварҳои Эрон, Афғонистон, ИМА аз соли 2010 то соли 2024 гирд оварда шудаанд. Он чи ки нигаронкунанда аст, теъдоди чоп аст (ҳамагӣ 100 нусха), ки умедворем, дар ояндаи наздик ба теъдоди бештар рӯйи чоп меояд.

Ба ифтихори 30-солагии Истиқлоли давлатӣ ва 90-солагии ДДОТ ба номи С. Айнӣ **«Наврӯзномаи Саъдӣ»** чоп шудааст. Китоб аз оғоз, 5 фасл ва анҷом иборат аст. Дар фасли 1-ум муаллиф доир ба таҷлили ҷашни Наврӯз дар марҳалаҳои таърихӣ маълумоти саҳеҳ меорад. Дар фасли 2-юм – «Тантанаи Наврӯз дар маҳал» аз Наврӯзи Дарвоз, гузашта ва имрӯзи он сухан меравад. Фасли 3-юм ҷилваи Наврӯзро дар саҳна дар мисоли барномаҳои донишгоҳӣ ва намунаи табрикномаҳои наврӯзӣ инъикос мекунад. Дар фасли 4-ум, ки «Таҷаллии Наврӯз дар афкор» ном дорад, тестҳои наврӯзӣ ва ҷавоб ба онҳо оварда шудааст, ки истифодаи онҳо дар дарсҳо, викторинаҳо ва маҳфилҳо аз аҳаммият холӣ нест. Дар фасли 5 аксҳо аз ҷараёни таҷлили Наврӯз дар ДДОТ пешниҳод шуда, «Бозтоби Наврӯз дар тасвирҳо» ном дорад.

Айнан ба ҳамин муносибат китоби дигари устод бо номи **«Адабиёти гуфторӣ ва адибони тоҷик»** ба табъ расидааст. Дар ин китоб андешаҳои мардумӣ, зарбулмасалу мақол дар эҷодиёти адибон Баравнӣ («Наҷвои зиндагӣ»), Лоиқ Шералӣ («Хонаи дил»), Хайрандеш («Куллиёт»), саҳми Мирзо Турсунзода ва Холиқ Мирзозода дар таҳқиқи

фолклори тоҷик, мафҳум ва таҳқиқи ин мавзуъҳо дар адабиёти гуфторӣ ва навишторӣ, аҳаммияти ин гӯишҳо дар адабиёт ба риштаи сухан кашида шудаанд.

Соли 2020 дар ҳаммуаллифӣ бо Равшан Раҳмонӣ китобе фаротар аз ин мавзуъҳо бо номи **«Адабиёти гуфтории тоҷикон»** ба табъ расида буд. Ин китоб чун дастури таълимӣ фарогири масоили назариву амалии фолклори тоҷик буда, ба тамоми муҳаққиқон ва алоқамандони фарҳанги мардумӣ пешниҳод шудааст. Китоб аз пешгуфтор, 5 фасл, пасгуфтор ва китобнома иборат аст. Бо чунин фарогирӣ доир ба фолклор ё гӯишҳои мардумӣ, аз ҷумла, дар бораи масъалаҳои умумии адабиёти гуфторӣ, мавқеи матнҳои адабиёти гуфторӣ дар маросимҳои мардумӣ, жанрҳо, ҳамоса ва насри ривоятӣ, адабиёти гуфтории кӯдакон ва наврасон иттилои васеъ ва дилхоҳ дода шудааст. Шояд барои бисёриҳо маълум набошад, ки дуо (ниёиш), шугун, савганд, хоб, таъбири хоб, афсун баробари зарбулмасалу мақол, андарз, машварат, чистон ва муаммо жанрҳои фолклорианд. Ё истилоҳи «чодархаёл», ки ифодагари *театри сайёри лухтак* аст, барои бисёриҳо шояд баъди мутолиаи ин китоб фаҳмо гардад. Дар адабиёти гуфтории мо *аския* ҳаст, ки *ҳозирҷавобиро бо ҳазлу мутоиба* мефаҳмонад. Аммо баъзеҳо ба ҷойи «аския» гоҳо «аксия» менависанд. Ҳол он ки «аксия» маънои дигар дорад (саҳм аз ширкат ё амали тарғиботӣ). Дар китоб аския дар муқоисаи андеша ва таҳқиқоти донишмандони соҳа хубу равшан ва бо далелҳо шарҳ ёфтааст.

«Мулоҳизаҳо андар боби адабиёти шифоҳӣ ва хаттӣ». Ин китоб ғайр аз суханҳои муқаддимавӣ ва хотимавӣ, 4 фаслро дар бар мегирад. Дар фасли аввал роҷеъ ба адабиёти шифоҳӣ, дар фасли дуюм доир ба адабиёти хаттӣ, дар фасли сеюм оид ба масоили забон ва дар фасли чорум андар боби шинохти чеҳраҳо маълумот гирдоварӣ шудааст. Баъди ин китоби дигари устод бо номи «Адабиёти гуфторӣ ва адибони тоҷик» 263 саҳифа ва ба миқдори 100 нусха ба дасти хонанда расид, вале бо он ки дар таҳқиқи жанри суруд, адабиёти гуфторӣ ва навишторӣ, забон ва нақши чеҳраҳои гуногун дар рушди илму маориф маълумоти дастрас пешниҳод шудааст, боз ҳам теъдоди нашр кам ба назар мерасад.

«**Поэтикаи сурудҳои халқии тоҷикӣ»** аз муқаддимаву хулоса ва 4 боб иборат буда, дар он муаллиф ба кушода додани паҳлуҳои гуногуни мавзуъ ба таври амиқ рӯ овардааст. Чунончи, дар боби аввал оид ба истилоҳ ва хусусиятҳои жанрӣ, дар боби 2 гирдоварӣ, нашр ва пажуҳиши ин сурудҳо, дар боби 3 навъҳо ва мавзуъҳо, боби 4 сохтор, воситаҳои тасвири бадеӣ, вариантнокӣ ва услуби сурудҳои халқии тоҷикӣ муаллиф мӯшикофона таҳқиқ ба анҷом додааст, ки аз он ҳар муҳаққиқ ва омӯзгору донишҷӯ ба таври фаровон баҳра бурда метавонад.

«Бадеияти латифаҳои халқии тоҷикӣ» бо аввалсухан, андешаҳо перомуни латифа, бадеияти латифаҳои халқии тоҷикӣ, боби аввал – вижагиҳои сохтор, боби дуюм – қолаб ва мафҳуми сухани бадеӣ, боби сеюм – мавқеи тарз ва воситаҳои баён дар латифаҳои халқии тоҷикӣ, охирсухан, иловаҳо пешниҳоди хонанда гаштааст. Дар шароити имрӯза, ки таълифи китобҳои насли нав талаботи навро роҷеъ ба рушди салоҳияти иртиботии хонандагон пеш гузоштааст, чунин жанрҳо ҳам дар барномаи таълим ҷо доранд. Аз ин рӯ, барои муаллифони китобҳои дарсӣ ин китоб сарчашмаи хубест.

Аз камтарин китоб ва шояд аввалин китобе, ки ба мо дар бораи чаҳор ҷашни миллӣ иттилои дуруст медиҳад, **«Чорҷашн – ҷашнҳои муқаддасу пирӯзӣ ва меҳрубонию фирӯзӣ»** аст, ки дар таҳияи он устод Саъдӣ Қосимӣ ва Саида Зайдуллозода саҳм доранд. Бемуҳобо, ин китоб аҳаммияти баланди таълимиву тарбиявӣ дошта, дар таҳқиқи ҷашнҳо ба муаллимону муҳассилин ва муҳаққиқон чун манбаи боэътимод хидмат мекунад.

Андаке дар бораи «Чеҳраҳои ибратомӯз»

Устод Саъдӣ Қосимӣ дар чеҳракушоии донишмандон ҳам маҳорати хуб дорад. Китобе, ки дар он чеҳраҳои намоёни илму маорифи имрӯз муаррифӣ ёфтаанд, «Чеҳраҳои ибратомӯз» ном дорад. Китоб дар ҳаҷми 127 саҳифа ва ба теъдоди 100 нусха чоп шуда, 21 маврид хонанда бо чеҳраи шахсиятҳои номдори диёр аз ҳар нигоҳ ошно мешавад.

Устод дар баробари таҳқиқ, дар низоми маориф дар вазифаҳои мушовири вазири маориф ва илм, директори Маркази ҷумҳуриявии таҳсилоти иловагӣ низ фаъолият кардааст. Китоби «Дастовардҳои таҳсилоти олии касбӣ ва рушди он дар сӣ соли Истиқлоли давлатӣ», ки дар

ҳаммуаллифӣ бо Амиршо Ҷаъфаров рӯйи чоп омад, маҳсули фаъолияти тоиндавраи ӯянд. Мутолиаи ин китоб барои муҳаққиқони соҳаи маориф ва онҳое, ки доир ба таърихи маориф дар даврони Истиқлол маълумот гирифтан мехоҳанд, аҳаммияти хос дорад.

Устод дар ДДОТ ба номи С. Айнӣ чанд сол ба ҳайси муовини ректор фаъолият карда, алҳол дар вазифаи мудири кафедраи методикаи таълими забони адабӣ, доктори илмҳои филологӣ, профессори ДДОТ ба номи С. Айнӣ кор мекунад. Мусаллам аст, ки барои баланд бардоштани сифати таҳсилот дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ пойдевори асосӣ дар донишгоҳҳои омӯзгорӣ гузошта мешавад. Устод дар ҳаммуаллифӣ бо С.Сияҳаков «Стандарти сифати таҳсилот дар ДДОТ ба номи С. Айнӣ»-ро омода ва ба чоп расонданд, ки он аз 75 саҳифа иборат буда, 300 нусха ба табъ расидааст. Дар ин китоб доир ба қоидаҳои умумӣ, мақсад ва вазифаҳои ташкили идоракунии сифати таҳсилот, самтҳо, стандарт, талабот, шурои сифати таҳсилот маълумоти дақиқ оварда шудааст. Чунин тарзи пешниҳод дар омода кардани мутахассисон бо талаботи муосир ва пешрафти кори мактаб басе хубу мусоид аст.

Аз мутолиаи ин китобҳо бармеояд, ки Қосимӣ Саъдӣ Абдуқодир на танҳо олими як соҳа, балки воқеан, фарди худогоҳ, маорифпарвар, ташна ва ҷӯяндаи илму таълим аст. Ногуфта намонад, ки аксарияти ин китобҳо дар тарбияи насли хештаншинос аҳаммияти баланди таълимию тарбиявӣ дошта, зарурати чопи бештари онҳо зарур аст. Мутаассифона, теъдоди ками чоп хонандагону алоқамандонро қонеъ кунонда наметавонад. Бахусус, китобҳои «Наврӯзномаи Пешвои миллат», «Адабиёти гуфтории тоҷикон», «Чорҷашн – ҷашнҳои муқаддасу пирӯзӣ ва меҳрубонию фирӯзӣ», «Мулоҳизаҳо андар боби адабиёти шифоҳӣ ва хаттӣ» ва «Поэтикаи сурудҳои халқии тоҷикӣ», ки ҳам барои хонандагону шавқмандон, ҳам барои муҳаққиқону ҷомеаи васеи алоқамандон зиёдтар даркор мешаванд, чопи бештарро интизоранд.

Ҳамнишине беҳ аз китоб махоҳ,
Ки мусоҳиб бувад гаҳу бегоҳ.
Беҳҷатафзои ҷону роҳати дил.
Ҳар чи дилхоҳи туст, аз ӯ ҳосил.
Инчунин ҳамдами латиф кӣ дид,
Ки наранҷидаву наранҷонид.

Дар Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 12 марти соли 2025 ба қайди давлатӣ гирифта шудааст, рақами бақайдгирӣ 1330

Замима ба фармоиши раиси Кумита оид ба таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 феврали соли 2025, №66

ТАРТИБИ ХОРИҶ ВА БАРҚАРОРКУНИИ ДОНИШҶӮЁН, ГУЗАРИШ АЗ ЯК МУАССИСАИ ТАЪЛИМИИ ТАҲСИЛОТИ МИЁНАИ КАСБӢ БА МУАССИСАИ ТАЪЛИМИИ ТАҲСИЛОТИ МИЁНАИ КАСБИИ ДИГАР, АЗ ЯК ИХТИСОС БА ИХТИСОСИ ДИГАР, АЗ ЯК ШАКЛИ ТАЪЛИМ БА ШАКЛИ ДИГАРИ ТАЪЛИМ (фармоиши Кумита аз 14.04.2025 №98)

1. МУҚАРРАРОТИ УМУМӢ

1. Тартиби хориҷ ва барқароркунии донишҷӯён, гузариш аз як муассисаи таълимии таҳсилоти миёнаи касбӣ ба муассисаи таълимии таҳсилоти миёнаи касбии дигар, аз як ихтисос ба ихтисоси дигар, аз як шакли таълим ба шакли дигари таълим (минбаъд – Тартиб) тартиби хориҷ намудан ва барқароркунии донишҷӯён, гузариш аз як муассисаи таълимии таҳсилоти миёнаи касбӣ ба муассисаи таълимии таҳсилоти миёнаи касбии дигар, аз як ихтисос ба ихтисоси дигар, аз як шакли таълим ба шакли дигари таълимро муайян менамояд.

2. Бо фармоиши директорони муассисаи таълимии таҳсилоти миёнаи касбӣ дар назди муассисаҳои таълимии таҳсилоти миёнаи касбӣ комиссияи барқароркунии донишҷӯён, гузариш аз як муассисаи таълимии таҳсилоти миёнаи касбӣ ба муассисаи таълимии таҳсилоти миёнаи касбии дигар, аз як ихтисос ба ихтисоси дигар, аз як шакли таълим ба шакли дигари таълим (минбаъд – комиссия) таъсис дода мешавад. Барқароркунии донишҷӯён, гузариш аз як муассисаи таълимии таҳсилоти миёнаи касбӣ ба муассисаи таълимии таҳсилоти миёнаи касбии дигар, аз як ихтисос ба ихтисоси дигар, аз як шакли таълим ба шакли дигари таълим бо қарори комиссия ба роҳ монда мешавад.

3. Фаъолияти комиссия дар як соли таҳсил ду маротиба (нимсолаи якум ва дуюм) то оғози ҳар даври академӣ ба роҳ монда мешавад.

4. Донишҷӯёни муассисаҳои таълимии таҳсилоти миёнаи касбӣ ҳуқуқ доранд аз як муассисаи таълимии таҳсилоти миёнаи касбӣ ба муассисаи дигари таълимии таҳсилоти миёнаи касбӣ, аз як ихтисос ба ихтисоси дигар, аз як шакли таълим (рӯзона, ғоибона, шабона, фосилавӣ) ба шакли дигари таълим гузаранд.

5. Барқароркунӣ ва гузариши донишҷӯён аз як муассисаи таълимии таҳсилоти миёнаи касбӣ ба муассисаи дигари таълимии таҳсилоти миёнаи касбӣ, аз як ихтисос ба ихтисоси дигар, аз як шакли таълим (рӯзона, ғоибона, шабона, фосилавӣ) ба шакли дигар баъд аз даври академии якум ба роҳ монда мешавад.

6. Тамдид намудани муҳлати фаъолияти комиссия бо ризояти мақоми ваколатдор дар соҳаи таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ ба роҳ монда мешавад.

2.ТАРТИБИ ХОРИҶ НАМУДАНИ ДОНИШҶӮЁНИ МУАССИСАИ ТАЪЛИМИИ ТАҲСИЛОТИ МИЁНАИ КАСБӢ

7. Хориҷ намудани донишҷӯёни муассисаи таълимии таҳсилоти миёнаи касбӣ, ки дар заминаи таҳсилоти умумии асосӣ (баъди синфи 9) ба муассисаҳои таълимии таҳсилоти миёнаи касбӣ қабул карда шудаанд (ба истиснои гузариш ба муассисаи дигари таълимии таҳсилоти миёнаи касбӣ, вафот, ба қувваи қонуни даромадани ҳукми суд бинобар содир намудани ҷиноят ва донишҷӯёне, ки ба синни 18 расидаанд) то ҷамъбасти пурраи курси дуюм қатъиян манъ аст. Хориҷ намудани донишҷӯ дар ҳолатҳои беморӣ, давраи таътил ва дар рухсатии академӣ будани он манъ аст (*фармоиши Кумита аз 14.04.2025* №98).

8. Директори муассисаи таълимии таҳсилоти миёнаи касбӣ уҳдадор аст, ки нисбат ба донишҷӯёни муассисаи таълимии таҳсилоти миёнаи касбӣ, ки дар заминаи таҳсилоти умумии асосӣ (баъди синфи 9) ба муассисаҳои таълимии таҳсилоти миёнаи касбӣ қабул гардидаанд, дар мавриди ба вуҷуд омадани ҳолатҳое, ки дар сархатҳои сеюм, нуҳум, даҳум ва ёздаҳуми банди 9 Тартиби мазкур ба падару модари донишҷӯён (шахсони онҳоро ивазкунанда) ва воҳиди сохтории дахлдори Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Прокуратураи генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар маҳал саривақт (на дертар аз 10 рӯз) тариқи хаттӣ муроҷиат намояд.

Эзоҳ: Муқаррароти банди мазкур танҳо нисбат ба донишҷӯёне, ки ба синни 18 нарасидаанд, татбиқ мегардад.

9. Донишҷӯёни муассисаи таълимии таҳсилоти миёнаи касбӣ, ки дар заминаи таҳсилоти умумии асосӣ (аз синни 18 боло) ва таҳсилоти миёнаи умумӣ (баъди синфи 11) ба муассисаҳои таълимии таҳсилоти миёнаи касбӣ қабул карда шудаанд, дар ҳолатҳои зерин аз муассисаи таълимии таҳсилоти миёнаи касбӣ хориҷ карда мешаванд (*фармоиши Кумита аз 14.04.2025* №98):

- дар асоси ариза бо хоҳиши донишҷӯ;
- бо сабаби гузаштан ба муассисаи таълимии таҳсилоти миёнаи касбии дигар;
- барои давомоти нокифоя, дар як даври академӣ, яъне бесабаб дар ҳаҷми зиёда аз 48 соат ба дарсшиканӣ роҳ додан;
- тибқи шартнома дар муҳлати муқарраршуда барои пардохт накардани маблағи таҳсил;
- барои пас аз рухсатии академӣ сари вақт идома надодани таҳсил;
- мавҷудияти қарзи академӣ;
- барои қарздории академӣ дар муҳлати муқарраргардида насупоридани се ва ё зиёда санҷишу имтиҳонҳо аз фанҳои таълимӣ;
- дар триместр бартараф накардани қарзи академӣ аз як ё ду фанни таълимӣ новобаста аз пайдарпайии ҳатмии омӯзиши он;
- ба муассисаи таълимӣ омадан бо идора намудани воситаҳои нақлиёти механикӣ (бе ҳуқуқи барқароршавӣ ба муҳлати як сол);
- барои вайрон кардани қоидаҳои тартиботи дохилӣ ва оинномаи муассисаи таҳсилоти миёнаи касбӣ;
- ба қувваи қонун даромадани ҳукми суд барои содир кардани ҷиноят;
- пас аз вафот.

10.Хориҷ намудани донишҷӯён аз муассисаи таълимии таҳсилоти миёнаи касбӣ бо фармоши директор дар асоси пешниҳоди садорати факултет ва қисми таълимии муассисаи таълимии таҳсилоти миёнаи касбӣ сурат мегирад. Пас аз хориҷ шудан ба донишҷӯ маълумотномаи академӣ (транскрипт) дода мешавад.

3. ТАРТИБИ БАРҚАРОРКУНИИ ДОНИШҶӮЁНИ МУАССИСАИ ТАЪЛИМИИ ТАҲСИЛОТИ МИЁНАИ КАСБӢ

11.Барқароркунии донишҷӯёни муассисаи таълимии таҳсилоти миёнаи касбӣ тибқи қарори комиссия ба роҳ монда мешавад.

12. Донишҷӯёне, ки аз муассисаи таълимии таҳсилоти миёнаи касбӣ солҳои пеш хориҷ шудаанд (дар муҳлати то 5 сол) ба курси худаш аз рӯйи ихтисос, шакл ва намуди қаблии таҳсил (рӯзона, ғоибона, ройгон ё музднок) ва дар сурати мавҷуд набудани ихтисоси қаблӣ ба ихтисоси ба он наздик (дар доираи кластер) ва шакли таҳсили амалкунанда барқарор карда мешаванд. Донишҷӯёне, ки баъд аз 5 сол (новобаста аз синну сол) аз давраи хориҷшавӣ ба муассисаи таълимӣ муроҷиат мекунанд, танҳо бо мувофиқаи мақоми ваколатдори давлатӣ дар соҳаи таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ барқарор карда мешаванд.

Эзоҳ: Донишҷӯёне, ки дар муассисаҳои таълимии таҳсилоти миёнаи касбӣ бо сабаби қарзи академӣ ё бо сабабҳои дигар хориҷ шудаанд, агар аз давраи хориҷ шуданашон зиёда аз 5 сол гузашта бошад, бидуни супоридани тафовути санҷишу имтиҳон як курс поён барқарор карда мешаванд.

13. Афсарон ва хизматчиёни дигари ҳарбӣ, ки дар сафи Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон беш аз муҳлати муайяншуда хизмат кардаанд ё хизмати шоёни ҳарбӣ доранд, новобаста аз муҳлати танаффус ба муассисаҳои таълимии таҳсилоти миёнаи касбӣ барқарор карда мешаванд.

14. Донишҷӯ пас аз хориҷшавӣ, танҳо баъд аз гузаштани як соли таҳсил ҳуқуқи барқароршавӣ дорад. Донишҷӯйе, ки хориҷ шудааст, метавонад ба ихтисос ва курси мувофиқ дар сурате барқарор шавад, ки талаботи барои ин курс ё ихтисос муқарраршуда дар маълумотномаи академӣ (транскрипт)-и ӯ дарҷ ёфта бошад (*фармоиши Кумита аз 14.04.2025* № 98).

15. Донишҷӯи курси дуюм ва курси болоии муассисаи таълимии таҳсилоти миёнаи касбӣ, ки дар нимсолаи якум (дуюм)-и соли таҳсил бо сабаби доштани қарзи академӣ (на зиёда аз ду фанни таълимӣ) аз муассисаи таълимии таҳсилоти миёнаи касбӣ хориҷ шудааст, дар сурати барқароршавӣ ба ихтисоси худаш ҳангоми фаъолияти комиссияи зимистона (тобистона) (дар соли оянда) қарзҳои академиро ҳамчун тафовут бартараф намуда, барқарор карда мешавад. Донишҷӯе, ки дар нимсолаи якум (дуюм)-и соли таҳсил бо сабаби доштани қарзи академӣ (зиёда аз ду фанни таълимӣ) аз муассисаи таълимии таҳсилоти миёнаи касбӣ хориҷ шудааст (ба истисnoи курси якум) аз ибтидои ҳамон нимсолае, ки хориҷ шудааст, барқарор шуда, таҳсилро идома медиҳад. Донишҷӯи курси якум, ки дар нимсолаи дуюм бо сабаби доштани қарзи академӣ (на зиёда аз ду фанни таълимӣ) аз муассисаи таълимии таҳсилоти миёнаи касбӣ хориҷ шудааст, соли оянда баъди супоридани тафовути санҷишу имтиҳонҳо ба курси якум (аз нимсолаи дуюм) барқарор карда мешавад.

16. Барқароршавии донишҷӯе, ки аз нимсолаи дуюми курси якум бо сабабҳои узрнок (беморӣ, қарзи академӣ, пардохт накардани маблағи таҳсил, сафарбар шудан ба сафҳои Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва вазъи оилавӣ) хориҷ шудааст, бо пешниҳоди ҳуҷҷатҳои тасдиқшуда ба амал баровардa мешавад.

17. Барои барқароршавӣ донишҷӯ ба номи директори муассисаи таълимии таҳсилоти миёнаи касбӣ ариза навишта, ба он маълумотномаи академӣ (транскрипт) ё дафтарчаи имтиҳонӣ №98 ҳуҷҷатҳои марбут ба фаъолияти меҳнатиаш дар давраи пас аз хориҷ шудан замима менамояд. Муассисаи таълимии таҳсилоти миёнаи касбӣ аризаро оид ба барқароркунӣ дар муҳлати панҷ рӯзи корӣ (аз рӯзи ба қайд гирифта шуданаш) баррасӣ менамояд. Дар сурати манфӣ ҳал шудани масъала қарори асосноки комиссия ба донишҷӯ пешниҳод мегардад.

18. Фармоиши директори муассисаи таълимии таҳсилоти миёнаи касбӣ оид ба барқароркунии донишҷӯ дар асоси қарори асосноки комиссия баровардa мешавад.

19. Барқароркунии донишҷӯ ба муассисаи таълимии таҳсилоти миёнаи касбии барҳамдодашуда новобаста аз мақоми ташкилию ҳуқуқӣ ва шакли моликият, ки ӯ қаблан дар он таҳсил намудааст, аз тарафи мақоми ваколатдори давлатӣ дар соҳаи таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ ба роҳ монда мешавад.

Эзоҳ: Мақоми ваколатдори давлатӣ дар соҳаи таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ барқароркунии донишҷӯёни мазкурро ба муассисаҳои дигари таълимии таҳсилоти миёнаи касбӣ

тибқи ихтисос (касб), шакли таҳсил, таҳсили ройгон ва таҳсили музднок тариқи гузариш ба роҳ мемонад.

20. Донишҷӯе, ки аз қарори комиссия норозӣ мебошад, метавонад ба мақоми ваколатдори давлатӣ дар соҳаи таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ ё суд муроҷиат намояд.

4. ТАРТИБИ ГУЗАРИШИ ДОНИШҶӮЁН АЗ ЯК МУАССИСАИ ТАЪЛИМИИ ТАҲСИЛОТИ МИЁНАИ КАСБӢ БА МУАССИСАИ ТАЪЛИМИИ ТАҲСИЛОТИ МИЁНАИ КАСБИИ ДИГАР, АЗ ЯК ИХТИСОС БА ИХТИСОСИ ДИГАР, АЗ ЯК ШАКЛИ ТАЪЛИМ БА ШАКЛИ ДИГАРИ ТАЪЛИМ

21. Гузариши донишҷӯён аз як ихтисос ба ихтисоси дигар, аз як шакли таълим ба шакли дигари таълим дар давраи таътили тобистона ва зимистона бо пешниҳоди ариза ва нусхаи маълумотномаи академӣ (транскрипт) ба роҳбарияти муассисаи таълими таҳсилоти миёнаи касбӣ ба роҳ монда мешавад.

22. Гузариши донишҷӯён аз як муассисаи таълимии таҳсилоти миёнаи касбӣ ба муассисаи таълимии таҳсилоти миёнаи касбии дигар, танҳо дар давраи таътили тобистона ва зимистона бо пешниҳоди ариза ва нусхаи маълумотномаи академӣ (транскрипт) ба роҳбарияти ҳар дуи муассисаи таълими таҳсилоти миёнаи касбӣ ба роҳ монда мешавад.

23. Пас аз пешниҳоди ариза, дар сурати ба тариқи мусбат ҳал шудани масъала фармоиши директори муассисаи таълимии таҳсилоти миёнаи касбие, ки донишҷӯ дар он таҳсил менамояд, бо мазмуни «бо сабаби гузарондан ба (номи муассисаи таълимӣ) хориҷ карда шуд» бароварда мешавад ва дар муҳлати 10 рӯз ба суроғаи ҳуқуқии муассисаи таълимии таҳсилоти миёнаи касбии қабулкунанда ҳуҷҷатҳои зерини донишҷӯ фиристода мешавад:

- ҳуҷҷатҳои шахсии донишҷӯ;
- варақаи таҳсили донишҷӯ;
- нусха аз фармоиши директори муассисаи таълимии таҳсилоти миёнаи касбӣ оид ба гузариш;
- номгӯйи ҳуҷҷатҳои фиристодашуда.

24. Фармоиши директор дар бораи қабул ва гузарондани донишҷӯ ба муассисаи таълимии таҳсилоти миёнаи касбӣ танҳо баъд аз ворид гардидани ҳуҷҷатҳои донишҷӯ бароварда мешавад. Дар фармоиш муҳлати супурдани тафовутҳо тибқи нақшаи таълимӣ дар асоси пешниҳоди қисми таълимӣ ё садорати факултет, ки дар он фанҳо нишон дода шудаанд, муайян карда мешавад.

25. Гузариши донишҷӯ – шаҳрванди хориҷӣ аз муассисаи таҳсилоти миёнаи касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба муассисаи таҳсилоти миёнаи касбии хориҷи кишвар, дар асоси мактуби розигии муассисаи таълимии қабулкунандаи хориҷи кишвар ва мактуби огоҳии донишҷӯй ба унвонии мақоми ваколатдор дар соҳаи таҳсилоти ибтидоӣ ва миёнаи касбӣ пас аз анҷоми соли таҳсил ба амал бароварда мешавад (*фармоиши Кумита аз 14.04.2025* №98).

26. Гузариши донишҷӯён аз як муассисаи таълимии таҳсилоти миёнаи касбӣ ба муассисаи таълимии таҳсилоти миёнаи касбии дигар, аз як ихтисос ба ихтисоси дигар, аз як шакли таълим ба шакли дигар таълим чунин амалӣ карда мешавад:

- бо дар назар доштани иҷрои талаботи барномаҳои таълимӣ аз рӯйи нақшаи таълим (дар доираи кластерҳо) ба курси таҳсилнамудааш гузаронда мешавад;
- дар ҳолати аз 18 кредити фаъол (соатҳои фаъол) зиёд муайян гардидани тафовут аз рӯйи нақшаи таълим таълимгиранда як курс поён қабул карда мешавад;
- баъди барқарор шудани донишҷӯёни хориҷшуда танҳо дар муассисаи таълимӣ, ки қаблан дар он таҳсил менамуданд.

Эзоҳ: Гузариши донишҷӯёни муассисаҳои таълимии ғайридавлатӣ ба муассисаҳои таълимии давлатӣ (ё бараъкс) ба ихтисосҳои мувофиқ ё ҳамон ихтисоси таҳсил намудааш дар асоси супоридани маблағи таҳсил аз аввали соли таҳсил 100 дарсад ва гузариш пас аз даври академӣ (нимсола)-и якум дар ҳаҷми 50 дарсад дар муассисаи гузаришнамуда пардохт карда мешавад.

27. Ба донишҷӯёне, ки дар муассисаҳои таълимии таҳсилоти миёнаи касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар намуди ройгон таҳсил менамоянд ва хоҳиши ба муассисаҳои таълимии таҳсилоти миёнаи касбии хориҷи кишвар гузаштанро доранд (ё шаҳрвандони хориҷӣ, ки дар муассисаҳои таълимии таҳсилоти миёнаи касбии давлатҳои дигар дар намуди ройгон таҳсил менамоянд ва хоҳиши ба муассисаи таълимии таҳсилоти миёнаи касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон гузаштанро доранд) танҳо дар сурати риояи талаботи тарафайн (баргардондани маблағи буҷети давлатӣ дар давраи таҳсил дар муассисаҳои таълимии таҳсилоти миёнаи касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон) ба роҳ монда мешаванд.

28. Миқдори кредитҳое, ки донишҷӯ то гузариш дар давраи таҳсил дар муассисаи таълимии таҳсилоти миёнаи касбӣ ҷамъоварӣ намудааст, ҳангоми барқарор шудан ё интиқоли ӯ пурра ба инобат гирифта мешаванд.

29. Муҳлати супоридани тафовут аз рӯйи нақшаҳои таълимӣ барои донишҷӯёне, ки аз як муассисаи таълимии таҳсилоти миёнаи касбӣ ба муассисаи таълимии таҳсилоти миёнаи касбии дигар ва ё аз як ихтисос ба ихтисоси дигар, аз як шакли таҳсил ба шакли дигар гузариш мешаванд, дар ҳафтаҳои таълими назариявии як даври академӣ муқаррар карда мешавад.

30. Дар сурати аз тарафи донишҷӯ бартараф накардани тафовутҳои нақшаи таълимӣ дар вақти муайянкардашуда, минбаъд ҳамчун қарзи академӣ ҳисобида шуда, бо фармоиши директори муассисаи таълимӣ аз таълимгоҳ хориҷ карда мешавад.

31. Ба донишҷӯёни интиқолшуда дафтарчаи имтиҳонӣ дода мешавад. Дар дафтарчаи имтиҳонӣ ҳамаи фанҳои пеш омӯхташуда бо қайди баҳои гирифташуда, оварда мешавад.

5. МУҚАРРАРОТИ ХОТИМАВӢ

32. Шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ барои риоя накардани талаботи Тартиби мазкур тибқи муқаррароти қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷавобгарӣ кашида мешаванд.

Як-як ангушт агар диҳӣ ба касе,
Ки бувад зӯри ӯ кам аз ту басе,
Тобад ангушти ту чунон ба шитоб,
Ки дар он тофтан равад зи ту тоб!
В-ар ба ҳар панҷ тобияш панҷа,
Даст аз тофтан кунӣ ранҷа.
Ҷамъро ҳаст қуввати муътод,
Ки набошад муяссар аз оҳод.

Абдураҳмони Ҷомӣ

ЧАЙН-КРОССВОРДИ «АНҶУМАН»

1. Шоир ва драматурги фақиди тоҷик. 2. Ҷумҳурӣ дар қитъаи Осиё. 3. Асари пандуахлоқии Унсуралмаолии Кайковус. 4. Қаҳрамони афсонаҳои халқи тоҷик. 5. Яке аз чор қутби олам. 6. Шаҳр дар ҶИЭ. 7. Исми занонаи тоҷикӣ 8. Исми мардона. 9. Яке аз оҳангҳои машҳури «Шашмақом». 10. Муродифи вожаи «одам». 11. «Нанг ва ***», романи адабиёти тоҷик. 12. Унсури кимиёвӣ. 13. Андози давраи амирӣ. 14. Шаҳр ва вилоят дар ҶӮ. 15. Соми ***, подшоҳ дар «Шоҳнома» - и Фирдавсӣ. 16. Шумораи миқдорӣ. 17. *** Эркаева, Ҳунарпешаи халқии Тоҷикистон. 18. Мафҳуми хешутаборӣ. 19. Охири ҳар кору амал, поён ёфтан. 20. Хеле кордону шоиста. 21. *** Шалоэр, сароянда, Ҳунарпешаи халқии Тоҷикистон. 22. Асъори миллии олмониҳо. 23. Шумораи номуайянӣ дар забони асри 10 – и тоҷик. 24. Органи олии қонунбарори Россия. 25. Тошхӯҷа *** - шоири зуллисонайни асрҳои миёнаи адабиёти тоҷик. 26. Ишораҷонишини забони тоҷикӣ. 27. Дарё дар ФР. 28. Исми занонаи тоҷикӣ. 29. Як шакли ороиш додани бино аз лой ва хок. 30. Маҷмуаҳое, ки дар асрҳои миёна ҳодисаҳои табиату ҷамъият дар асоси илми нуҷум пешгӯйӣ мешуданд. 31. Қаҳру ғазаб. 32. Футболбози шинохтаи Аргентина. 33. Миллат дар ИДМ. 34. Кабудрангро гӯянд. 35. Қаҳрамони асари Саттор Турсун. 36. Паранда. 37. Ҳаммаънои маҷлис ва маҳфили бошукӯҳ. 38. Қаҳрамони филми «Бандии Қафқоз». 39. «*** нигаҳ дор, ки андоза накуст». 40. Паранда. 41. Шакли ҷамъи вожаи «мариз». 42. Сайёра. 43. Истилоҳи илми физика ва химия. 44. Шаҳр ва дарё дар Ҷумҳурии Эстония. 45. Дараҷаи баланди оташ. 46. «Хеле» бо забони мардумӣ. 47. Маблағ аз фоидаи даромад. 48. «Фармоиш» бо забони русӣ. 49. Адиб, драматург ва журналисти шинохтаи асри бистуми Латвия. 50. *** Дӯстмуҳаммадов-бастакори фақиди тоҷик. 51. Исми маъмулии занонаи тоҷикӣ. 52.Асилӣ, наҷобат, асилзодагӣ. 53. Асбоби мусиқии торӣ. 54. Мошини сабукрави тамғаи хориҷӣ. 55. Ихтисораи истилоҳи СММ бо забони русӣ. 56. Неъмати муҳимми моддӣ. 57. Ҳиссачаи инкорӣ. 58. Ноҳия дар қутби Шимолии кураи Замин. 59. Бозёфтҳои давраи қадимро гӯянд.

Мураттиб Ҳотами ҲОМИД